

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

23885

JUL PÅ MORS

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 1988

Prospect af Havnen: Nykjøbing paa Morsø, fra Søefæden.

1. Huset midtfor: Den gamle Toldbod.
2. Straatakte Huse bagved: Tilvenstre Høibmand Slembergs, tilhøjre Høibmand N. Faatlofts „Kornhus.“
3. Haven tilhøjre med Hakittage: Høibm. N. Faatlofts.
4. Baaaden paa Land i Midten af Billedet forestiller den Baaad, „Løblomsten“, i hvilken Prins Christian (senere Chr. VIII) blev raet over til Tjørn 1831; Figuren tilvenstre i Baaaden er Skibstømrer Ole Pæk, Figuren tilhøjre Skibstømrer Peter Eisker, som „Ligter“.
5. Skibet ved Bolværket i Billedets Midte: „Fristed Smalke“, Fører Paul Haaning, Ejer Agent Lütztrøft.
6. Figuren med Mersteurnspiken: Distriktslege Faatlofts Bedstefader, Høibmand N. Faatloft.
7. Det lille Skib, som sejler i Havnen: Jagten „Den gode Hensigt“, Fører Jens Holm, Ejer: Høibm. N. Faatloft.
8. Det øverste Skib tilhøjre: „Kopi³ Jagt“, „Limfjordens bedste Sejler“.
9. De to smaa Baaade udenfor Bolværket tilhøjre: Tjørnbaaade, som bragte Flynder fra Vesterhavet.
10. Kanen paa Gangstien tilhøjre: Kurvekanen Gyrdthe Franckes, Datter af Arrestforvarer Svend Franckes.
11. Figuren ved Hauneflaget: Haunefoged Jørgen Sehl.

Forsidebilledet er reproduceret efter et koloreret billede af toldbetjent Bagge ca. 1840, billedet hænger på Morslands historiske Museum.

JUL PÅ MORS 1988

INDHOLD

En ny tids bonde på sin toft – husmænd og husmandsbevægelse på Mors 2 <i>Knud Holch Andersen</i>	En svunden tid 46 <i>Poul Voetmann</i>
Tyvene i »Paradis« 7 <i>Steen Busck</i>	Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv .. 47
Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv .. 12	»Fra Harboøre til Refshammer Hede« 51 <i>Karl Poulsen</i>
Nykøbing Mors gamle Folkeskole 16 <i>Hans Bakbo</i>	Privat godgørelse mod fattige børn..... 55 <i>Holch Andersen</i>
Havn og fjord 19 <i>Ras Knudstrup</i>	
Nykøbing havn 1788 – 1988 23 <i>Morsø lokalhistoriske Arkiv</i>	
C. B. Godskesen Købmand, værtshusholder og sparekassedirektør 26 <i>Susanne Overgaard</i>	
Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv .. 32	Redaktion: <i>K. G. Holch Andersen</i> <i>P. Maaetoft</i> <i>Per Noe</i> <i>Knud Nielsen</i>
Elsø sogn 1788 36 <i>Chr. Tage Jensen</i>	
Fra båndsamlingen 38	26. ÅRGANG . ISBN 87-87566-26-5 Oplag: 2.500 stk. Pris: Kr. 47,00 Morsø Bogtrykkeri v/ Jakob Nyborg
Mors – et socialdemokratisk kraftcenter 41 <i>Børge Jensen</i>	

En ny tids bonde på sin toft

– Om husmænd og husmandsbevægelse på Mors

Af Knud Holch Andersen

Dansk landbrug befinder sig i disse år i et af historiens store opbrud. Siden 1960 er der nedlagt mere end 100.000 selvstændige landbrug, og en stor del af de tilbageblevne drives på deltid- eller fritidsbasis. Antallet af medhjælpende hustruer og medhjælpere i øvrigt er svundet drastisk ind. Meget tyder på, at udviklingen i den retning langt fra er afsluttet, og ingen kan i dag overskue, hvilke konsekvenser den vil få for livet på landet og det, man indtil for nylig kunne kalde bondekulturen.

Set fra denne nutid er det næsten ubegribeligt, at der for få historiske øjeblikke siden voksede en folkelig bevægelse frem, hvis fornemste mål var at befæste »folkets ret til fædrelandets jord«. Såden hedder det i husmandsbevægelsens program fra 1913. Med jordlovene af 1919 nåede bevægelsen langt i retning af at realisere sit mål, og gennem den stabile alliance mellem Det radikale Venstre og Socialdemokratiet, der varede til ind i 60'erne, kom husmandsbevægelsen til at spille en afgørende rolle i udformningen af det Danmark, der nu er i opbrud.

Hundredetusinder af nulevende danskere har deres opdragelsesmæssige, sociale og kulturelle udgangspunkt i husmandskulturen. Det er ikke uden grund, vi er blevet en nation af havedyrkere.

Det følgende skal handle om, hvordan husmandsbevægelsen på Mors voksede frem og satte sit historiske præg på udviklingen.

Husmænd i bevægelse

I løbet af 1800-tallet var »Husmand« blevet et ord, der lugtede af fattigdom og forkuedhed. Årsagerne var flere. Landboreformerne i de sidste årtier af 1700-tallet havde først og fremmest drejet sig om gårdmandsbruket. Husmændene havde mistet

fællesskabets fordele og var oftest blevet spist af med ganske små udmarkslodder. Samtidig betød befolkningstilvæksten, at flere og flere familier måtte overleve på små jordlodder eller i jordløse huse. Husmanden blev såvel godsejerens som gårdmandens reservearbejdskraft.

Ifølge Casper Schade var der 599 gårde og 623 huse med jord på Mors i 1810. Vi har desværre ikke noget samlet overblik over udviklingen på øen i løbet af 1800-tallet, men en undersøgelse, foretaget af Steen Busck viser, at i Sundby sogn var der i 1782 19 gårde og 20 huse, men i 1890 31 gårde og 90 huse. Er dette forhold retningsgivende for hele øen er der tale om en voldsom vækst i husmandsklassens størrelse.

En betydelig del af disse husmænd var fæstere under en større gård. Gennem de bevarede fæstebreve kan man danne sig et indtryk af de gamle husmænds vilkår. I 1863 fæstede Anders Christensen f.eks et hus i Fredsø, ejet af godsejer Gjedde, Højris. Jordværdien var godt en halv tønde hartkorn. Selve huset var med 8 fag ca. 18 m. langt og havde »udskud« til begge sider. Det rummede beboelse over 6 fag og kostald, fåresti og lade over 2 fag. Sammenbygget med østenden af dette hus var der en lille aftægtsbolig på 5 fag. Det hele var opført i bindingsværk med klinede vægge og stråtag. Af redskaber var der kun det allermest nødvendige: greb, skovl, hjulbør og høle.

Naturligvis vil man kunne finde eksempler på ret velaflagte husmænd, især når det lille landbrug var knyttet til et andet erhverv: handelsmand, håndværker eller måske skolelærer. Alligevel lader det typiske billede af proletarisering sig næppe røkke.

Mod slutningen af århundredet begyndte man fra to helt forskellige

udgangspunkter at interessere sig for en forbedring af dette landproletariats sociale situation.

På den ene side kunne såvel godsejere som gårdmænd godt indse, at noget måtte der gøres, for husmændenes sønner og døtre var på vej væk fra landet til de hastigt voksende bysamfund og til USA. Det førte til loven af 1899 om tilvejebringelse af jordlodder for landarbejdere. »Hæderlige« landarbejdere kunne få statslån til køb af en jordlod på mellem 3 og 5 tdr. land. Det kunne forhåbentlig bremse afvandringen og sikre den fornødne arbejdskraft på landet.

På den anden side tog husmændene selv fat. Med andelsmejerierne og -slagterierne var det blevet muligt for husmændene at blive leverandører på lige vilkår med det større landbrug – og dermed markedsrettede producenter.

Samtidig begyndte en omfattende faglig oplysningsvirksomhed. Ikke mindst højskoleforstander Anders Jørgensens geniale »opfindelse«, husmandsrejserne, virkede både fagligt igangsættende og socialt forenende. Med oprettelsen af Klim Husmandsforening i 1896 – samme år som Johan Skjoldborgs bevidstgørende roman »En Stridsmand« udkom – begyndte den organiserede husmandsbevægelse at vokse frem. I løbet af få år blev der dannet et landsomspændende net af husmandsforeninger og i 1902 blev de forenede i samvirksomheder for de enkelte landsdele. Der var tale om en omfattende klassebevægelse i lighed med gårdmændenes og byarbejdernes i midten og slutningen af 1800-tallet.

Målet var faglig dygtiggørelse, men også landproletariatets sociale frigørelse. Bevægelsen udviklede en tankegang, der var forskellig fra både gårdmændenes liberalisme og arbej-

»Hvor der er hjerterum, er der husrum«. Karsten Borg med familie. Redsted ca. 1930

dernes socialisme. Målet var at fastholde så mange som muligt på landet i et selvstændigt landbrug af en sådan størrelse, at det kunne ernære og beskæftige en familie. Husmændene var overbeviste om, at det intensivt drevne familiebrug var det mest rentable for samfundet som helhed. Men det afgørende – set med nutidens øjne – er, at argumentationen rummer andet og mere end økonomi. Bevægelsen var båret af en drøm om at undgå en række af industri-samfundets sociale følger: arbejdsløshed, lønarbejdets fremmedgørelse af mennesker og opsplnitning af familielivet. Der er altså tale om en social frigørelse på andre præmisser end dem, bylivet kan tilbyde. Jorden betragtes som det egentlige livsgrundlag og bør ikke gøres til genstand for spekulation. Derfor vandt den georgistiske jordrente-tanke stor udbredelse i bevægelsen.

Midlerne til at realisere denne drøm blev dels udstykningsforeningerne, der voksede frem fra 1904, dels en jordlovgivning, der kulminerede med jordlovene af 1919, der ophævede de feudale lensbesiddelser og gjorde en del af jorden til stats-ejendom. Samtidig betød loven salg af præstegårdsjord. Endelig blev det muligt at udstykke den erhvervede jord i parceller på ca. 15 tdr. land på jordrentevilkår.

Husmandspionerer på Mors

Også de morsingske husmandsbrug i 1800-tallet var for små og blev drevet uhensigtsmæssigt. Som gårdmændene satsede man på kornafgrøder, afbrudt af græs, brak og måske lidt kartofler. Besætningen var oftest 1-2 køer, en gris, et par får og nogle høns. Ret meget mere end en sparsk selvforsyning af husmandsfamilien kom der ikke ud af det. Og den allerstørste svaghed var nok manglen på trækraft. Her var man helt afhængig af gårdmændenes – og dermed også arbejdsgivernes – gode vilje.

I 1870'erne begyndte enkelte husmænd på øen at eksperimentere med større variation i markdriften med afgrøder som turnips, grøntfoder, kartofler m.v. Det skabte basis for et større husdyrhold og for en bedre gødskning af jorden. Hensigten var at gøre husmandsbruget til et overskudsproducerende, rationelt landbrug. Disse eksperimenter blev begunstiget af det store prisfald på korn, der indtraf i slutningen af 70'erne og de følgende årtiers oprettelse af andelsmejerier.

En af disse pionerer, Kristian Søndergaard, Outrup, har i en række artikler i Morsø Folkeblad i september 1929 givet en grundig beskrivelse af hele denne igangsættende virksomhed.

Morsø Landboforening, der omfattede både gårdmænd og husmænd tog tidligt husmandssagen op. Der blev i 1880'erne uddelt præmier for »ypperlig dyrkning«. Trækraftproblemet tog man højde for ved at kræve – som forudsætning for præmie – at mindst en halv tdr. land var gravet med spade! Omkring 1890 erkendte man, at denne udvej ikke var realistisk endsige rationel, og i stedet blev brugen af malkekøer som trækraft præmieret. Det blev en løsning, som mange husmænd af pioner-generationen med held benyttede sig af.

Oplysningsvirksomheden tog fra ca. 1890 et betydeligt opsving. Sjællænderen Peder Stenbæk flyttede til Mors – tiltrukket af frimenighedslivet omkring Galtrup – købte et husmandssted i Lødderup, og blev fra 1891 ansat med statstilskud som landboforeningens husmandskonsulent. Han opsøgte husmænd over hele øen, og over kaffekoppen i køkkenet talte han for dyrkning af rodfrugter, sommerstaldfodring – og dermed bedre opsamling af gødnings – føring af regnskab m.v. Hans eget husmandsbrug på 10 tdr. land blev et mønstereksempel på det nye effektive husmandsbrug. Besætningen var på 1 hest, 3 køer, en griseso og nogle unggrise.

I 1895 offentliggjorde Peder Stenbæk et detaljeret regnskab over et års virksomhed med præcis angivelse af de enkelte produkters rentabilitet. Det samlede overskud – som familien altså skulle leve af – var på 1009,61 kr. Det er næsten det dobbelte af en daglejers løn på dette tidspunkt, men svarer næsten til en københavnsk ufaglært arbejderfamilie årsindkomst.

Ved Frimenighedskirken blev der anlagt en forsøgsmark, og på Galtrup højskole blev der 1904-05 afholdt 14-dages landbrugskurser for husmænd.

Fra 1890 deltog morsingske husmænd i 3-dages husmandsrejser til forskellige egne af Jylland. Fra 1900 blev der af landboforeningen arrangeret lokale 1 dags-rejser, hvor Sønderherreds og Nørreherreds husmænd skiftevis besøgte hinanden. I 1903 var Kristen Søndergaard fører for 30 husmænd fra det øvrige Jylland. Flere af øens bedste husmandsbrug blev besøgt, deriblandt friskolelærer Ole Jacobsen i Øster Jølby, Peder Stenbæk i Lødderup og Jens Jensen Thomsen i Erslev, der kunne fremvise øens fineste stamme af jysk kvægrace.

Gennem den omfattende oplysnings- og udviklingsvirksomhed var husmændene på Mors omkring århundredeskiftet i bevægelse væk fra tidligere generationers sociale og økonomiske ufrihed.

Husmandsforeningerne på Mors

Husmandsforeningerne kom til Mors nordfra. Det begyndte med Sejerslev og Omegns Husmandsforening, stiftet af lærer Holm, Nr. Dråby. Stiftelsesåret er ikke bekendt, men det må have været i et af de første år af 1900-tallet. Man kan gætte på en forbindelse til husmandsrøret på Hannæs og oprettelsen af Klim Husmandsforening i 1896. I årene frem til 1910 bredte bevægelsen sig til Flade, Sdr. Dråby, Sindbjerg, Tødsø og Ljørslev-Ørding.

I 1910 dannede disse foreninger i fællesskab Morsø Husmandskreds med de enkelte formænd som bestyrelsesmedlemmer. Kredsenes første formand blev Peder Ginnerup, Sindbjerg. Kredsen kom efterhånden til at omfatte 19 lokalforeninger.

Hermed havde husmandsbevægelsen på Mors skiftet karakter. Til hus-

mandskredsens første sommermøde i Præstbro inviterede man Johan Skjoldborg som taler. Til den følgende vinter ønskede man en møderække med en repræsentant for Henry-George-foreningen. Et forslag fra Landboforeningen om en fælles administration af den statslige husmandsbevilling (til rejser m.v.) blev på generalforsamlingen i 1911 enstemmigt forkastet. Hvor den tidligere bevægelse i landboforeningens regi i overvejende grad drejede sig om faglig oplysning og udvikling, har bevægelsen nu fået et tydeligt socialt og politisk sigte.

Den gamle husmandspioner, Kr. Søndergaard, slutter da også sit tilbageblik i 1929 med at beklage denne udvikling. De nye foreninger er efter hans opfattelse – med en morsingsk underdrivelse – skabt på »et lidt forkert grundlag«, nemlig som opposition mod gårdmandsstanden og landboforeningerne. Han forsøgte at få et samarbejde i stand mellem gårdmænd og husmænd, men det blev ikke til noget. Lidt modstræbende må han alligevel anerkende de nye foreninger, for det har vist sig, »at dermed er der kommet mange flere ind i arbejdet, at husmandsforeningerne har ligesom gravet et spæstik dybere«.

Med statstilskuddet i ryggen kunne husmandsforeningerne videreføre det faglige oplysningsarbejde med staldbedømmelser, markforsøg, tilskud til rejser, præmieuddeling m.v., fra 1920 med Andreas Søndergaard, Outrup, som konsulent.

Morslands Udstykningsforening

En dag i april 1909 samledes en flok husmænd på Industrihotellet i Nykøbing. Hensigten var – på opfordring af et amtsmøde i Thisted i februar – at danne en udstyknings-

forening for Mors. Blandt deltagerne var lærer Holm, Nr. Dråby, der havde stiftet den første husmandsforening, og N. C. Christensen, Lødderup, der i en årrække blev udstykningsforeningens formand. I 1920 var han i en kort periode valgt til Folketinget for Socialdemokratiet. (Se artiklen: »Mors – et socialdemokratisk kraftcenter«).

I august 1909 blev Morslands Udstykningsforening stiftet. Hermed fik den sociale og politiske side af den nye husmandsbevægelse sit stærkeste og mest synlige udtryk.

Udstykningsbevægelsen var begyndt på Randers-egnen i 1904. Hensigten var ikke mindst at forhindre, at behovet for oprettelse af nye husmandssteder blev udnyttet til jordspekulation. Da Rigsdagen i 1906 havde gennemført en revision af den gamle 1899-lov om jord til landarbejdere, så det nu blev muligt at oprette større brug og samtidig at give bedre lånevilkår, fik bevægelsen vind i sejlene. Og nu kom den altså til Mors.

Foreningens formål var at opkøbe større gårde på øen og udstykke dem i småbrug på mindst 5 og højst 25 tdr. land. Finansieringen af de nye brug skulle så ske ved hjælp af statslån i henhold til den nye lov. Den nødvendige driftskapital blev fremskaffet ved, at foreningens medlemmer indbetalte 50 kr. hver.

Foreningens første initiativ blev købet af Storupgård på 180 tdr. land. Udstykningsvirksomheden blev stærkt angrebet for at være urentabel. N. C. Christensen har i Morsø Husmandskreds jubilæumsskrift fra 1935 imødegået denne kritik ved at gøre opmærksom på, at hvor de 180 tdr. land tidligere ernærede 8 mennesker, gav de nu føden til 28 voksne og 34 børn. Tidligere var der

Samlet oversigt over Morsø Udstykningsforenings virksomhed:

1910: Storupgård.....	11 parceller
Søren Sørensens gård i Storup	8 -
Østergård i Andrup	5 -
1911: Ejstrup i Hvidbjerg	8 -
1912: Oddersbøl, Tøving	3 -
Vilsgård	8 -
1914 og 1921:	
Glomstrup	27 -

Chr. Lyng med familie foran det nybyggede husmandssted på Glomstrup Mark. 1916. Træer er der endnu ikke vokset op, og vasketøjet må lægges til tørre på kvasbunken. Bygningerne er beskedne, men alligevel et stort spring fremad i forhold til 19. århundredes husmandrønner.

76 kreaturer og 20 svin. Nu var der 99 kreaturer og 94 svin. Endelig var de nye husmandsbrugs samlede skatteevne væsentlig større end den gamle gårds.

Den overvejende aktivitet ligger altså inden den store husmandslovgivning i 1919. Fra det tidspunkt overgik initiativet til Statens Jordlovsudvalg, hvad bestyrelsen for Morsø Udstykningsforening bestemt ikke var begejstret for. De anklagede Jordlovsudvalget for at forsømme de dele af Danmark, hvor der – som på Mors – ikke fandtes store lens- og stamhusbesiddelser. Statens Jordlovsudvalg gennemførte dog i 20'erne opkøbet og udstykningen af Blidstrup – med 23 parceller – og Sindbjerggård – med 6 parceller. Det skete under udstykningsforeningens medvirken.

I alt blev der gennem foreningens virksomhed oprettet 99 nye husmandsbrug på Mors. Forskellige initiativer op gennem 20'erne lod sig ikke realisere og på generalforsamlingen i 1938 blev det besluttet at opløse foreningen.

Morslands Udstykningsforening virkede altså kun et kort åremål. Men resultatet må betragtes som husmandsbevægelsens mest omfattende og synlige indsats på Mors. Den valgte bestyrelse opererede med forretningsmæssig dygtighed – og forsigtighed – og ved flere af udstykningerne var det muligt at opnå et overskud, der blev fordelt til de en-

kelte parcellister. Indirekte har foreningens virksomhed medvirket til at dæmpe den jordspekulation, der fulgte med verdenskrigens højkonjunktur.

Livet i den lokale husmandsforening

Som nævnt voksede der efterhånden 19 lokalforeninger op indenfor Morsø Husmandskreds. En af dem var Hvidbjerg-Karby Husmandsforening; Glomstrup-udstyknings husmænd hørte dertil. Foreningen kom lidt sent igang, nemlig i 1919. Det skete på initiativ »ovenfra«, idet Morsø Husmandskreds indkaldte til et stiftende møde på Hvidbjerg Afholdshjem, der fremover skulle blive den nye forenings faste mødested. Ved ombæring af lister var det lykkedes at tegne 130 medlemmer. Det fremgår tydeligt af medlemsprotokollen, at det har været en familiesag at være medlem. Både mand og kone tegnede sig, og fra starten var der kun få ugifte med. Fra 1923 kom der et antal unge karle og piger med. Til gengæld faldt antallet af ægtepar noget. Det samlede medlemstal overstiger ikke på noget tidspunkt de første års.

Det husmandspolitiske sigte var klart. Foreningens formål var »økonomisk og social uafhængighed og selvstændighed«. Foreningen lagde ud med et ret stort program: man afholder konkurrencer i rodfrugt- og husdyrbedømmelse; men køber en kartoffelsprøjte i fællesskab; man

holder markmøde i juli og planteavlsudstilling i oktober. Der bliver afholdt flere foredragsaftener om »det sociale spørgsmål« og husmandsbevægelsen. Men her kniber det noget med fremmødet. Tallet ligger på en snes stykker, til det sidste møde i december kun 13, så det blev udsat.

Til gengæld blev juletræsfesten årets store succes med 65 voksne og 72 børn som deltagere. Og det blev en årligt tilbagevendende begivenhed.

Belært af det første års erfaringer blev foredragsvirksomheden noget reduceret i de følgende år, men man opgav den ikke. Det er undertiden landbrugsfaglige emner med f.eks. Martin Sørensen, Peterslund eller konsulent Andreas Søndergaard, Outrup. Undertiden er det oplæsning ved lokale lærere eller indkaldte talenter fra Nykøbing.

På det kommunalpolitiske plan blev der taget et væsentligt initiativ. Sammen med Sindbjerg-Redstedforeningen besluttede man i 1921 at opstille en særlig husmandsliste til det forestående sognerådvalg. Spidskandidat på listen blev en af de første husmænd på Glomstrup Mark, Marinus Sørensen – og han blev valgt. Fra 1926 blev Marinus Sørensen også medlem af Folketinget, valgt af Socialdemokratiet.

I 1921 kom der et nyt, varigt indslag i foreningens virksomhed, nemlig den årlige sommerudflugt. I he-

Jyske husmænd på rejse, besøger Højris, ca. 1900. Hammerherre Steensen Leth ses siddende i midten af anden række, med mørk hat.

stevogn tog man en søndag i juli på besøg hos nabo-foreningen, Øster og Vester Assels Husmandsforening. Man besøgte formanden, husmand Martin Larsen i Sillerslev. Man besøgte udstykningen af den gamle fattiggårds jord, besøgte Martin Sørensen på Peterslund og sluttede i anlægget i Øster Assels, hvor pastor Edslev holdt »et meget godt landbrugs- og åndeligt foredrag«.

Her er den gamle husmandsrejse-tanke blevet kombineret med familieudflugt og muntert samvær med klassefæller. Året efter var man – i automobiler – på udflugt til Erslev. Her fremskaffede Erslev-husmændene en spillemand, og der blev danset til langt ud på aftenen. Den årlige udflugt til andre foreninger på Mors var blevet en fast tradition, og tilsvarende modtog man hvert år besøg fra andre foreninger. I 1929 brød man lidt med traditionen og drog talstærkt til Salling, hvor man deltog i Jeppe Åkjærs Jenle-fest.

Hvert år i marts afholdt man stiftelsesfest, fra 1930 kombineret med dilettant-forestilling. Såvel her som når der iøvrigt var anledning til det, sluttede samværet med adskillige timers dans, og det var ofte ud på de små timer før husmændene og -konerne fandt hjem fra afholdshjemmet.

Ved en overfladisk betragtning kunne det tage sig ud, som om for-

eningen først og fremmest fik selskabelig betydning. Men det selskabelige, det sociale og det landbrugsfaglige lader sig næppe skille ad. Foreningen har formået at opfylde et behov for samvær på baggrund af en slid-som og måske lidt isoleret hverdag. Samtidig er der blevet formidlet masser af landbrugsfaglig erfaring mand og mand og kone og kone imellem, og man har fået impulser udefra via foredrag, markbesøg m.v. Endelig er der utvivlsomt vokset fællesskabsfølelse og social selvbevidsthed frem, stimuleret af bl.a. Skoldborgs og Åkjærs sange.

Den store verdens uvejrsstorme i 30'erne og 40'erne satte sig ikke mange spor i foreningens liv, men i 1960'erne mærkede man, at grunden var ved at skride under virksomheden. I 1966 var der f.eks. endnu næsten 80 medlemmer, men aktiviteterne var svundet ind. I de følgende år drøftede man gentagne gange at opløse foreningen, men først i 1980 gjorde man alvor af det. De tilbageværende 32 medlemmer blev overført til Morsø Husmandskreds. En epoke var slut.

En folkelig bevægelse

Dette var beretningen om, hvordan der kom bevægelse blandt husmændene på Mors og hvad det førte med sig. Tilbage står den grundlæggende erfaring, at bevægelser opstår, når

mennesker begynder at drømme om, at virkeligheden kunne være anderledes. Og bevægelsen bliver betydningsfuld, når mange i målbevidst og energisk fællesskab giver sig til at realisere drømmen.

Husmandsbevægelsen er et historisk fænomen. De teknologiske forandringer, markedssituationen og opbruddet i familiemønstret har ændret vilkårene for at drive landbrug fundamentalt.

Landbruget – og dermed landsby-samfundets krise – kan man ikke løse på fortidens præmisser. Men husmandsbevægelsen efterlader en påmindelse om, at vision og evne til handling er nødvendige forudsætninger, når kriser skal overvindes. Og bevægelse – nedefra og i fællesskab – skal der til!

Anvendt materiale:

Morsø lokalhistoriske Arkiv:

Morsø Husmandskreds, forhandlingsprotokol, 1910-70.

Morsø Husmandskreds, 1910-35, jubilæumsskrift.

Morslands Udstykningsforening, forhandlingsprotokoller 1909-38.

Karby-Hvidbjerg Husmandsforening, forhandlingsprotokoller, medlemsbøger m.v., 1919-80.

Morsø Folkeblad:

18.1.95: Peder Stenbæks årsregnskaber.

10.7.03: Husmandsrejse på Mors.

04.9.29: Kr. Søndergaard, Peder Stenbæk: Landbrug på Mors i gamle dage.

05.5.31: Interview med Peder Stenbæk.

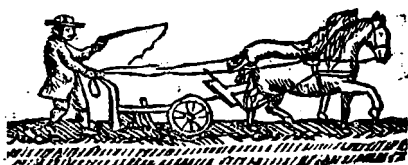
Tyvene i »Paradis«

Af Steen Busck

I Erslev findes et hus med det mærkelige navn »Paradis«. Det ligger ved Paradisvej lidt oppe ad bakken øst for kroen. Navnet fortaber sig i det dunkle, men Morsø Herreders justitsprotokol fortæller, at det var i brug så tidligt som i 1780'erne.

I efteråret 1787 oprulledes ved herredsretten i Nykøbing en stor tyverisag, hvis hovedpersoner var beboerne i »Paradis«¹⁾. Sagen giver med sine mange detaljer et levende billede af forholdene i datidens Erslev. Som de fleste landsbyer ved den tid var Erslev et samfund i hastigt opbrud. To år forinden var byen blevet udskiftet. Alle dens jorder, også fælledene, det store fælles græsareal, som havde udgjort næsten en fjerdedel af byens samlede tilliggende, var blevet opmålt i store sammenhængende lodder og fordelt mellem gårdene²⁾. Landsbyfællesskabet var opløst; uden tvivl den største omvæltning siden hjulploven kom til Erslev i den tidlige middelalder; og meget andet var under opløsning.

Året i forvejen i høsten 1786 havde man haft den største storm i mands minde. Som en Guds straffedom var den faret over landet og havde væltet laderne og blæst tage og vinduer af husene³⁾. Og nu her i året 1787 kom så en ny række begivenheder, som rystede det lille samfund i dets grundvold.

Det begyndte i Andrup, hvor gårdmand Niels Christensen og hans karl, Peder Henriksen, en dag hen på sommeren indgav anmeldelse mod Johan Nikolajsen i »Paradis«. Der havde været indbrud i karlekammeret en aften i februar, mens de sad og spiste. Peders nye sortstribede vad-

melsdyne og hans gule skindbukser, der hang på væggen, var væk, og kisten med den hvide vest og alt hans øvrige stadstøj var tom. Nogle måneder senere fortalte husmand Christen Faardreng fra Erslev, at han havde set en hvid vest af samme slags som Peders hænge på en hyldebusk i Paradisets have. Peder drog sammen med naboens karl straks afsted til Erslev, og der fandt de ganske rigtigt vesten. Den hang ved siden af kakkelovnen i Johan Nikolajsens stue. Johan var ikke hjemme, men konen sagde, at hun selv havde syet den vest af noget vadmel, som Johan havde købt. Peder var imidlertid sikker i sin sag og tog vesten med sig.

Hans husbond, Niels Christensen, lod det ikke blive derved. Nogle dage senere tog han to nabogårdmænd med sig til »Paradis«, hvor de lagde vesten foran Johan og spurgte, om han ville vedkende sig den. Jo, den havde han da købt af en tigger for 1 rigsdaler. Den forklaring godtog de ikke, og kort efter blev Johan meldt til herredsfogeden for tyveri.

I Erslev har sagen nok vakt stor opmærksomhed. Omme i nabogården til »Paradis« skyndte Lars Thomasens kone, Maren, sig at sige Trine Paradis' lejemål op. Trine, der var en søster til Johan, sad til leje i et kammer i gården sammen med sin lille femårige datter. De skulle bruge kammeret til lyng, sagde Maren, men sandheden var nok, at hun ikke ville have tyvepak i huset, når nu sagen var begyndt at rulle.

Maren skulle imidlertid ikke dø i synden. Tirsdag morgen, den 14. august, ved solopgang var hun alene hjemme. Lars Thomasen var i marken for at flytte høveder, og tjenestepigen, Maren Handgaard, var ude at malke. Maren lå endnu i sengen. Hun var gravid. Pludselig gik døren op, og ind trådte Nikolaj Glarmester fra »Paradis«, fulgt af sin granvoksne søn, Johan. Nikolaj var synligt beruset. Måske havde han slet ikke

været i seng. I »Paradis« brændte der som regel lys det meste af natten, sagde naboerne. Nikolaj begyndte at skælde ud. Han kaldte Maren for en tyv, en kanalje og en troldheks. Hun havde jaget hans datter, Trine, ud af hendes kammer og taget nøglen, og det selvom Trine stadig havde sine ting liggende der. Nu skulle hun give ham nøglen, og det skulle være lige med det samme.

Maren stod ud af sengen og klædte sig på. Nikolaj skubbede til hende. Hun mente, det var for at vælte hende bagover i et stort gærekar med øl, som stod i stuen, og gav ham et skub igen, så han røg over mod kakkelovnen; greb ham så i håret for at trække ham ud af huset. Men da hun nåede ud i bryggerstet med ham, tog Johan fat. Først i håret, og siden fik hun slag både i hovedet og på kroppen, så hun måtte give slip og bede så mindeligt for sig. Johan slap hende, og han og faderen gik tilbage til stuen.

Maren Handgaard var kommet ind fra malkningen og havde set, hvad der foregik i bryggerstet. Hun havde også hørt Johan skælde ud over, at Maren havde beskyldt ham for at have stjålet en sæk havre fra Lars Thomasens lo tidligere på året. Nu kom Lars Thomasen til. Konen fortalte ham grædende, hvad der var sket, og viste ham en håndfuld hår. Johan »havde rykket håret af hende og torsket hende i hovedet«, klagede hun, Lars gik ind i stuen. Johan stod midt på gulvet og mødte ham med ordene: »Her staar Manden, ja, min Siæl gør han saa«. Lars Thomasen spurgte, hvor der var på færde. Jo, de skulle nok vise ham, hvad slags folk, de var. Lars bad dem om at skøtte sig selv og gå deres vej. Selv vendte han sig og gik ud i gården. De fulgte efter ham, og Maren og tjenestepigen skyndte sig at kroge døren indefra. Ude på møddingen greb nu Johan Lars Thomasen i brystet og rev i hans klæder, så trøjen revnede over

skuldrene, og slog ham derpå »med Knytnæve i Næse og Mund, saa at Blodet flød«. Gamle Nikolaj prøvede at få sønnen fra det, og Lars Thomasen så sit snit til at smutte ind i bryggerset, hvor de straks krogede døren igen. De to udenfor hamrede på døren og pikkede på ruden, og Maren hørte dem råbe, at hun skulle blive skudt og »ligge paa Dammen som en And«, hvorpå de gik deres vej.

Dagen efter kom der bud fra Dueholm, som både Lars Thomasen og Paradisfolkene hørte under. Godsejer Tøttrup bød sine fæstere at møde for ham samme dag. Lars og Maren Handgaard drog afsted til hest, og fra »Paradis« gik Johan og Trine til fods til Dueholm. Tøttrup hørte på deres forklaringer og traf straks afgørelsen. Johan og Trine »fik hug« på stedet.

Det var ikke værre, end de kunne gå hjem samme dag. På landevejen fra Nykøbing så Lars Thomasen og Maren Hand dem gå på vejen en fjerdingvej foran sig, men kort før Erslev forsvandt de ud af syne. Lars og hans tjenestepige tøjrede hestene på deres plads på marken for at gå resten af vejen. Pludselig dukkede Trine frem fra en gammel kvægfold. Hun havde smidt både trøje, mundklæde og hovedklæde og stiledede direkte mod Maren med en kæp i hånden. Lars Thomasen trådte frem, men nu viste Johan sig bag Trine med en bemærkning om, at de hellere måtte lade kvindfolkene klare sagerne selv; »ellers skal ieg styre dig«, sagde han til Lars. Lars adlød, og de to mænd fulgtes ad ind mod byen.

Uden et ord gik Trine løs på Maren og slog hende over hovedet, halsen og armen, så hun fik buler og store blodunderløbne striber. »Dette skal du have for de hug, ieg fik paa Dueholm«, sagde Trine. Derpå satte hun i løb efter mændene, indhentede dem og gav Lars Thomasen et par slag over ryggen, så det gjorde ondt.

I Erslev blev der stor opstandelse. Maren Handgaard var inde hos na-

bokonen og siden hos smeden for at få sine skader synet. Smeden kunne bevidne, at der var »3de røde og blaae Striber tvert over Armen, som ogsaa var vesen«.

Nikolaj Glarmester og hans to børn blev stævnet for herredsretten, anklaget for brud på husfreden, for vold og for tyveri. Godsejer Tøttrup anså det ikke længere for muligt at klare sagen selv. Johan og Trine skulle sættes i »hullet« – det kaldte man også dengang arresten i Nykøbing – men da herredsfogedens folk kom efter dem, var Johan forsvundet. Han var stukket af med både konen og deres to børn, og ingen vidste, hvor de var blevet af. De tog Trine med sig, og sagen gik sin gang. Den 26. september 1787 begyndte forhørene. Ikke mindre end 38 vidner blev afhørt, og først den 4. februar 1788 kunne tingsvidnet afsluttes⁴⁾.

Alle uden undtagelse kunne berette, at familien i »Paradis« alle dage havde haft ord for at være tyvagtig. Pastor Morell i Erslev skrev: »Da kand ieg med Sandhed bevidne, at faderen den gamle Nicolai Johansen ikke alleene bestandig har været en Drankere, en Guds Ords foragtere, og som har været ligegyldig med alle mine advarsler og formaninger, hemmelige og aabenbare; endskiøndt han ofte med grædende Taare har lovet forbedring, saa er hand dog bestandig bleven den samme, og som hans Liv og Levnet har været i min Tiid, saaledes har det og været i mine Formænds. Sønnen Johan Nicolaisen har fulgt Faderens Fodspor i visse deele og ligeledes været berygtet for Tyverie, hvilket han temmelig har bestyrket ved sin Flugt med Koene og 2 Børn, som hand, saa snart Sagen imod ham blev anlagt, iværksatte. Hand har været et fræck og dumdristig Menniske«. Om Trine derimod skrev præsten: »Naar ieg undtager hendes for 5 Aar siden begangne Lejermaal, samt hendes fohold med Pigen Maren Handgaard, da har hendes øvrige Liv og Levnet saa vit mig er bekiendt været uanstødelig«.

Ingen af vidnerne mente, at folkene i »Paradis« kunne have levet af ærligt arbejde. Der var ingen jord til huset bortset fra en lille have med et par hyldebuske og lidt kål. Gamle Nikolaj gik rundt og satte vinduer i, men i de senere år var der ikke mange, der havde brugt ham. Sammen

med sønnen lavede han undertiden rørværk til væve, men heller ikke det var meget. Sønnen Johan var som landsoldat væk nogle uger om sommeren og gik i dagleje i høbjergning og høst, men havde ellers ikke nogen fast tjeneste. Deres koner spandt og strikkede en smule og gik ellers rundt på øen og tiggede. Arbejde gad ingen af dem gennemgående at give sig af med.

Før i tiden havde Nikolaj holdt smugkro for alskens kæltringer og skarnsfolk, men da Johan blev gift og der kom børn i huset, var også det holdt op. Nu drak de for sig selv, og Johan gik meget rundt og spillede kort og terninger, blev der sagt.

Der er næppe tvivl om, at folkene i »Paradis« udgjorde den absolutte bund i det lille samfund, men også Christen Faardreng og de andre husmænd i byen måtte stykke levebrødet sammen af mange forskellige gøremål, lidt håndværk af forskellige slags, lidt dagleje, lidt fiskeri i damme og vandløb og hvad de ellers kunne finde på. Tiggeri var almindeligt, og man hjalp hinanden inden for fællesskabets rammer, lånte sig frem og fik et tilskud fra gårdmændene, når det kneb i vintermånederne og det tidlige forår.

Nu var fællesskabet i landbruget imidlertid ophævet, og meget tyder på, at en ny og strengere holdning til den private ejendomsret var på vej. Pengeøkonomien udviklede sig og gav nye, hidtil ukendte muligheder. Forventningerne steg, men samtidig steg priserne, så virkeligheden kom sjældent til at svare til forventningerne. Måske var alt dette en del af baggrunden for, at Niels Christensen i Andrup og andre gårdmænd efterhånden mente, at der skulle sættes en stopper for folk som dem i »Paradis«. Længe nok havde man fundet sig i deres tyverier.

Lad os se lidt på deres lange synderregister. Der var f.eks. den bistok, som Nikolaj Glarmester engang i begyndelsen af 1770'erne havde taget hos en enke i Skarum og på en hjul-

Dueholm Kloster. Tegner 1886. Det var på denne gårdsplads at Johan og Trine Nikolajsen blev straffet med »hug« 1787.

bør transporteret til Tødsø, hvor han solgte den til en karl fra Nykøbing. Det var blevet opdaget, og han havde fået hug på Dueholm. Der var Jørgen Dahlgaard i Møllerup, som havde mistet et får og et lam, som han siden fandt hos Niels Dragon i Nykøbing, der havde købt dyrene af Nikolaj Glarmester. Der var Peder Skomager i Erslev, som for en halv snes år siden havde mistet et par støvler, han havde til reparation, samt en sølvknap og et par ærme-knapper. Han havde spurgt Johan om dem, og denne mindedes godt nok, at han havde haft en sølvknap, han havde købt af en tiggerdreng, men den havde han tabt i spil i Solbjerg. Sammen var de så gået til Solbjerg og havde fundet knappen, og nogen tid efter kom Johan også med støvlerne, men stjålet dem havde han ikke, sagde han. Der var Jens Odgaard i Øster Jølby, som havde mistet sin rive med ståltænderne fra marken og fundet den igen hos Poul Tønsgaard i Erslev med nyt skaft og en manglende tand i den ene side. Poul Tønsgaard havde købt riven af Nikolaj Glarmester. Der var de otte karusser, som Nikolaj og Johan hav-

de fanget i Jens Baarups dam en dag, han ikke var hjemme, og der var den sæk uld, som ejermanden Johan Jepsen fra Lødderup fandt i sin morbror Nikolaj Glarmesters seng. Endelig var der den nye tømme, som Søren Nielsen i Søndens Kirk i Sundby havde mistet. Den fik han pludselig øje på en dag, han var henne og se på stude hos Anders Jepsen i Lynggård sammen med Per Bruns søn fra Fårtoft. Anders Lynggård havde købt den af Johan Nikolajsen, som forresten også var blevet set i Sundby ved samme tid, som tømmen blev væk. Et par Sundbyfolk havde set ham og et kvindfolk binde deres heste ved kirkegårdsdiget; de havde spurgt, om ikke de kunne få noget halm til deres træsko, for de var blevet våde om fødderne. Da Søren Nielsen havde fundet sin tømme, gik han og Christen Brun sporenstregs hen i »Paradis« og spurgt Johan, hvad det var for noget. »Da nægtede Johan Nikolajsen gjærningen og sagde, at Vidnet (Søren Nielsen) skulde bevise det, gjorde sig vreed, tog en Øxe og slog efter Vidnet og ramte ham derved paa sit Knæ, saa at Vidnet havde Meen deraf i nogle

Dage, slog Huden af Vidnets Haand, saa at Vidnet til sidst maatte tage til Modværn og kom derfra uden anden Skade. Og dette Tyverie blev saa ikke nærmere undersøgt«.

Det sidste var åbenbart typisk. Johan havde skræmt mange til at lade tyverierne passere, bl.a. manden i nabogården i Erslev, Morten Sørensen. Morten havde mistet både det ene og det andet. Engang drejede det sig om 5 rigsdaler og tøj til andre 5 rigsdalers værdi. Et par dage efter tyveriet var hans kone kommet hjem og havde fundet døren låst indefra. Johans kone, Maren, stod netop ved brønden, som Paradisfolkene havde lov at bruge, fordi de ikke selv havde nogen. Morten Sørensens kone lod så en bemærkning falde om, at det var mærkeligt, hun ikke kunne komme ind i sit eget hus, når nu tyvene havde så let adgang. Maren fór straks op og råbte, at hvis hun beskyldte dem for tyveri, så skulle fanden anamme hende. Nogen tid efter var Johan kommet ind til Morten og konen og havde sagt: »Nu har I saa længe set skiævt til mig og ieg har søgt dig Morten Sørensen paa Veie

og Stier og her ikke truffet dig, nu vil vi have det byttet med det Tyverie, som du har mig mistænkt for; derhos slog han i bordet og toeg vredelig afsted, greb ogsaa Vidnets mand udi Brøstet og truede ham med, at han skulde strække hans Tarme over Marken«.

Mange andre Erslevfolk havde mistet deres sager. Der var f.eks. et savblad, som var hugget ud af en gammel høle, det var mindre pengebeløb, og det var gæs og får. Engang var tre får blevet slagtet i en hule mellem Jølby og Erslev, og kvindfolkene fra »Paradis« var blevet set, da de slæbte kødet hjem. Også Trine var med. Hun skulle yderligere have stjålet et tøj fra Jens Odgaards følhøpe på Jølby mark og solgt det til en gårdmand i Torup.

Ellers var der, som præsten skrev, ikke meget at lægge Trine Paradis til last. Hun havde ikke boet i »Paradis« i lange tider. I sin ungdom var hun draget fra øen, havde været gift med en matros i Kerteminde i to år og derefter tjent hos en væver i Jordløse på Sjælland i nogle år. Matrosen var forsvundet, og deres søn var død på Sjælland seks år gammel. Efter drengens død var hun vendt tilbage til Mors, hvor hun havde haft plads i Gullerup og siden i Vodstrup. Her var hun blevet gravid, havde betalt lejemålsbøde, fordi barnet var født uden for ægteskab, og var derefter flyttet tilbage til sin barndomsby til kammeret hos Lars Thomasens. Her bjergede hun føden til sig og sin lille pige ved »at spinde, binde, sye, tiene høsttjeneste og ellers naar nøden har tvunget hende gaaet omkring og bedet om Brød«, som det hedder med hendes egne ord fra herredsretten.

Trine har tilsyneladende haft et venskabeligt forhold til Lars Thomsen og Maren. Derimod kom hun efter sit eget udsagn ikke særlig godt ud af det med sin bror og svigerinden. Om vinteren var der blevet stjålet en halv tønde nytærsket havre fra Lars Thomasens lo, og nogle dage senere var Trine kommet hjem i gården med et brød, hun havde købt af sin svigerinde, og som hun mere end antydede var bagt af den stjalne havre. Men ellers havde Trine tilsyneladende mange fjender, især blandt byens kvinder, fremgår det af mange, højst tvivlsomme vidnesudsagn imod hende. Måske har hun været

dem en torn i øjet p.g.a. sit udseende. Tjenestepigen i gården, Maren Handgaard, var en af de ivrigste. I tiden op til de dramatiske dage i august har hun åbenbart gået og snakket om Trine for at sætte hende i dårligt ry.

Trine var rasende på hende. En dag havde en pige fra Jølby snakket med Trine gennem vinduet i arresten i Nykøbing og havde spurgt hende, hvorfor hun sad der. »Det er fordi ieg sloges med Maren Handgaard – havde ieg vidst ieg skulde sidde her for det, saa skulde hun have haft noget meere«, svarede hun.

Trine sad i hullet i syv måneder. I april 1788 blev hun omsider løsladt mod, at hendes halvbror, Jens Paradis i Sundby, gik i borgen for hende. Da dommen faldt den 1. december 1788 slap hun for videre straf. Hun blev frikendt for tyverianklagerne og alene kendt skyldig i overfaldet på Maren Handgaard. For dette forhold anså herredsfogeden de syv måneder for straf nok.

Hendes far, Nikolaj, og broderen Johan blev kendt skyldige i »ringe Tyverier« samt i brud på husfreden og dømt til at »miste deres Hud i Fængsel og have deres hovedlodder til Kongen forbrudt«. For bruddet på husfreden i Lars Thomasens gård blev de yderligere idømt hver en bøde på 60 rigsdaler, som, hvis de ikke kunne betale, skulle modsvares af fæstningsarbejde svarende til dette beløb. Johan blev derudover for sine voldsomheder og falsknerier dømt til »at arbejde i Jern udi nærmeste Fæstning i toe Aar«.

Falsknerierne er endnu ikke nævnt. Johan var som nævnt med kone og børn stukket af kort efter bataljen i Lars Thomasens gård. I april det følgende år kom der brev til præsten i Erslev fra hans kollega i Almind sogn ved Kolding. Her havde Johan siden Mortensdag året før boet til leje hos en gårdmand. Hen på vinteren var hans kone nedkommet, og Johan havde været hos præsten for at få barnet døbt. Han havde vist præsten sin enrøllingssejdel

fra militæret, hvorpå der stod påtegnet et skudsmål fra Erslevpræsten med oplysning om, at de havde været til alters i Erslev Mikkelsdag den 23. september 1787. Men påtegningen var så slet udført, at Almindpræsten ikke kunne anse den for ægte, hvorfor han bad Johan skaffe et lovmæssigt korrekt skudsmål med Erslevpræstens segl. Kort efter var Johan kommet igen med et nyt skudsmål, men resultatet så om muligt endnu mere hjemmelavet ud.

En måned senere modtog så herredskontoret i Nykøbing et brev fra herredsfogeden i Kolding, hvoraf det fremgik, at Johan med familien »paa en listig maade« havde forladt deres logi uden at betale så meget som en eneste måneds husleje. Johan stod tillige anført som rømningsmand, fremgår det af en optegnelse i Thisted Amtsarkiv⁵). Sikkert er han fra Almind taget sydpå over grænsen til Slesvig samme vej som så mange andre rømningsmænd på den tid.

Hvordan det siden gik tyvene i Paradis og Trine, ved jeg ikke. De figurerer sikkert videre i dokumenterne fra tidens offentlige myndigheder, i præsternes, bispens eller Viborg Tugthus' arkiver. De mennesker, der er overleveret mest om, er jo dem i samfundets top og dem i bunden. En almindelig lovlydig og arbejdsom tilværelse satte sig sjældent så mange spor. Man kan spørge, om det er folk som dem i »Paradis«, der fortjener at blive husket i Erslev og andre steder. De var jo ingenlunde typiske. Men det er nu engang sådan med historien, at det mest er det atypiske, det ekstraordinære, der bliver husket. Vi må derfor prøve at finde de forhold ved det ekstraordinære, som belyser det typiske. Hvad fortæller da historien om tyvene i »Paradis« om 1700-tallets morsingboer?

For det første fremgår det, at landsbysamfundet et langt stykke af vejen selv administrerede lov og ret. Der gik utroligt mange år, før myndighederne blev blandet ind i tyverierne. Rigtig nok var der over de selvforsynende og selvregulerende bondesamfund efterhånden vokset et kæmpemæssigt statsapparat op, men det var endnu uudviklet sammenlignet med det, vi kender. Man kunne ikke bare »ringe til politiet«. Nej, man gik selv hen og hentede tyvekosterne, hvis man turde. Som

me tider fik man dem igen; hvis de var afhændet, kunne man måske få tyven med ud at lede efter dem. Men der skulle magt til, det var klogt at tage en stærk mand eller to med. Da Peder Skomager henvendte sig til Johan om støvlerne havde han sin bror med. Også Søren Nielsen, Peder Henriksen og Niels Christensen havde folk med sig til »Paradis«. Voldsanvendelsen var dengang en anderledes nærliggende mulighed end nu. Og trusselen om vold var i mange år et effektivt værn for den sandsynligvis ret stærke Johan. På samme måde som den op til vores egen tid har været det for Siciliens og New Yorks forbrydere. Både Søren Nielsen, Morten Sørensen og flere andre lod tyverierne passere under indtryk af denne trussel.

Bag denne tolerance fra de bestjålne side ligger sikkert også som nævnt en anden, mindre håndfast opfattelse af den private ejendomsret. Der var glidende overgange mellem ærligt arbejde, tiggeri, lån og tyveri. Et moderne fattigvæsen eksisterede endnu ikke, og det var klart for enhver, at de fattige måtte bjerge sig, som de bedst kunne. På den anden side var folk langt mere knyttet til deres ting end nu. Ofte havde de selv lavet dem, og tingene havde personlighed og fulgte ofte menneskene livet igennem. Det savblad, som var hugget ud af en gammel le, var kendt af mange i Erslev. Det samme gjaldt dyrene. Da Søren Nielsens naboer så Paradisfolkene binde deres heste ved Sundby kirke-dige, kendte de udmærket dyrene. Det var Mikkel Bolls fra Erslev. Man havde også kunne kende skindstumperne fra et af de får, der blev fundet i hulen mellem Erslev og Jølby.

Et andet påfaldende træk er husholdningens og familiens betydning for det enkelte menneske. Johan gik som de fleste naturligt i sin faders fodspor. Den familie var nu engang tyvagtig, i sine egne som i andres øjne. Trine forsøgte at gøre sig fri af rygten og blev desperat og rasende,

da det ikke lykkedes, men det hjalp ikke. Hun var født til tyveri, usædelighed og voldelighed, og derved blev det. Erslev bestod af husholdninger af hver den og den beskaffenhed. Man vidste på forhånd, hvor man havde hinanden, uanset den enkeltes opførsel. »Huset«, ikke det enkelte menneske, var samfundets grundenhed. Da det begyndte at gå galt for Paradisfolkene, måtte også Trine stødes ud, uanset de personlige bånd, der måtte være opstået mellem hende og Lars Thomasens kone.

Helt op til vores tid er lignende træk bevaret i landsbysamfundet, men de har været på retur lige siden dengang. Landsbyfællesskabets op-hævelse førte husene længere væk fra hinanden. Den private ejendomsret blev befæstet, og efterhånden som pengeøkonomien trængte igen-nem, blev også »huset« mere og mere opløst. Penge kunne jo enhver gå rundt med i lommen. De frigjorde og isolerede det enkelte menneske fra den husholdning og det landsbyfællesskab, som engang var de eneste veje til alle andre levebrød end den omstrefjende tiggers.

Note:

1. Morsø Amatørteaterkreds har i juni 1988 fejret 200-året for stavnsbåndsløsningen med skuespillet »Trine Paradis«. Stykket bygger på tyverisagen fra Erslev, men tillige på andre begivenheder, som ikke havde noget med den foreliggende sag at gøre, bl.a. historien om »Jens Greisen og stavnsbåndet«, som stod at læse i sidste nummer af »Jul på Mors«. Heller ikke stykkets hovedpersoner, Trine Paradis og hendes bror og far, er helt de samme i stykket som i virkelighedens verden. Imidlertid var virkeligheden, som det vil fremgå af det følgende, ikke mindre dramatisk end dramaet.
2. Caspar Schade: Beskrivelse over Øen Mors, Aalborg 1811, s.273. Fællesskabet i Erslev er behandlet i Viggo Hansen: Historisk kulturgeografi. Eksempel på arbejds-metode med arkivmateriale. Geografisk Orientering nr. 1, s.11-18, København 1973, samt i Karl-Erik Frandsen: Vang og tægt, Esbjerg 1983, s.247-50.
3. Den store storm 4. september 1786 er beskrevet af pastor Westenholz i Sejerslev kirkebog. Tre dage senere skrev han bl.a. følgende: »4. september blev slaget af sin omfaldende Lade Thomas Jensen Klitgaard, menes at være gammel omtrent 58. NB: Ved denne Mands død maa jeg anmærke Lejligheden dertil. Der var samme 4. Sept. om Middagen en stor Storm, som begyndte Syd Syd Ost og rasede stærk fra Sønden intil hand om Eftermiddagen vendte sig til Sydvest og lagde sig om Aftenen. Samme Storm slog mange Bygninger ned, især Lader, som udi disse Lande ven-

der med Siden imod Sønden... Nogle Dage derefter erfarer jeg at over 500 bygninger skal være slaget ned. Een Kirke, Ullerups og Vestervigs Lader ere ogsaa slagne ned.« Pastor Westenholz opregner de mange skader i sine egne sogne og slutter med ordene: »...det øvrige tilligemed præstegaarden blev Gudskelov bevart«.

I Dueholm, Ørum og Vestervig amters arkiv, som opbevares i landsarkivet i Viborg, findes skadesanmeldelser fra de fleste sogne på Mors. Datiden havde endnu ingen forsikringer for den slags, så staten trådte til med erstatninger. Derudover er stormen beskrevet i »Jyske Efterretninger«, en af tidens få aviser, som bl.a. melder, at mange skibe strandede langs vestkysten.

4. Morsø Herredes Justitsprotokol 1783-93, fol. 206-285. I tingbogen, som opbevares i landsarkivet i Viborg, findes vidneforklaringerne indført ord for ord. Også dommen og sagens dokumenter er indført.
5. I Dueholm, Ørum og Vestervig amters arkiv, Ruller og lister 1774-85, findes følgende meddelelse fra godsejer Tøttrup: »Landsoldaten af Dueholm Gods navnlig Johan Nicolajsen Erslev er, ved Michaeli Tiid 1787, Deserteret og i hans Stæd ad Interim Præsenteret Poul Sørensen, Tødsø, 20 Aar gammel og høi 62 tommer«.

Tegningerne er fra »Den nyeste Bondepraktika til Nytte for Landmænd og Agerdyrkere«. Udgivet 1798 af K. F. Just.

Morslands historiske Museum

*Åbent:
Daglig fra kl. 10 til 16*

Morsø lokal- historiske Arkiv

*Åbent:
Tirsdag og torsdag
fra kl. 13 til 17*

Chr. Vestergaard og hans kone i Rakkeby på havetur i søndagstøjet. Fotograferet af Mette Pedersen i 1928.

Lærer K. K. Thomsen med elever fra Sdr. Dråby skole 1938. Elevernes navne findes på Morsø lokalhistoriske Arkiv.

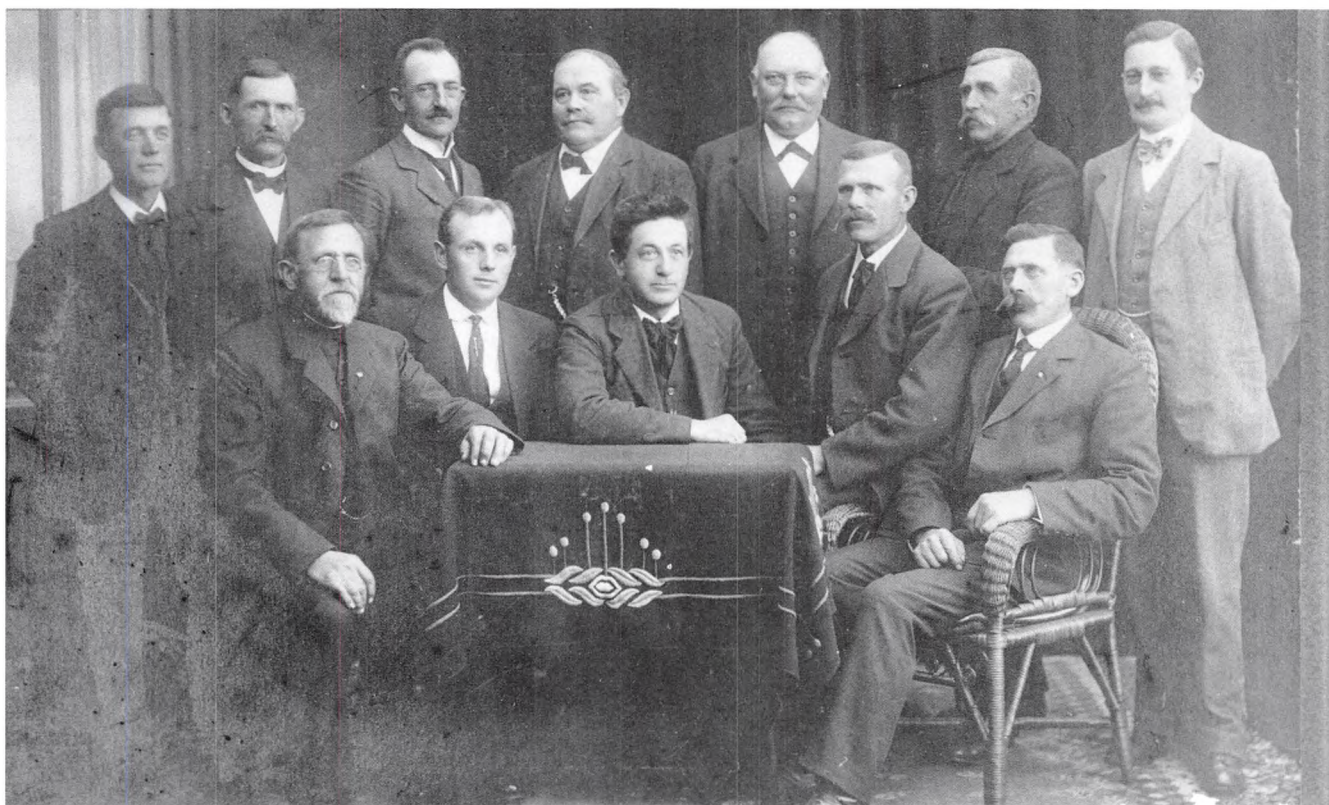
Bager Dinesen og familien foran bageriet i Fredsø 1918. Hestene er spændt for den kørende forretning.

Vejmanden og et par landmænd holder pause på et hjørne i Ø. Assels. Hvem er personerne, hvornår er billedet taget?

Sangforeningen i Frøslev ca. 1900. Forrest Niels Nybo, Andreas Vestergaard og lærer Uldahl. Bagest Mikkel Kvistgaard, Jens Mikkelsen, Josef Kvistgaard og Jens Nybo.

Sangforeningen i Frøslev ca. 1925. Nogle af de gamle medlemmer fra 1900 er stadig med. Mikkel Kvistgaard sidder forrest til venstre, og bagest er Jens Mikkelsen nr. 2 fra venstre og Josef Kvistgaard nr. 2 fra højre.

Bryllup i Outrup skole ca. 1915. Anna Vestergaard, er på vej til kirke for at blive gift med Otto Græsborg. Hun var datter af lærer Vestergaard og hustru, som står på trappen. Det var meget moderne med brudebuket og hvid brudekjole.

Pastor Balslevs spisestue i Frimenighedens præstegård i Ø. Jølby, ca. 1920. Tilsvarende billeder findes i bogen »Interiørbilleder fra Mors 1900 - 1950«. Heri vises indretninger af forskellige stuer både på land og i by.

Nykøbing Mors gamle folkeskole

Af Hans Bakbo

Byens første skole opstod sikkert i forbindelse med Dueholm Kloster. Dette skolehus, der allerede i 1427 omtales som den gamle skole, og det efterfølgende ved man intet om. Efterretninger findes først, da skolen på reformationstiden flyttedes over på byens grund.

I 1547 oprettedes i Toftegade en latinskole for et mindretal af elever. Sammen med visse private uddannelsessteder var den rammen om den undervisning, der blev givet til 1767. Da ændredes mulighederne i så henseende, idet sognets præst for 200 rigsdaler skænkede sin by et offentligt skolehus i Algade. I forbindelse med en senere udvidelse formidlet gennem en københavnsk grosserer, der var barnefødt i Nykøbing Mors, tjente disse lokaliteter sit undervisningsmæssige formål i det følgende århundrede. Omkring 1855 fik man i henhold til de gamle optegnelser en velegnet og tidssvarende skolebygning i Nørregade.

Skiftende love og skoleplaner med begreber som almueskole – betalings-skole – betalingsfriskole – heldags-skole – halvdagsskole – borgerskole – folkeskole – realskole giver en anelse om den ændring og udvikling, der har fundet sted. Forskellige »huse« dækkede ikke længere behov og interesse for undervisning. Nu skulle der virkelig bygges skole.

Mange forslag angående placering og økonomiske muligheder blev fremført, men disse forstummede helt ved en festlighed, som byrådet indbød til med byens velgørere M. C. Holm og frue som hædersgæster. Under festen, der fandt sted i marts 1891, gav M. C. Holm tilsagn om at skænke 80.000,- kr. til en ny skole. Denne storslåede gave tog man selv-sagt imod med megen tak, og allerede i den følgende måned købte byrådet tre ejendomme i Grønnegade til

nedrivning for her at opføre den nye skole på et område, der blev bestem-mende for kommende tiders skole-udvidelser i byens midte. Grundstenen blev nedlagt den 30. november 1891, og den 5. januar 1893 blev skolen indviet uden deltagelse af dem, der havde formidlet dens opførelse. M. C. Holm var død få måneder forinden.

De 19 nye klasseværelser m.v. for-slog ikke langt på grund af stærkt voksende indbyggerantal og langt flere skolesøgende børn. Skolen blev senere byens første gymnasium og er nu hjemsted for voksenuddannelsen i Morsø kommune. Allerede i 1909 vedtog byrådet, at der yderligere skulle opføres en skolebygning på samme areal. I 1911 stod den der så nogenlunde, har været både belagt og belastet siden da og skal nu ned-rives, så den bør have en særlig om-tale. I første byrådsmøde angående denne byggesag vedtog man opførel-sen af en stor rektangulær skolebyg-ning i tre etager og med facade mod Skolegade. Denne beslutning fortrød man inden næste møde, hvor man gik ind for en bygning i to etager med gavl helt ud mod Skolegade og indeholdende 24 klasseværelser med midtergang på hver etage, nederst halv kælder med diverse rum og øverst et stort loftsareal til forskellig udnyttelse. Ved et ekstraordinært by-rådsmøde i september 1909 acceptere-de man de af den lokale arkitekt Petersen afgivne tegninger, beskrivelser og overslag vedrørende den nye skolebygning. Udgifterne vurderedes til 100.000,- kr., og byrådet fremførte ønske om, at arbejdet blev iværksat snarest muligt.

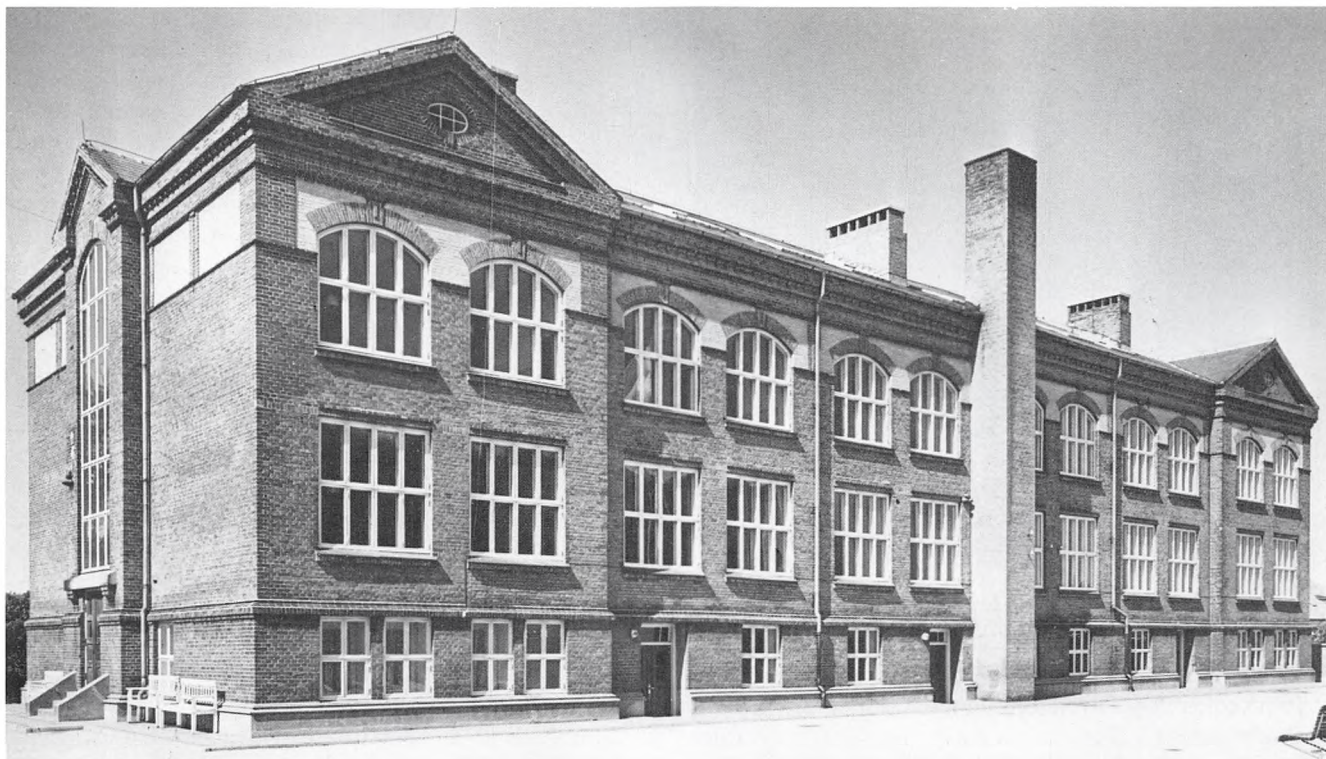
Få dage efter søgte Nykøbing kommune tilbud på levering af ca. 950 stk. granpæle 12-14 fod lange og 8 tommer (4-5 meter lange og 20 centimeter tykke) til nedramning i den

forholdsvis bløde bund nær mose- og kærarealer. Disse var ved vintertid i regelen oversvømmede og dannede i frostperioder en udmærket skøjtebane. Endog høsttid og efterår gav ind imellem så megen regn og storm, at man kunne sejle rundt i de små gader nær skolen. Udgravning, pæle-nedramning og fundamentering blev udført med megen omhu og så be-tids, at man i februar 1910 kunne indbyde til licitation angående skole-bygning og den gymnastiksal, der i dag tituleres som »den gamle sal« og vel antagelig et åremål fremover bli-ver det eneste levn fra fordums dage.

Selve byggearbejdet blev antaget for et entreprisetilbud på 60.000,- kr. fra de lokale murermestre Pedersen og Sejersen. Efter et års forløb var man så langt fremme med skolebyg-geriet, at man kunne flytte seks klas-ser hjem fra den hidtidige skole i Nørregade, der midlertidig var lejet som supplement. Indvielse eller nogen som helst form for højtidelighed i forbindelse med åbningen af den ny skolefløj var der ikke tale om. Årsagen hertil var nok den, at der i vintere-n 1913-14 rasede en heftig skarlagensepedemi både i by og på land, den nye fløj blev lukket for al under-visning og i adskillige måneder anvendt som sygehus i stedet for. Janu-ar 1914 blev den taget i brug til det, den var bygget til.

Mens man planlagde byggeriet, drøftede man meget indgående, hvorvidt en repræsentant for byrådet og skolen sammen med arkitekten burde se forskellige andre skoler for at få nye ideer angående udformning. Slutresultatet af meningsud-vekslingen blev, at en sådan opgave alene påhvilede arkitekten.

Uden særpræg rejstes den oven på træpælene og den meterhøje, tykke betonsokkel efterfulgt af de mørke-røde, tunge teglsten, der alt som

Den gamle skolefløj 1955. Indtil sidst i 1940'erne var det strengt forbudt for eleverne at gå ind ad døren i gavlen. Det var kun lærerne der måtte gå ind her. Lærerværelserne var ved kældervinduerne, set fra venstre. Der var et værelse for de kvindelige og et for de mandlige lærere.

På billedet ses nedgangene til toiletterne. Før ombygningen sidst i 40'erne var der nedgang for pigerne fra skolegården ind til rummene, hvor der var opstillet lange rækker af garderoberum til træsko og overtøj. Et rum til hver elev.

Der var tilsvarende rum til drengene på bygningens modsatte side. I kælderen var der desuden skolelægeværelse og et stort brusebaderum, hvor eleverne, klassevis, fik bad et par gange om året.

årene er gået, har fået en smuk patina over sig og holdt sig forbavsende hele. Store vinduesarealer både i sider og gavle gennembrød murfladerne og gav lys både til de mange rum og gangarealerne. Det mørke skifer-tag sammen med de mørkegrønne vindueskarme og døre muliggjorde en yderst begrænset farvenuance. Efter datidens bedømmelse vurderedes skolen som en absolut moderne og præsentabel bygning.

Indvendig gav solide terrazzo-trappetrin med jerngelænder modsat vægsiden adgang til de forskellige etager, der hver for sig havde tolv klasseværelser à 7½ meter gange 5 meter og øverst et par større lokaler samt nogle smårum. Jerngelænderne var foroven forsynet med en tyk egetræskant påsat stærkt fremhævede knopper af samme hårde træsort, så al glidning ned ad gelænderne var ingen særlig nydelse. Trappetrinene ligger der den dag i dag, men er stærkt slidt af de utallige trin, der er taget ad dem gennem mere end ¾ århundrede. Kælderetagen rummede

lærerværelse og arkiv samt visse undervisningslokaler, hvortil kom fyrrum og en meget begrænset plads til fast brændsel af forskellig art. Ydermere var et minimum af areal stillet til rengøringspersonalets rådighed. Toiletterne fandtes også i kælderen, men kun med adgang fra skolegården.

Den dobbelte indgangsdør i sydgavlen med den store stentrappe foran betragtedes som hovedindgang til skolen. Det var den, man umiddelbart stiledede imod, når man havde ærinde der. Heromkring startede også den første skoledag år efter år med skoleinspektørs og læreres højtidelige modtagelse af en ny flok og med et hjerteligt velkommen til hver af de små, der havde mor eller far i hånden.

Med indtil 200 nybegyndere pr. år i de store årganges periode knytter sig mange minder til nævnte trappe og gavl både for større og mindre.

I mange årtier sled man bravt på skolen, uden at den tilsyneladende kom til at bære påfaldende mærker deraf. Vedligeholdelsesudgifterne

var små, alt imens man som følge af udvidet undervisning i forbindelse med oprettelse af mellemskole- og realafdeling samt en vidt forgrenet specialafdeling forøgede brugen af samtlige lokaliteter fra bund til tag. I besættelsesårene måtte skolen indimellem lukkes på grund af manglende brændsel, ligesom tyske flygtninge for en periode lagde beslag på hele bygningen. Midt i alt dette skete ret så skelsættende begivenheder i skolevæsenets historie. Den private realskole i Nygade blev nedlagt, og der oprettedes et kommunalt gymnasium i M. C. Holm skolebygning ud mod Grønnegade. Mellem- og realskoleafdelingen overførtes for en årrække udelukkende til gymnasiebygningen. Til afhjælpning af lokalemangel fik man der bygget en etage på den hidtidige bygning. Disse udvidelser og nydannelser forårsagede selvsagt også et forøget pres på skolebygningen mod Skolegade, selv om man de nærmest følgende år havde visse lokaler til fælles med gymnasiets bygning.

Skolegården 1971. Fælles for piger og drenge. Før 1945 var dette utænkeligt.

Som skolen noget uvedkommende og dog så stærkt influerende, navnlig angående bygningen mod Skolegade, foretog man i de nærmest følgende år en gennemgribende afvanding af kærarealerne og rørlagde de små »åer«, der som åbne vandløb hidtil havde gået gennem den lave nordvestlige del af byen og herunder skoleområdet. Denne sænkning af vandstanden i kvarteret var i mange henseender både velset og nyttig, men havde også den uheldige virkning, at granpælene, der for mange årtier siden var nedrammet under skolens ydermure, nu begyndte at rådne i den del, der var kommet over vandoverfladen. Følgen var, at murene begyndte at slå revner, og helt regulært var skolebygningen på vej i dybet. En omfattende foranstaltning blev iværksat omkring 1960. Møjsommeligt arbejdede fagfolk sig meter for meter ned under ydermurenes fundament og fjernede de mørnede pæleender, der erstattedes med beton. Et effektivt og dygtigt arbejde, der havde både læreres og elevs udelte interesse, standsede de forvoldte ydre skader. Den daglige gårdvagt havde sit store besvær med at holde de mest nysgerrige på tilbørlig afstand fra de dybe udgravninger.

Forinden var bygningen blevet »den gamle skole«. Nye gymnastiksale, værkstedslokaler og en stor skolefløj (Østfløjen) omgav dem næsten til alle sider. Men stadig var den dog midtpunkt med skolein-

spektør og viceskoleinspektør inden for sine rammer. Var formodede alderdomstegn skjult udefra, så slog de nu tydeligt igennem indvendig med revner og gabende åbninger i skillevægge og støttemure næsten overalt. Det var vel ret naturligt, da skolens indvendige vægge ingen egentlig støtte havde fået. De var nu på vej ud af rammen. Men stadig anså man den for at være bevaringsværdig. Ud over i væg efter væg at skjule de grundlæggende skrøbeligheder lagde man klasseværelser sammen. Tagetagen var forlængst i fuld udstrækning indrettet til specialundervisning. I kælderen var der blevet et rimeligt sløjdløkake og et mindre bibliotek, samtidig med, at det gamle fyr var forsvundet til fordel for fjernvarme. Alt dette til trods har den fået sine skrøbeligheder og er selvfølgelig set med nutidsøjne noget af en vanskabning, som den er indrettet, men akkurat det samme gælder den langt senere tilkomne fløj (Østfløjen 1953). Begge har de efter manges mening været forkert placerede og uhensigtsmæssigt indrettede i henhold til fremtidsvisioner, og derfor må de dele samme skæbne og fjernes. Dødsstødet over den 35-årige skole har i afvigte år lydt ud over byen, mens den godt 75-årige stadig står og venter på sin tilintetgørelse.

Hvor ser den dog trist og forladt ud sådan en skolefri dag, hvor alt ånder stilhed både fra skolegård og bygning. Førhen var den omgivet af

talrige småpoder i latter og leg, nu så forandret, ikke en lyd høres mere fra den bygning, hvis nærvær tidligere erfarede helt ud i bykvarteret. Interessant må det også være at iagttage om livet er forstummet inden døre. Med den nøgle, der hidtil har været brugbar, forsøger man endnu en gang, men forgæves, og man spørger sig selv, om der allerede er forment adgang til den bygning, der for tusinder rummer så mange oplevelser. Forskellige døre prøves af, og endelig giver fyrrummets dør den ønskede mulighed, og man står med blandede følelser helt inde i de rum, der for så mange har sine minder. Kælderetagen med sine yderst forskellige anvendelsesmuligheder kalder ret så mange erindringer til live, og en stiltænder gang fra etage til etage vækker tanker om det mylder af børn, der fyldte klasseværelserne fra nederst til øverst. Adskillige af dem træder stadig frem for ens bevidsthed. Nogle klasserum er tilgængelige og til dels møblerede. Andre er aflåse, og disse lokaler er belagt med vidt forskelligartet skolemateriel, der tydeligvis skal anvendes andetsteds.

Alt giver indtryk af, at den endelige rydning er nært forestående, vel egentlig allerstærkest gennem synet af de voldsomme jernafstivninger både lodret og vandret, der er foretaget under trappeopgangen mod syd til afværgelse af en pludselig sammenstyrtning. Ret så rimeligt er det altså, at denne indgang allerede erklæres for utilgængelig. Fyrvejen må benyttes igen, og denne utraditionelle udvej passer kan hænde også bedst til den stemning, besøget har efterladt i ens sind.

Ufravigeligt og ret så ubarmhertig har navnlig de seneste år sat sit alderdomspræg på den gamle bygning. Ensom er den blevet mellem de mange skolefløje, og dens manglende muligheder for at tjene nutidsforventninger til en skole er blevet åbenbare. Mere end trekvart århundrede har den tjent til sit formål og givet overordentlig meget på mangfoldige felter til de næsten utallige, der på forskellig måde har været indrulleret i dens rammer.

Derfor skal denne brudstykkeagtige historie tjene til at bevare et ærværdigt og kært minde om den gamle skole i Nykøbings samlede skolebillede.

Havn og fjord

Af Ras Knudstrup

Nykøbing fik sin første havn med faste moler i 1788. Den blev anlagt af tre købmænd fra byen og forblev privat havn helt til 1843, hvor byen købte og istandsatte den.

I det følgende halve århundrede blev havnen udvidet med flere bassiner og færgenhavn, og i 1910 blev fiskerihavnen flyttet til den nordlige del af havnen. Trafikken på havnen var stadig stigende indtil 2. verdenskrig, men derefter overtog lastbilerne godstrafikken.

De senere års voksende fritid har givet havnen nyt liv. Hver sommer benyttes den af mange fremmede sejlere, og der er bygget en ny mole for at skaffe plads til de mange lokale lystbåde.

Ras Knudstrup fortæller her om livet på havnen og fjorden fra sidst i 1920'erne til de nye tider efter krigen.

I min drengetid var der mange erhvervsfiskere – de fleste med små sjægter. Det var sejlbåde, men efterhånden fik de lagt en lille tre-hestes »Struer« ind, og så var de jo vældig moderne. Der var også flere større både hjemmehørende i Nykøbing, derimellem to nordsøkuttere, »Morsø« og »Evald«.

Det var et hårdt job dengang, at være fisker. Nylongarn var jo ikke opfundet, så efter endt fiskeri skulle trawlet tørres – enten på grønsværen eller på stejlepladsen – og nedgarnerne skulle ligeledes klares og tørres hurtigst muligt. Det var et stort arbejde at barke og tjære garnene, og det blev gjort i en stor gruokedel uden for nedhuset.

På havnen var der også en snes små redskabsskure, som blev brugt til opbevaring af forskellige redskaber. Jeg havde selv et af dem, og der er verdenssituationen blevet ordnet mange gange.

Før i tiden blev der drevet et stort fiskeri med bundgarn, særligt af Anders Poulsen, »Kran Mand«, Jens Peter Thomsen og Jørgen Kvaiborg. Det var dengang, der var mange sild og ål i fjorden. Ude ved Østerstrand opbevarede de deres rusepæle, og mellem Skibsværftet og Østerskompagniet havde de to store redskabsskure til opbevaring af garn. Der ude havde de også en stor gruokedel til at varme tjæren i, og det foregik gerne om sommeren. Det var en hård proces: mændene var helt hudløse i an-

sigterne, når sol og tjære arbejdede sammen.

Der blev fisket med bundgarn flere steder på Mors, f.eks. af familien Egholm i Sønder Dråby.

Der var et godt fiskeri efter hummer, og de blev taget, hvor der var stengrund og i tejner, særligt ovre under Salling.

Rejer blev der også fanget, og det var Hummel specialist i. Det foregik på følgende måde: han hængte lyngbuske op langs kajen og andre egnede steder. Når han så trak buskene op igen, fulgte rejerne med, og så ryste de han dem i en stor ketcher.

Marius Nielsen drev en mindre forretning som eksportør og opkøber af fisk på havnen. Fiskeeksportør Graversen havde en større forretning med eget røgeri og en tømmerflåde med store hyttefade uden om, hvor ålene blev opbevaret. Han havde også selv en fiskekvase, som hentede ål og andre fisk, både i Thyborøn, Jegindø, Sillerslev og Fur. Når furboerne havde mange fisk, sejlede de selv til Nykøbing med dem, og det var hyggeligt at se. Det var en stående regel, at Graversen så gav kaffe oppe på Sømandshjemmet i Ringsgade.

Der var en egen hygge på havnen. Langs bolværket var der tre huse, og de tilhørte Niels Hansen, Jens Peter Jensen og Boll, som alle drev fiskehandel der.

Om morgenen var der livlig trafik på havnen, for så kom fiskekrejlerne efter fisk, som de skulle rundt på øen

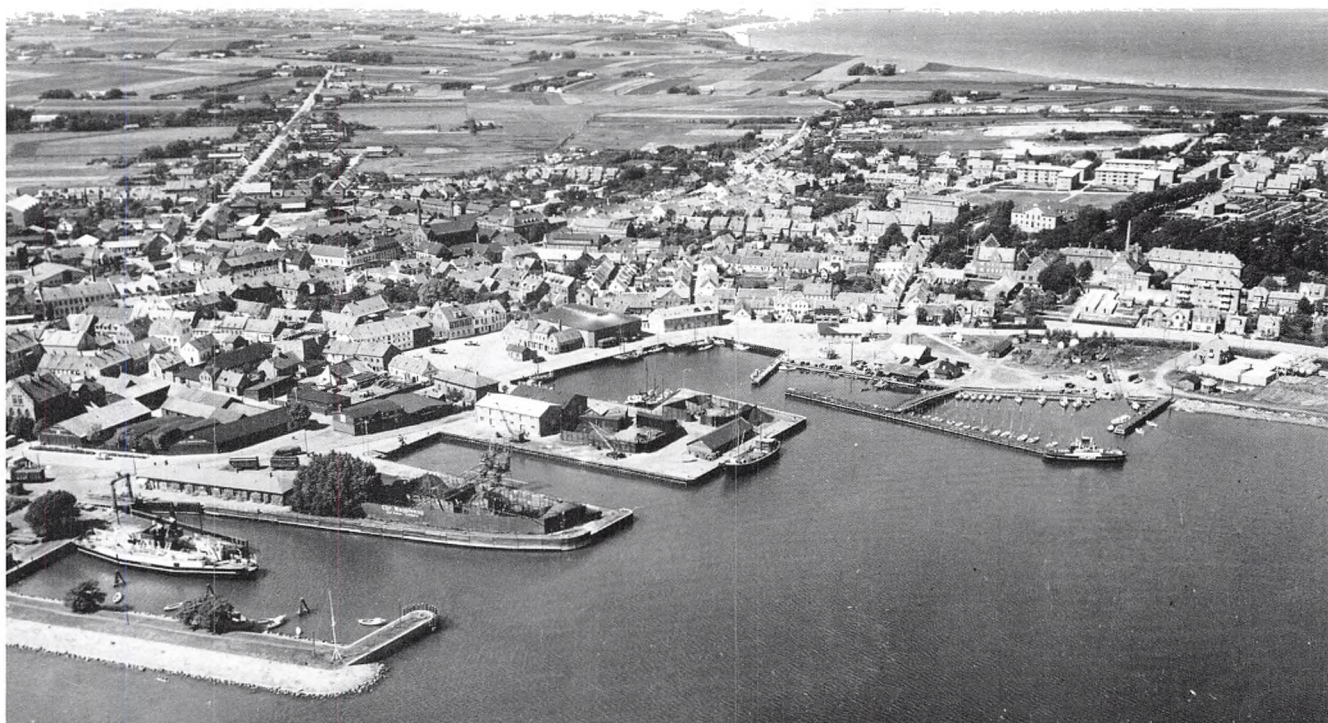
med. Også i byen var der flere der solgte – fra trillebøre i begyndelsen, men senere blev de så moderne, at de fik en vogn – en trækvogn med cykelhjul.

Der er sket stor forandring med østersfiskeriet gennem tiderne. Før de flyttede ud på Ørodde, holdt de til i et hus på molen nord for Sønderhavn – det senere dampskibspakhus. Udenfor lå de gamle dykkerbåde, for dengang blev østersene samlet af dykkere. Ved udflytningen til Ørodde, gik man over til at skrabe dem med moderne både – så vidt jeg husker, var der fire. De skrabede i Nissum Bredning, og der kom daglig en opsejlerbåd efter fangsten, for bådeene var kun hjemme fra lørdag til søndag.

Der var to fiskerikontrolbåde, og de havde nok at se til. De skulle overvåge, at fiskernes grej var i overensstemmelse med reglerne. Der var mange at holde styr på – Nykøbing, Glyngøre, Sillerslev og fiskere andre steder langs kysten. Der kunne fortælles mange historier om den opfindsomhed, der blev udvist, for at narre kontrollen. Det var særligt af åletrawlerne – de fiskede med skovlvod, og de var altid ude om natten. Hvis kontrolbåden så gik ud, var der gerne en mand på land, som signalerede en kode som advarsel til fiskerne.

Der var altid hyggeligt ved slæbestedet i den gamle havn, det var ligesom livsnerven – dér skete der altid noget. Der var et lille håndspil, som trak bådene op, og der skulle altid hjælp til at holde dem i balance, for der var ingen vogn, og de blev halet op på fedtlapper. Det var en helt festlig forestilling, især når Graversens store hyttefade var oppe for at blive tjæret, så var der ikke meget plads.

Jo, der var et hyggeligt miljø på havnen før i tiden. Bag Anton Drejers oliehus – det lå på østsiden af Graversens røgeri – havde vi en dejlig sladrebenk, hvor der blev udvekslet

På billedet fra ca. 1955 ses fra venstre, færgehavnen, Møgelvangs kulkraner, Brændselsforeningen og Frd. Bangs kulpladser. Foran ses det gamle dampskibspakhus.

Ved fiskerihavnen ses Graversens fiskehandel og røgeri. Til højre er lystbådehavnen, med Sejlklubbens hus for enden af den yderste mole.

mange forskellige meninger om alt mellem himmel og jord, og der var en dejlig udsigt over Højbroen til ydermolen af den gamle havn.

Jeg har boet på Strandvejen i ca. 50 år, og kan huske flere af de store oversvømmelser. Engang gik vandet så højt, at jeg sejlede hjem i en skydepram, som jeg fortøjede ved vores stakit uden for huset.

Der er sket store forandringer med området her omkring. Kvaiborgs Mark, som var en hel sump, er fyldt op, og fremtræder i dag med sportspladser og en flot kystvej. Ved enden af Strandvejen var der tidligere en cementmur mod vandet, her er også fyldt op, og en ny mole er på vej. Der hvor Esso nu ligger, var Djævløen – en mudret holm – og her lå det første roklubhus, som jeg kan huske.

Her lå også Sejlklubbens første klubhus, det var et sommerhus, der havde stået på Soelbergsvej.

Før Morsø Sejlklub blev stiftet, var der ikke mange lystbåde. Tømmerhandler Christensen og sadelmager Kjeldsen havde hver en, og Martin Leffers havde en i kompagni med to andre, så den hed »Trio«. Den havde motor, og købmand Leffers brugte den også til at sejle proviant ud til

de skibe, der fragtede moler fra Fur og Ejerslev.

Som tiden gik, kom der flere lystbåde. Det var mest klinkbyggede kragejoller. Flere skibstømrere begyndte selv at bygge lystbåde, men de var alle kravelbyggede, og tre – fire stykker byggede motorbåde. De var tit en stor hjælp, når vi skulle hjem fra fællesture med sejlklubben, og vinden havde lagt sig.

Sejlklubben var jo ikke større dengang, end vi kom hinanden ved. Vi havde mange fællesture, til Fur og til Harre Vig, hvor vi roede i land, og købte kaffe i et af husene på stranden. Det var skønt.

Jeg husker en gang, vi sejlede til Sallingsund. Vi havde selvfølgelig en god madpakke med – og en enkelt lille en til halsen – og den blev nydt i det lille hus efter campingpladsen. Det var mægtigt hyggeligt, og vi dansede til harmonikamusik. Sådanne ture mindes man jo altid med glæde.

Men som tiden gik, og der blev flere og flere både, kunne de ikke ligge i Fiskerihavnen. Der blev bygget en lang bro med en tværbro for enden øst for lodsbroen, og lige indenfor stod klubhuset. Vinteren kunne godt være hård ved sådan en bro, men når

den var blevet alt for ujævn af isens bevægelser, fik man en bundgarnsfisker til at banke pælene på plads igen.

Nykøbing havde før i tiden eget lodseri. Den lods jeg kendte bedst, var Jørgen Rønn. Ham har jeg flere gange været ude med, når kostene skulle udskiftes. De var ikke så nemme at håndtere, det var jo trækoste. De små røde og hvide gik det meget nemt med, men de store – dem ved Fur Hoved og andre steder – kunne være tunge, de var jo blevet noget vanddrukne og fulde af muslinger. Skulle kæderne også udskiftes fra forankringen i fjordbunden, var det et stort arbejde. Lods Rønn skulle passe kostene ned til Ejerslev, Fur og en del af Skive fjord, og ned til Venø, hvor den sidste var uden for Struer. Thisted lods tog sig af dem på den anden side af øen samt Thisted Bredning.

Lodsen havde opsyn med fyret på Skelholm, og mange andre gøremål. Han havde en temmelig stor lods båd med en forholdsvis stærk motor, den har han bugseret mange forskellige ting med. Den eneste gang jeg har været søsyg, var engang vi var i Odesund efter nogle kævler som skibs-

værftet havde købt. Vi havde kævlerne på slæb efter lodsåden, og den sejlad gjorde det ved mig.

Han var også ved hånden når et skib var strandet, og dengang broen omme ved Gullerup rev sig løs i en storm.

Privat har mine svigerforældre, min kone og jeg også flere gange været med på udflugter i lodsåden. Rønn sejlede hvert år FDF-drengene til Fur, når de skulle på sommerlejr, og han har også sejlet for mange forskellige foreninger, når de skulle på tur.

Nu er lodseriet desværre overgået til Løgstør Lodseri.

Nykøbing havn havde før i tiden en livlig trafik. Jeg har ladet mig fortælle, at næst efter Aalborg kom Nykøbing.

Lad os begynde med Sønderhavn. Der lå Møgelvangs kulplads, med dengang moderne lossegrejer – de kunne losse fra to luger på en gang. Der var gerne små dampere, som kom med kul fra England, og med briketter og andet brændsel. Det var noget, der kunne sætte sindene i bevægelse for os drenge, det var jo mægtige skibe i vore øjne.

Der var travlhed, når der kom en damper med kul til gasværket. Nede i lastrummet blev kullene skovlet op i en stor, jernbeslået tønne, som blev hejst op af skibets spil. I mange år var spillene hånddrevne, men efterhånden fik de motor, og hvis skibet var udenlandsk, skulle der en dansk »spillemand« på. Kullene blev tømt ud i hestevogne – senere blev det lastbiler – og kørt til gasværket, hvor gassen blev udvundet.

Også Bangs Efterfølger, der havde sin kulplads på nordsiden af Dampskibskajen, og Brændselsforeningen fik sejlet alt deres brændsel.

De forskellige købmænd havde deres kulpladser hjemme. Holger Clemmensen havde sin i Vettelsgade, men den solgte han til posthuset. Den var, hvor benzintanken står i gården i dag.

Før i tiden blev al benzin og diesel- og fyringsolie sejlet til Esso, der havde tankanlægget ved havnen. Elværket fik olien med en lille båd fra Aalborg. Det var en fragtbåd, der havde fået indbygget en tank til ca. 20 tons. Olien blev så kørt med en tankbil til elværket.

Nu bliver olien kørt med lastbiler,

og meget af det direkte til de større firmaer, så det er en betydelig indtægt, som havnen her har mistet.

Der var stor aktivitet dengang, for både Fælles Tømmerlageret og Nye Tømmerhandel fik alt deres træ sejlet. Det så imponerende ud, når de sorterede træet i ens længder og stablede det op på havnepladsen. Det blev så senere kørt hjem med hestevogn.

I enden af Sønderhavn havde Rokkjær sin forderstofforretning og kafferisteri, og ved siden af havde Skarrehage et større pakhuis, som blev brugt til molersten. De blev sejlet hertil, og fra skibet blev der lagt en slidske op til pakhuset, hvor de blev kørt ind med trillebør. Senere blev de sendt videre med jernbanevogne, men den besværlige transport holdt selvfølgelig op, da molerværkerne anskaffede lastbiler.

I min drengetid havde havnen et helt andet udseende. Jeg tænker på det pæne lille havnefogedhus, med en sladrebenk på hver side. Det lå på havnepladsen ved siden af Falckstationen. Ved huset var der også en overdækket havnevægt og et rum, hvor »Kongelig Vejer og Måler« holdt til. Han skulle kontrollere mængden af losset gods for bl.a. købmændene. Mens skibene blev losset, sad han ved siden af, og slog en streg på et stykke papir for hver tønne eller sæk, der kom over kajen.

Vi er nu omme i det, vi kalder »æ mell'havn«. Her lå Skibsværftet, hvor nu Smeds Tæpper har til huse. Her blev bygget mange fine skibe, og jeg husker særlig et, som skipper Mortensen lod bygge. Det var en stor, tremastet skonnert – et meget velsejlende skib – og det fik navnet »Esther«, opkaldt efter datteren, som i dag bor i Munkegade.

Imellem Skibsværftet og købmand Leffers var der en lille å, som i dag er rørlagt. Ved siden af Leffers, ud mod havnen, i det store hus, var der skibssmedie. Det er i dag skalmuret og lavet om til meget eftertragtede lejligheder.

Den store, røde bygning, hvor Smeds Tæpper nu er, blev bygget af Jydsk Andel. De fik også sejlet alle deres varer, og de brugte en gammel Ford T- lastbil til at køre dem ind i pakhuset.

Der var livlig trafik på havnen. Samtlige købmænd – Clemmensen,

Knud Haaning, Bangs Efterfølger m.fl. fik alt sejlet til deres pakhuse. Jernstøberiet fik mange laster: kul, store cinders, jern og ildfaste sten fra Bornholm.

Der kom mange laster grus, som blev fisket på Blinde Røn, Det blev også skovlet i tønder, hejst op på en vogn og kørt om og læsset af bag ved havnehuset. Når det blev solgt, skulle det jo læsles på en vogn igen – alt sammen manuelt arbejde og meget besværligt. Her fra Nykøbing sejlede Peter Trap med »Eda« sine laster til enten Struer eller Skive, hvor der var et grusfirma, der sorterede dem i forskellige størrelser. Jeg har selv været med flere gange, og det var noget af en oplevelse.

Dengang var der rigtig mange skibe hjemmehørende i Nykøbing, og flere af dem sejlede udover, d.v.s. i Kattegat og Østersøområdet så langt som til nordenden af den Botniske bugt.

De faste paketbåde sejlede mest på Aalborg havn. Den sidste der sejlede pakfart på Nykøbing, var Lars Dyhr med »Ruth«. Han måtte til sidst give op, og blev skipper på Livø-båden, og så var det en saga blot for paktejladsen på fjorden. De større biler havde udkonkurreret dem. Før i tiden lå skibene i tørt nede ved Peter P. Hedegaard i Nørre Sundby, men lastbilerne har nu også overtaget den trafik.

I Nykøbing var der også oprettet et rederi – »Rederiet Morsø« med skibene »Jens Juhl«, »Frem«, »Fegge« og »Søren Larsen«, der alle er bygget ude på Ørodde. Da D.F.D.S holdt op med at besejle limfjordshavnene med damperen »Limfjorden«, overtog rederiet denne sejlad for dem.

Der blev bygget flere både af denne type. »Resolut« til Chr. Madsen – den blev minesprængt under krigen. Ejner Larsen byggede for egen regning »Emilie«. De fleste af skibene sejlede mest på Norge og Østersøen, men nu er rederiet ophævet og alle skibene solgt. Sidste korrespondende reder var købmand Holger Clemmensen.

De gamle rederiskibe var solidt byggeri. Under festlighederne ved Australiens 200 års jubilæum, gik en tidligere Nykøbing-dreng, Hans Ole Clemmensen, om bord på et engelsk skib i Sidney havn. Det undrede

Fiskehandler Jens Peter Jensen havde i 30'erne et lille hus, hvorfra han solgte fisk, på pladsen ved fiskerihavnen. Rødspætter og torsk blev opbevaret i store hyttefade, der lå i vandet ved bolværket. På billedet ses, på land, et hjørne af et hyttefad.

ham, at skibet hed »Søren Larsen«, indtil han opdagede, at det var bygget i Nykøbing. Det var i selskab med fine træskibe fra England, og havde fået ny rig med sejl. Det optræder også i forskellige filmroller.

Før i tiden var der også stor aktivitet på øens forskellige ladepladser. Sdr. Dråby havde jo ingen havn hvor købmandsgården kunne få losset sine varer fra skibene. Helt ind kunne skibene ikke komme, men med en kåg fragtede man det meste af skibets last ind til en lille mole. Når skibet så var lettet noget, sejlede det længere ind, og man hentede så resten med hest og vogn.

Også til Thissinghus – en driftig havn – var der livlig trafik med tømmer og andre ting. Steen Jacobsens købmandsgård havde P. Trap med »Ellen« til at sejle gødning og foderstof for sig. Jantzen, Ø. Assels, havde sit eget skib.

Købmand Primdahl, Sundby, fik sine skibe losset ved molen i Vildsund Øst.

Nykøbing havde før i tiden en ugentlig forbindelse med København. Det var med en lille damper »Limfjorden«, som også besejlede Thisted og Struer. Den ankom til Nykøbing lørdag og lagde til ved Dampskibskajen. Her blev varerne losset og kørt ind i dampskibspakhuset, hvor de stod til de blev afhentet eller bragt ud af dampskibsdrageren. Søndag morgen kl. 7 sejlede

damperen igen med kurs mod Løgstør, hvor den også lossede og lastede.

Jeg har selv været med på turen flere gange, når jeg som dreng skulle på ferie i Nørre Sundby. Det kostede tre kroner, og vi ankom til Aalborg ved 2-tiden. Det var en dejlig sejltur ned ad fjorden.

Det var også morsomt, når »Limfjorden« på sin vej til Thisted stoppede op ved Feggesund, og kromanden, Pe' Kresten, lagde sig på side af damperen med færgen »Maja«, for at få sin last af øl, vand m.m. ombord.

Jeg mindes også med glæde mange sejladser med min svigerfar, der sejlede pakfart med skibet »Louise« mellem Nykøbing og Aalborg. Jeg husker, at når vi lå inde for blæsevejr i Løgstør, kunne vi være op til ti - tolv både, der ventede på godt vejr til at komme over Livø Bredning. Når det blæste hårdt, kunne vi ikke gå over, for vi var altid hårdt lastet. Det var hyggeligt, når vi i Løgstør skillerede sammen til wienerbrød, som vi nød sammen med kaffen i kahytterne.

Der var en egen hygge ombord i skibene dengang.

Jeg husker en tur, vi havde, min kone og jeg, med min kones fætter. Han havde købt den tre-mastede skonnert, »Esther«, og med en last cement sejlede vi til Helsingør, og herfra videre til Stralsund i østzonen. Her lastede vi kali til Struer. Turen

gik gennem Grønsund og Sydhavsøerne, og vi sejlede under Storstrømsbroen – en vidunderlig tur, som jeg aldrig glemmer.

Der var også en egen feststemning i den gamle Færgehavn, når færgen kom ind. Bromand Karslund satte landgangen ombord, og inde på kajen stod samtlige hotelkarle, flot udstyret med uniform og kasketter med hotellernes navne – Markvorsens Hotel, Laursens Hotel, Bendix, Afholdshotellet, Centralhotellet og Hotel Morsø.

»Kronprins Frederik« som besejlede Nykøbing, var en stor hjuldamp. Ved siden af – i reservelejet – lå færgen »Marie«, og på den anden side af den, lå – ja, vi kaldte dem »kanonbåde«. Det var hærens, og i dem blev der opbevaret seletøj og køretøjer til hestearteriet. De lå i beredskab i tilfælde af krig.

I Glyngøre lå den navnkundige isbryder »Valdemar« i reservelejet. Den gjorde i mange isvintre en stor indsats i hele fjorden. For at bryde isen havde de en fin taktik: de brugte en kulvogn, som de kørte agterud, når stævnen skulle opad, og den anden vej, når den skulle ned igen.

Nykøbing havde også jernbane. Den gik fra Færgehavnen og hen til Møgelvangs kulplads og slagteriet. Til den anden side forbi Rokkjærs forretning, og den havde så endestation ved Jydsk Andels pakhus. Der var skam også et lokomotiv, det holdt til i den nu nedrevne remise. Det blev senere udskiftet med en dieseltraktor, som vi kaldte »Klædeskabet«.

Før i tiden var der altid travlhed ved D.S.B.'s pakhus. Alene fra Jernstøberiet kørte vognmand Thomsen hver dag flere læs med sit flotte hesteforspand.

Der blev sendt mange kreaturer og andre dyr med D.S.B., men denne rolle har bilerne også overtaget.

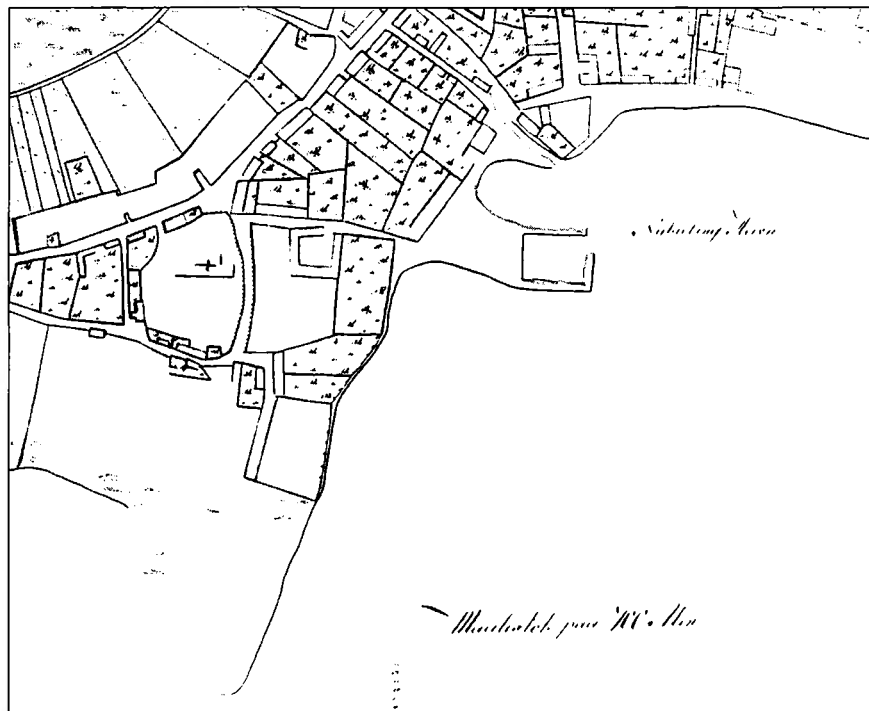
Om julen, når alle skibene var hjemme, var der en egen hygge på havnen. Alle, såvel fragtbåde som fiskerbåde og Østerskompagniets både, havde hejst et juletræ i mastetoppen. Det så festligt ud.

Sømandsforeningens juletræ kan jeg heller ikke glemme. Det var en stor forening dengang, med mange søfolk og fiskere, og det var altid hyggeligt, når de mødte hinanden og fik en sludder i julen.

Nykøbing havn 1788-1988

Morsø lokalhistoriske Arkiv

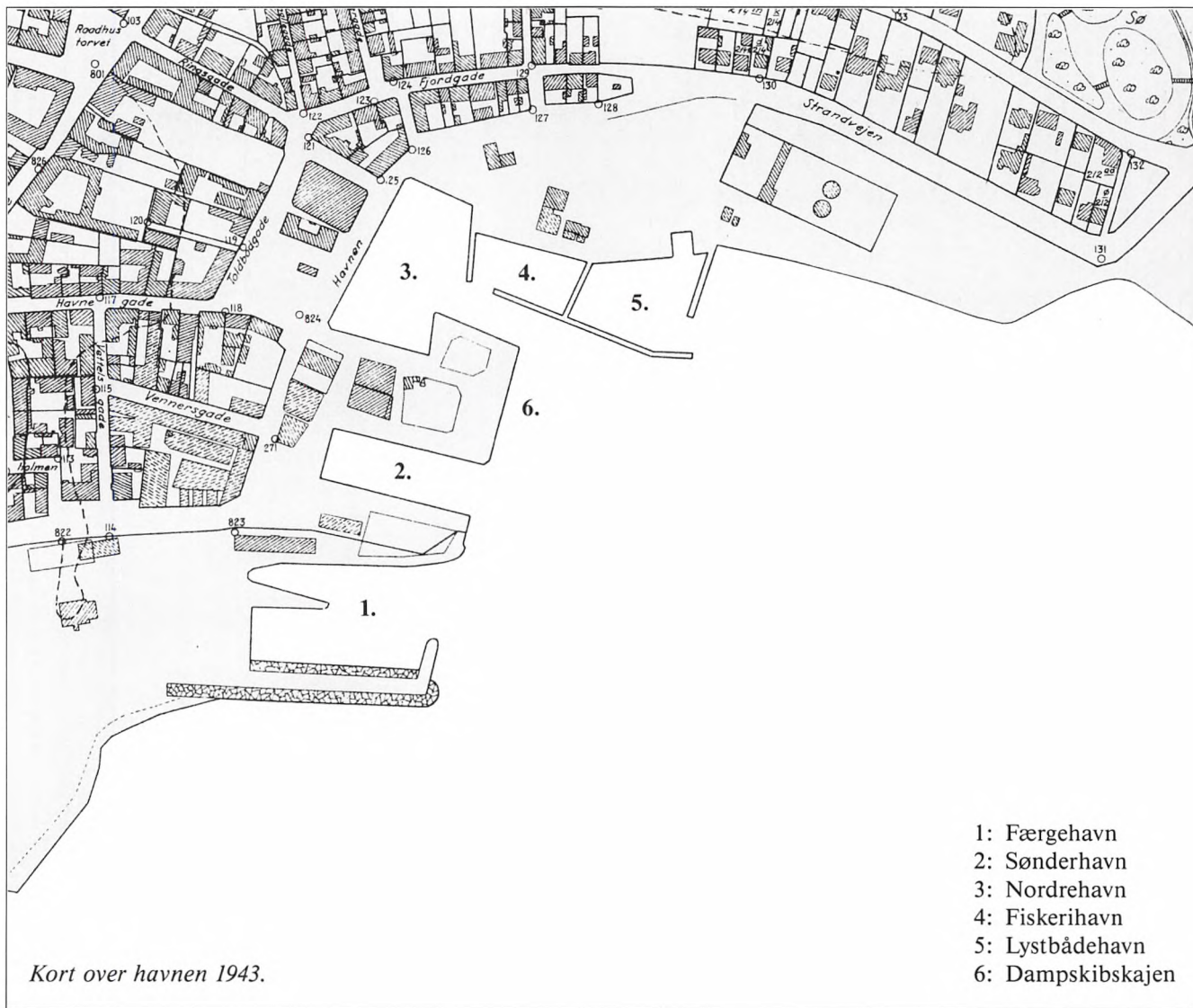
Det er i år 200 år siden at Nykøbing havn blev anlagt. I korte glimt ses her kort og billeder der viser havnens udvikling fra 1788, over højdepunktet som trafikhavn 1940/50'erne, til i dag hvor det er lystbådene der dominerer havnebilledet.

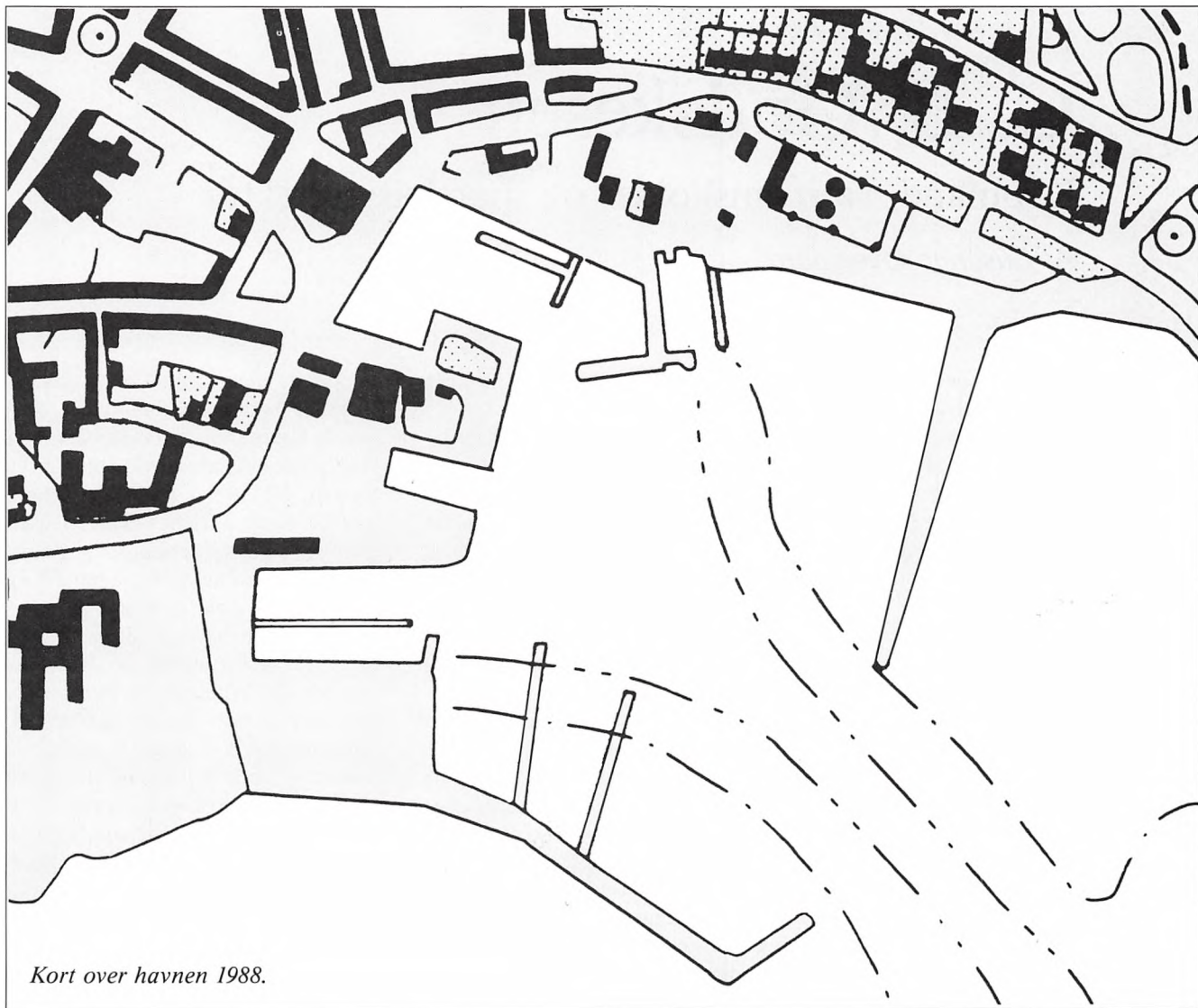
*Vejkort ca. 1800.
Den nyanlagte havn
fra 1788 ses tydeligt.
På forsidebilledet ses havnen
tegnat af toldbetjent
Bagge, ca. 1840.*

Havnen ca. 1913 set fra fiskegrosser Graversens plads i den dengang nye fiskerihavn.

Havnen 1933 set fra færgehavnen.

Kort over havnen 1988.

Havnefoged Bent Nielsen opkræver havnens største indtægt – lystbådeafgift.

C. B. Godskesen

Købmand, værtshusholder og sparekassedirektør

Af Susanne Overgaard

I efteråret 1845 blev snedkermester Godskesens 14-årige søn, Christian, udskrevet med eksamen fra Nykøbings Borgerskole. Dermed var hans uddannelse dog langt fra endt. Han blev i Nykøbing vinteren over, tjente måske som arbejdsdreng hos en af byens håndværkere eller købmænd, og forberedte sig i hvert fald til sin konfirmation. Første søndag efter påske blev han konfirmeret hos pastor Dalhoff, der også kort tid efter – 29. april – skrev i Christians nylig udstedte skudsmålsbog, at han havde vist meget gode kristendomsunderskaber og meget god opførelse. Således rustet rejste drengen få dage senere fra Nykøbing for at gå i købmandslære.

Det er forståeligt, at denne levevej virkede tiltrækkende for mange i midten af 1800-tallet. I 1835 var Aggerkanalen blevet sejlbare, og denne åbning af Limfjorden mod vest gjorde det muligt for købmændene her omkring at deltage i den stærkt voksende korneksport til England og Tyskland og at nyde godt af den heraf følgende øgede købekraft hos landbefolkningen. I de år Christian voksede op, oplevede byens befolkning, hvordan trafikken ud og ind af havnen stadig voksede, og at antallet af skibe, der havde hjemsted i Nykøbing, i 1845 var steget til 15 – ca. dobbelt så mange som i 1835. Ligesom på havnen var der livlig aktivitet langs byens hovedfærdselsvej – Vestergade, Algade og Nørregade. Her lå alle byens købmændsgårde, og især på markedsdagene, når landboerne kom til byen for at handle, var der travlhed. Endnu havde købstæderne monopol på handel, håndværk og skibsfart, men også efter disse privilegiers ophævelse i 1857, formåede Nykøbing i vid udstrækning at hævde sin stilling som øko-

nomisk og administrativt knudepunkt på øen.

Det var imidlertid ikke enhver beskåret at blive købmand. Det krævede ret store ressourcer, muligheder og evner til en længere uddannelse, den fornødne kapital til etablering samt de rette forbindelser blandt såvel kunder som leverandører.

Christian Berthinius blev født den 5. juli 1831 og var søn af Ane Sophie Kirk og snedkermester Hans Andreas Godskesen. De var begge fra Nykøbing og af håndværkerfamilier. Christians morfar var skibstømrer og hans farfar skrædder. Også Christians 8 år ældre bror, Gudolph Martinus, blev håndværker – snedker som faderen. Med denne familiemæssige baggrund havde Christian ingen direkte forbindelse til købmændsstanden, men en læreplads fik han alligevel, måske via en anden håndværker i byen, rebslager og avlsbruger Ole Stausholm i Østergade. Det var nemlig hos hans søn, Niels Peter Stausholm i Holbæk, at Christian blev handelslærling fra den 1. maj 1846.

Købmændsgårdene havde mange funktioner – på en gang bolig og arbejdsplads for såvel købmanden og hans familie, som for de ansatte. Stausholm var en af Holbæks betydeligste købmænd.

Omkring 1845-50 havde han i sin tjeneste et par handelsbetjente, 2-3 lærlinge, 1 husjomfru, 2 karle og 2 piger. I dette storhushold på torvet ved Ahlgade startede Christian på et af de laveste trin i hierakiet.

Han blev i denne købmændsgård i godt og vel 5 år, og forlod den ved skiftedag den 1. november 1851, udlært som handelsbetjent med det skudsmål at have tjent som handelslærling – skikkelig og tro. Allerede i august havde Stausholm skrevet ham en anbefaling, så han kunne søge en

ny plads. Den tiltrådte han i november hos Sabinus Seidelin, der også havde købmændsgård i Holbæk. Her var husstandssammensætningen en anden. I 1850 var her ansat 6 handelsbetjente, 1 tjenestekar, 1 husjomfru og 3 tjenestepiger – en afspejling af en anden type handel og et større økonomisk overskud.

S. Seidelin havde i 1843 åbnet en manufakturforretning på Holbæks hovedgade, Ahlgade, og herfra drev han såvel detail – som engroshandel. Omsætningen i detailhandelen lå konstant omkring 40.000 til 50.000 rigsdaler. Engroshandelen viste derimod fremgang år for år. Seidelin havde i sine læreår og videre uddannelse i Hamburg, erhvervet et solidt kendskab til det udenlandske tekstilmarked og til mulighederne på det danske. Interessen for at købe beklædningsgenstande var stærkt stigende, og det gav grundlag for mange nye manufaktur- og modeforretninger i købstæderne. Deres antal steg fra 207 i 1845 til 350 i 1855 og stigningen fortsatte. Samtidig handlede mange almindelige købmændsgårde stadig med manufakturvarer. Da Christian blev ansat, havde Seidelin forlængst etableret en blomstrende forretning som importør af manufakturvarer direkte fra Hamburg og England, og han var leverandør til over 700 forretninger her i landet. Hans samlede omsætning var i 1852 på 184.454 rigsdaler. Godskesen fik altså de bedste betingelser for at få indblik i manufakturhandel, og det blev da også denne gren af købmændsfaget, han herefter uddannede sig i.

I november 1852 rejste Christian videre til København til en ny arbejdsgiver: Ludvig H. Gad, mode- og manufakturhandler. Denne forretning lå Østergade 11, og han havnede hermed midt i hovedstadens

centrum for klædehandel, for her lå tidens største og fineste manufakturforretninger. Christian blev kun et halvt år i denne plads, men han nåede at gøre et godt indtryk. Gad udtrykte i sin anbefaling fuldkommen tilfredshed med handelsbetjenten, der udmærkede sig ved orden og nøjagtighed. C. B. Godskesen forlod kun forretningen så hurtigt, skrev Gad, fordi »han følte sig mere skikket til at komme i en saadan Forretning, hvilken han mente i Tiden at kunne Påbegynde, da han efter al Sandsynlighed ingenlunde ville etablere en Modemanufakturhandel, men snarere en almindelig Købmandshandel i en Købstad«. Christian så altså ikke sin fremtid som modehandler på Københavns hovedstrøg – hvad enten det så var stedet eller bestillingen, der ikke passede ham. Ræsonnementet var i hvert fald fornuftigt nok. Selvom manufakturhandlere i stort tal dukkede op i købstæderne fra dette tidspunkt, kunne de i lang tid fremover ikke få en tilstrækkelig indtjening ved en specialiseret klædehandel alene. Denne handel måtte suppleres med andre varer som regel isenkram – alt fra høleer til porcelæn. Ikke desto mindre blev Christian endnu et år i København, endda et så specialiseret sted som hos en silkeklædehandler, F. Sterup.

I maj 1853 blev Christian indkaldt til soldatertjeneste, og han forlod derfor København endeligt for at give møde i Rendsborg som nr. 82 menig ved 1. lette Infanteri-bataillon, 1. compagni. Tjenestetiden var dengang 8 år, hvoraf soldaterne lå inde i 2 år, og kunne indkaldes til våbenøvelser de følgende 2. Herefter var de i fredstid fri for yderligere tjeneste. Den 23. september 1855 fik Christian derfor permissionspas og vendte via København, der var hans udskrivningslægd, tilbage til Nykøbing. Målet var stadig at blive købmand i en købstad.

For at få borgerskab og tilhørende næringstilladelse, skulle man have tjent som svend i mindst 5 år, og Christian tog derfor igen ansættelse som handelsbetjent. Denne gang hos Jens Sørensen, der få år tidligere – i 1853 – havde startet en manufakturhandel i forligskommissær Mulvads ejendom i Algade lige ved Kirketorget. Sørensen var en initiativrig forretningsdrivende, som efterhånden

Chr. B. Godskesen som ung.

fik oprettet en betydelig manufakturhandel. Hos ham fik Christian imidlertid lejlighed til at opleve en helt anden side af købmandshandelen på nærmeste hold. Jens Sørensen havde i januar 1856 startet et væveri ved siden af forretningen, og kom ret hurtigt herefter i vanskeligheder. I foråret blev han erklæret fallit, skifteforretningerne løb sommeren over, og i oktober blev der fastsat en dato for auktion over hele varelageret. Forinden lykkedes det dog Sørensen at rejse penge og at opnå fri rådighed over sit bo. Det tog dog tid før forretningen igen var helt på fode. I foråret 1857 holdtes således udsalg af manufakturvarer til 12% under indkøbspris. Måske var det disse vanskeligheder, der fik Christian til at forlade pladsen ved skiftedag 1. maj 1857,

men årsagen kunne også blot være ønsket om nu endelig at blive selvstændig.

Om formiddagen den 12. september mødte Christian Berthinius Godskesen op i Nykøbing rådstue for ved bytingsretten at erhverve borgerskab som købmand. Efter at have fremvist sin skudsmålsbog samt anbefalingerne fra sine arbejdsgivere for by- og herredsfoged Koefoed og rettens to vidner, aflagde han sin borgered, hvorved han bl.a. forpligtede sig til at »gøre og give al borgerlig og Byens Tynge«. Derefter betalte han gebyr og kunne så få dage senere hente det udstedte borgerskabsbrev. Beviserne for at ansøgeren havde lært handelen, var ikke nok til, at borgerskab kunne erhverves. Det krævedes tillige, at man var ægte-

født, at man ikke havde været underkastet strafarbejde, og at man var 25 år, altså fuldmyndig efter Danske Lov. Det var kun formaliteter for Godskesen. Den største opgave var den egentlige etablering, det vil først og fremmest sige indretning af butik, lagerrum og beboelse, samt anskaffelse af et varelager. For mange købmænd var selve købmandsgården den største enkeltinvestering, der ofte lå omkring 10.000 rdl. Detailhandlers bod krævede dog kun et mindre hus, og flere købmænd startede desuden i lejede lokaler.

Godskesen klarede den side af sagen ved at vende tilbage til Vestergade, hvor han var vokset op. Her havde hans far i 1834, sammen med skomager Hjorth, købt en ejendom af skomager Nielsen.

Huset lå lige ved Lilletorv på det sted, hvor der nu er indkørsel til Møgelvangs Plads. Det var ca. 30 alen langt – 12 fag – bygget delvis af bindingsværk og delvis i grundmur, og det havde stråtag, der i løbet af 1840'erne blev udskiftet med tegl. Huset blev delt, så familien Hjorth fik 4½ fag i den østlige ende, og familien Godskesen 7½ i den vestlige ende. Heraf var de 2 fag dog en port, som Hjorth havde fri adgang gennem for sin familie, folk, kreaturer og vogne, og som ejerne holdt i fællesskab. På samme måde var familierne fælles om gadedøren og loftet, og i den skriftlige aftale mellem husets beboere stod desuden, at »Det Vandløb som hidrører fra Hjorths side af Ejendommen fra Køkken eller Vask, skal Godskesen uhindret lade forene med sit vandløb ud af Porten eller hvilken som helst Retning, han ønsker at lede det af sin egen Ejendom«. Bag forhuset var gårdspladsen, og nord herfor en bygning indrettet til lade, stald og lo. Den blev fornyet i 1847. Mod øst lå en bygning med værelser, køkken og tørverum, og i gården lå endnu et par mindre sidehuse med bl.a. snedkerværksted. Bagved bygningerne strakte haven og grundstedet sig mod nord til en grøft, hvorover en bro gav adgang til vejen bag haverne - det nuværende Grønnegade. Have og grund var delt lige mellem de to ejere. Hjorths del af ejendommen var i 1852 blevet overtaget af rebslager N. C. Christensen, der havde opført et lille træhus og anlagt en reberbane

på grunden bagved. Dagen før Godskesen forlod Sørensens manufakturhandel, oprettedes imidlertid en købekontrakt mellem Hans A. Godskesen og N. C. Christensen, og i begyndelsen af juni havde snedkermester Godskesen skøde på hele ejendommen. Rebslageren beholdt sig ret til at bo i huset og benytte reberbane og værksted til begyndelsen af september, men medgav til gengæld: »Vel maa jeg finde mig i de Forandringer Kjøberen foretager i Huset, saa at han selv kan lade indsætte Vinduer og Døre – kun skal han sørge for, at jeg om Natten kan ligge for lukkede Døre og Vinduer«. C. B. Godskesen brugte altså højst sandsynligt sommeren på at indrette den østlige ende af faderens hus i Vestergade til handelsbod. En egentlig lejekontrakt på en »Huuslejlighed« oprettedes dog først i slutningen af juni 1858, men forretningen åbnede allerede i begyndelsen af oktober 1857.

Konjunkturerne var som nævnt gode for handelen i midten af 1800-tallet. I Nykøbing var der i 1855 omkring 30 aktive købmænd med virksomheder af meget forskellig størrelse, og det var ca. 10 flere, end der var på det tidspunkt, Godskesen forlod byen. I perioden 1850-60 fik 26 købmænd borgerskab i Nykøbing, hvilket var dobbelt så mange som i såvel det foregående som i det efterfølgende årti. Handelsstanden havde haft gode vilkår med stadig stigende omsætning og virkelyst. I slutningen af 1856 indtrådte imidlertid en afmatning i såvel udførelsen, der næsten standsede helt, som i omsætningen af forbrugsvarer og i den større handel mellem land og by. Også indforskrivningen af varer til byen – ikke mindst manufakturvarer – faldt i forhold til de foregående år. 1857 startede som det forrige sluttede. Herom skrev byens toldforvalter senere i sin årsberetning: »Ligesom der ved Skibsfartens Begyndelse i indværende Aar viste sig en Slaphed i Kornkonjunkturerne, der foranledigede en Tilbageholdenhed i Afskibningerne, saaledes blev det senere hen paa Aaret temmelig klart for Enhver, der fulgte Tidsforholdene, at der forestod en Krise, hvorledes eller paa hvad Maade den ville komme til at indvirke på Danmark var vel vanskelig at indsee, men desuagtet viste

Frygten for samme dog sin Indflydelse i Sommerens Løb paa alle Handels- og Omsætningsforholdene, som bevirkede en mærkelig Tilbageholdenhed i Indskrivningen af alle slags Varer uden Undtagelse«. Sidst på efteråret måtte flere handelshuse i Hamburg og England standse betalingerne, hvormed også fulgte opbud (fallitter) blandt deres danske forbindelser. »At Pengekrisens Indflydelse paa Omsætningsforholdene vil udstrække til næste Aar, kan vel næppe næres Tvivl om, navnlig vil Manufakturvareindførslen lide herunder«. Selve krisen var kortvarig. Den følte endnu i 1858, men i 1859 var den, omend ikke helt forvunden, så dog afløst af forsigtig optimisme og fortsat fremgang. Men krisen var voldsom så længe den varede. I Nykøbing, som i andre byer, fremkaldte den en del fallitter, overvejende blandt de mindre købmænd, der ikke havde nået at konsolidere forretningen tilstrækkeligt. Også Godskesen kom i vanskeligheder. Da han i 1857 skulle anskaffe et varelager, foretog han øjensynlig størstedelen af sine indkøb hos sin tidligere arbejdsgiver Sabinus Seidelin. Denne havde i mellemtiden solgt sin detailforretning i Holbæk og drev nu en meget stor engroshandel fra København. I sommeren 1858 blev Godskesen indklaget for Forligsretten i Nykøbing af Seidelin, repræsenteret af sin handelsfuldmægtig, Asmussen, for skyldige 3589 rdl. Det var til sammenligning mere end samtlige bygninger i ejendommen i Vestergade var taxeret til, nemlig 2900 rdl. Der blev dog opnået forlig. Godskesen erkendte gælden, og bandt sig til under executionstvang at betale tilbage i månedlige afdrag på 100 rigsdaler de første 3 måneder og herefter 200 rdl. pr. måned. Han stillede sikkerhed i sit varelager og dets assurancesum, i sine udestående fordringer, og alt hvad han ellers ejede. Denne gæld var endelig tilbagebetalt i 1876, men i starten kneb det. I januar 1859 lod byfoged Køfoed annoncere i Morsø Avis, at der grundet forlig og udlæg ville blive afholdt auktion over Godskesens varelager. Auktionen blev afholdt kl. 11 lørdag formiddag d. 15. januar i gæstgiver Traps lokale ved Kirketorvet og listen herfra giver et godt indblik i, hvad Godskesen handlede med. Lageret

Vestergade ca. 1900. Husene i venstre side er værtshuset »Sønderherred«. – Forhuset til Tobaksfabrikken – Gæstgivergården Morten Jensen. Til højre ses en lille del af købmand Møgelvangs ejendom. Derefter værtshusholder og sparekassedirektør Chr. Godskesens ejendom. Sidst i gaderækken forhuset til Tekstilfabrikken. Det er før »Gågader« blev opfundet, men man kunne roligt gå midt på gaden. Der var ingen biler og kun få hestevogne. Børnene er i hverdagstøjet, pigen til venstre har været hos bageren for at købe et 8 punds rugbrød.

omfattede »en meget betydelig Deel Manufacturvarer, Bomuldstøier, Sirtser, Tørklæder, Schawler, en masse til Isenkramhandelen henhørende Artikler, Glasvarer, og en Deel Steentøj m.m.«. Godskesen fortsatte med at handle. Den eneste kommentar til sit virke som købmand, han gav i sin iøvrigt meget kortfattede levnedbeskrivelse – dateret 29. april 1919, var, at forretningen var »jævn urentabel«.

Herved blev det indtil begyndelsen af 1862. Den 28. januar om morgenen udbrød der ildebrand i familien Godskesens ejendom, og forhuset udbændte fuldstændig. Kun nogle ruder, enkelte sten og noget forkullet tømmer kunne genanvendes. Dette materiale vurderedes til 90 Rdl. og blev fratrukket forsikringssummen, der så lød på 2160 Rdl. I løbet af sommeren blev der bygget nyt forhus. Det blev lidt bredere end det nedbrændte, 14 alen, og var nu helt i

grundmur med tegltag. På bagsiden af huset blev der bygget 2 kviste, begge ca. $6 \times 5\frac{1}{2}$ alen, og loftskamrene blev indrettet til egentlig beboelse. Også resten af husets indre blev ændret – det skulle nu fungere som restauration. Godskesen havde besluttet at skifte bestilling. Den 26. august var han påny på byfogedkontoret, hvor nu Seydewitz residerede. Her foreviste han sit borgerskabsbrev fra 1857 og begærede borgerskab som værtshusholder – »for i forening med Købmandshandel at drive værtshushold«. Det blev tilstået ham i henhold til den nye næringslov af 1857. Få dage senere overtog han faderens ejendom. Ifølge skødet fra den 3. oktober skulle forældrene ydes aftægt, så længe de levede, og de nød da også en »rolig Alderdom i deres Søns Hus« – som Morsø Avis udtrykte det ved parrets guldbryllup i 1871. I begyndelsen af oktober 1862 anbefalede Godskesen så i Morsø

Avis den nye beværtning »Saavel til Byens som til Landets Beboeres velvillige Erindring« og oplyste, at middagsmad leveredes både i og ud af huset. Ejendommen var placeret et udmærket sted for restaurationsbrug. Midt blandt store købmandsgårde og tæt ved større håndværksvirksomheder, lige ved den vestlige indfaldsvej til byen, som mange landboere fulgte, når de skulle ind og handle. Også byens borgere fandt snart opholdssted hos Godskesen. I 1863 flyttede den nye Håndværker- og Industriforening ind hos ham.

Således fik beværtningen en god start. Og også de følgende år blev præget af store begivenheder. I 1863 – den 27. januar – blev C. B. Godskesen gift med enkemadam Elisabeth Bernhardine Marie Sietam. Hun stammede fra Tyskland, var født i Berlin den 2. april 1826, og flyttede som barn til Danmark, hvor faderen i 1834 forpagtede Skaarupgaard ved

*Chr. B. Godskesen som ældre.
Født 1831 – død 1920.*

Århus og siden flyttede til Mors som forpagter af Dueholm. Flere af hans børn blev i Nykøbing, heriblandt den senere isenkrammer Sietam på Lilletorv. Marie, som hun kaldtes, blev gift med en af byens købmænd, Peter Isen i 1844. Han døde i 1860. Og enken – og datteren Elisabeth – klarede sig herefter ved at drive købmandshandel fra den gård i Algade, som Peter Isen i 1855 havde købt af den tidligere omtalte manufakturhandler Jens Sørensen. Dette hus blev først solgt i 1883 og indtil da lejet ud, fra 1870 til guld- og sølvsmed J. Jensen, Maries svigersøn.

Marie Godskesens erfaring fra handelen kom hende til god nytte – ikke mindst det følgende år. Samme dag som Preussen-Østrig erklærede Danmark krig, den 1. februar, meddelte en annonce i Morsø Avis: »Min Beværtning i Vestergade bringes herved i velvillig Erindring. Uagtet jeg er indkaldt til Krigstjeneste vil der fremdeles blive sørget for en god Opvartning. C. B. Godskesen«. Han fortalte senere om sin deltagelse i krigen: »Under Krigen 1864 indkaldtes jeg til tjeneste i januar at møde i København – herfra overført til Slesvig og ankom til Dannevirke d. 4. Februar. Jeg blev indsat i 11. Regiments 6. Compagni. På Tilbagetoget blev vi angrebet af Fjenden, det kom til Slag ved Oversø og jeg havde heri den Ære at deltage. Ankommen til Als blev vi efter nogle Dages Forløb som Hvile overført til Fyn, marcherede Landet over, kom til Frederits, derfra

til Veile, hvor vi modtog Fjenden og der udspandt sig en hidsig Kamp i Veile og udenfor Byen«.

Imens passede Marie Godskesen beværtningen og havde antagelig også indkvartering af hhv. danske og tyske soldater. Besættelsen af Nykøbing forløb forholdsvis fredeligt, selvom en del borgere blev tvunget til at udlevere piber, tobak og ure. Urmager Østergaard berettede også i sin dagbog, at preussiske soldater d. 29. juli stjal en flaske rom hos restauratør Godskesen. Sværere var det for de hjemvendte soldater at bære nederlaget og specielt den kulde, som visse dele af befolkningen modtog dem med. En vis støtte opnåede mange ved at blive medlemmer af Våbenbrødreforeningen, en af de talrige foreninger, der var blevet oprettet for veteranerne efter krigen 1848-49 og som siden også optog veteraner fra 1864. Godskesen blev optaget som medlem i oktober 1867. I dette selskab mødtes folk af vidt forskellig social baggrund – fra arbejdsmanden til kammerherren på Højris. Udover at bevare forbindelsen mellem disse mennesker, der var fælles om oplevelserne fra krigen, tjente foreningen tillige som en forsikrings- eller hjælpeforening, hvor medlemmerne kunne søge økonomisk støtte ved sygdom og alderdom. Godskesen ydede i flere år et stort arbejde for foreningen, idet han i 1873 indtrådte i bestyrelsen og i 1897 blev regnskabsfører og næstformand – siden formand for Morsøafdelingen. Som sådan blev han i 1919 i anledning af selskabets jubilæum udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Efter krigen fulgte en roligere men stadig fremgangsrig tid. I Vestergade fortsatte restaurationen, og den havde god søgning. Som Morsø Folkeblad senere skrev: »En mere hyggelig og prober Restauration kunne umulig findes, selv om andre mulig kunne overgå den i Elegance. Folk vidste, at hvad de nød hos Godskesens var godt og omhyggeligt tillavet«. Det var et pænt sted »hverken en Svireller Spillebulek«. »Der tålte ikke et beruset Menneske i Lokalerne. Skete det at en fik for meget, gik Godskesen hen og tog vedkommende under Armen og fulgte ham Hjem«. Andre, der ikke ville bøje sig for husets gode orden blev vist ud.

Det var især Marie Godskesen,

der passede restaurationen og sørgede for gæsterne. Sikkert også i forbindelse med herbergeriet, som Godskesen efter ansøgning i efteråret 1867 havde fået kommunalbestyrelsens tilladelse til at drive.

Godskesen havde flere jern i ilden. Han holdt ikke op med at handle. Omtrent samtidig med restaurationen, startede han en ølhandel, som han efterhånden arbejdede op til »noget ret betydeligt«. Han fik lager af både Carlsberg og Tuborg, som han selv aftappede, solgte i større eller mindre partier og selv bragte rundt i byen på trækvogn. Til denne virksomhed fik han bl.a. installeret skylle-, aftapnings- og proppemaskiner. Senere byggede han vest i gården et grundmuret hus på ca. 10×9 alen, der havde tegltag, forskallet med brædder, 2 lag planker indvendig og 2 lag loft. Det blev indrettet til iskælder. Værtshusholderen solgte desuden havefrø og skalotteløg. Og endelig var haven et vigtigt led i husholdningen, ligesom grisene, der havde sti i et af de små baghuse.

Af stor betydning, såvel for økonomien som ved det prægede satte på livet i ejendommen, var foreningerne. Hos Godskesen holdt bl.a. Nykøbing Danske Samfund sine møder. Vigtigst var dog Håndværker- og Industriforeningen, der var stiftet 2. april 1862, og som blev en af de største og livligste blandt de mange foreninger, der stiftedes i Nykøbing, som i resten af landet, efter midten af 1800-tallet. Hos Godskesen holdt den sine møder, fejrede årligt sin stiftelsesdag med punch og evt. også kaffe og æbleskiver. Her holdtes baller og fejredes kongelige fødselsdage og jubilæer, og her arrangeredes håndværker- og industriudstillinger, lotteri og bazar, maskarade og juletræ. I gården indrettedes en keglebane, hvor Godskesen lod afholde gevinstkeglespil med guld- og sølvpræmier. I 1874 dannedes Håndværkersangforeningen – også den holdt til i Vestergade.

Udover at stå for lokaler og forplejning, skulle Godskesen føre Håndværkerforeningens forhandlingsprotokol samt føre tilsyn med dens bogsamling, blade og tidsskrifter. Begge dele varetog han med største omhu og nøjagtighed.

Håndværkerforeningen havde, iføl-

Marie Godskesen.
Født 1826 – død 1916.

ge et senere jubilæumsskrift, til huse i et »fortrinligt Lokale efter den Tids Forhold til en lille Forening«. Men pladsen blev snart for kneben – de største arrangementer måtte holdes på gæstgivergården. I februar 1874 havde foreningens bestyrelse en plan parat til forbedring af forholdene. De henstillede til værten, at sætte en etage mere på huset og indrette 1. sal til lokaler for foreningen. Det var dog mere end Godskesen turde indlade sig på. I stedet tilbød han at bygge 6 alen til ejendommen og således udvide salen. Dette tilbud blev accepteret, og i slutningen af august var arbejdet tilendebragt. Af forhusets 30 alen var 4½ stadig port og 11 alen bred, men ca. halvdelen af resten var blevet udvidet fra en bredde på 14 alen til 20 alen. Og en del af huset havde nu skifertag i stedet for tegl. Her holdt foreningen så til de to efterfølgende tiår. Og den voksede stadig. I 1890 vedtog generalforsamlingen derfor at flytte, og i løbet af det følgende år købte og bebyggede foreningen en grund ved Lilletorv. Forbindelsen blev dog ikke afbrudt mellem foreningen og dens gamle værtspar. Godskesens deltog fortsat i foreningens liv, og på deres guldbryllupsdag i 1913 skænkede de foreningen 1000 kr. til et legat, hvoraf renten skulle tildeles trængende håndværkere eller disses enker. Selvom Godskesen havde valgt en anden levevej, forblev han størstedelen af sit liv i det håndværkermiljø, han var vokset op i.

Da håndværkerforeningen var flyttet, blev restaurationen i Vestergade nedlagt. Men der var stadig brug for Godskesens kunnen – for hans kendskab til regnskabsføring og for hans ordenssans og påpasselighed. I 1867 havde restauratør I. C. Møller stiftet »Nykøbing M. og Omegns Sparekasse-Forening« og herefter bestyret den. Da han døde i 1892 valgte bestyrelsen d. 16. oktober blandt 11 ansøgere C. B. Godskesen til kasserer og bogholder. Tillige fungerede han som direktør under bestyrelsens tilsyn. Sparekassen fik nu lokaler i ejendommen i Vestergade. Antagelig var dette nye hverv årsagen til, at Godskesen i 1893 kunne annoncere ølhandelen til salg for »en yngre aktiv Mand til d. 1. 4. eller 1. 5 paa billige Vilkaar«. Solgt blev den dog ikke, men 1. maj oplyste avisen, at N. Petersen var blevet optaget som kompagnon i ølhandelen. Da havde Godskesen allerede d. 12. april været på byfogedkontoret for at opsiges sit borgerskab »forsaa vidt angaar Retten til Udskænkning på ubestemt tid«. Efter 30 år var tiden som restauratør forbi. Derimod kom Godskesen til at virke for Sparekassen i 20 år. En periode hvori den havde stor fremgang. Indskuddene mere end femdobledes fra 63.800 kr. i 1893 til 344.500 kr. i 1913. Reservefonden blev mere end 12 gange så stor. Som sin forgænger var Godskesen alene om arbejdet. Først efter 1913 blev der ansat en kontormedhjælper.

Godskesen meddelte sin afgang som sparekassedirektør i slutningen af august 1912 og trak sig tilbage den 1. oktober. Begrundelsen var svækket syn og hørelse. Det foregående år var hans 80 års fødselsdag blevet fejret med flagning i byen, en mængde gratulanter, telegrammer og blomster. Også de følgende års guldbryllup blev en stor fest med opmærksomhed fra familie, venner og de foreninger og institutioner, Godskesens havde været knyttet til. I sommeren 1916 solgte Godskesen sin ejendom, men betingede sig samtidig at kunne leje bolig her til sig selv og sin hustru deres levetid ud. Køberen, ølhandler Chr. Jensen, flyttede ind i de lokaler, som Håndværkerforeningen tidligere havde brugt.

Både C. B. Godskesen og Marie Godskesen nåede en høj alder. Den 9. august 1916 døde Marie Godskesen, men havde da fejret sin 90 års fødselsdag. C. B. Godskesen blev 89 år og døde d. 23. oktober 1920. Gennem sit virke var han kommet i kontakt med mange mennesker, og den måde han varetog sine hverv på, skaffede ham både venner og almindelig agtelse. De vidnesbyrd, der gang på gang lød om ham – fra hans unge dage til embedet som sparekassedirektør, står også som hans eftermæle. Ordentlig, nøjagtig og flittig i sit arbejde, forsigtig i økonomiske anliggender, tro og pligtopfyldende overfor de opgaver han påtog sig, rolig, venlig og nobel i sin optræden.

Morslands historiske Samfund

Bliv medlem af Morslands historiske Samfund
og støt det lokalhistoriske arbejde på Mors.

Kontingentet er årligt kr. 75,00
– for par kr. 100,00.

Herfor modtager man Jul på Mors
og 3 årlige medlemsblade.

Henvendelse til:

kasserer Poul Maaetoft
telefon 07 72 07 83

Dette billede har tilhørt Mikkel Blaabjerg, født 1875, »Dalgård« i Solbjerg. Hvem forestiller det? Billedet er taget af fotograf C. Pedersen i Nykøbing mellem 1877 og 1897.

Skomager K. Nielsen, Karby. Arkivet er interesseret i hvornår billedet er taget, og andre oplysninger om skomageren.

Mette Pedersen, Ø. Assels, har taget dette billede af et hold vejarbejdere. På billedet står der Jesper Kolding, Sillerslev, 1920 og mere ved Morsø lokalhistoriske Arkiv ikke om det.

Folkedansere fra Vejerslev og Vils i stiveste puds omkring 1932. Spillemanden er Kristen Bak.

Ølkuskene på Rosenholm ved Carlsbergs 100 års jubilæum i 1947.

Husflidshold i Erslev ca. 1904. Deltagerne har lavet nogle af den tids redskaber og pyntegenstande, og ser med rette ud til at være tilfredse med resultaterne.

Sallingsund Færgekro i 1915. På terrassen nydes udsigten og en forfriskning. Den nuværende kro blev indviet i 1938.

N. A. Christensen og Co.'s husorkester var dannet i anledning af 100 års jubilæet i 1953, og virkede kun denne ene dag. De spillede ved Stiftelsen i Skovgade og uden for fabrikken ved gæsternes ankomst.

Elsø sogn 1788

Af Chr. Tage Jensen

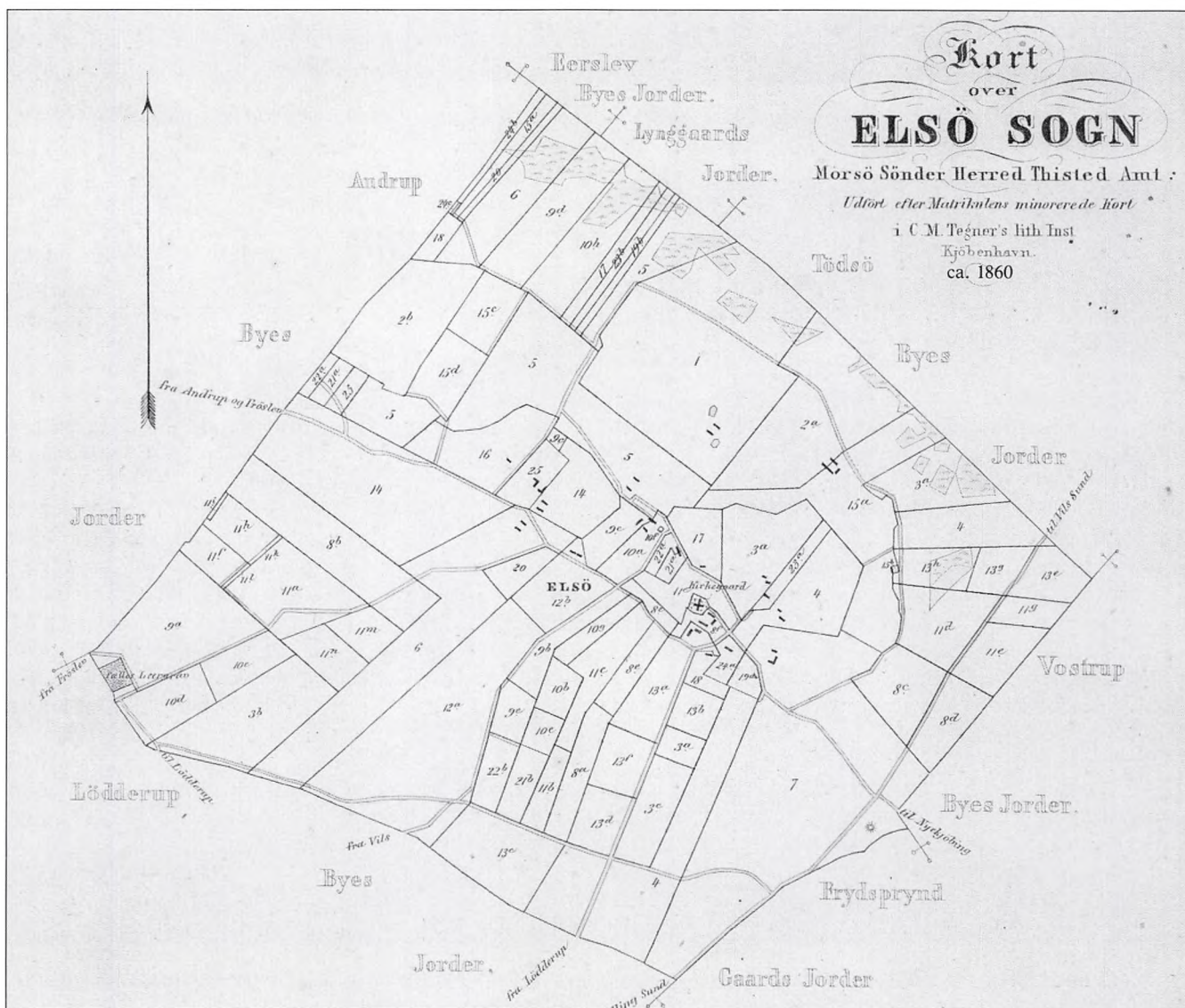
Efter flere års interesse for de gamle Elsøslægter og beboere i det hele taget, har jeg længe haft lyst til at nedskrive det jeg kan huske og det der er blevet fortalt af de gamle, samt hvad jeg har fundet i arkiver m.v.

Siden den store begivenhed med stavnsbåndets ophævelse i 1788, og udskiftningen, der blev påbudt ved forordningen af 23. april 1781, kom der rigtig gang i udskiftningen i hele landet og dette varede stort set århundredet ud. Da opmåling og inddeling af markerne skulle ske efter

høst og inden vintersæden skulle sås, kneb det med at få landmålere og landinspektører nok. Her på Mors skete udskiftningen stort set i tiåret 1785 til 1795 og dengang var der i Elsø kun to der var blevet selvejere, resten var fæstere. Der var på den tid 19 gårde og 5 huse, og de var, bortset fra de to selvejere, ejet af henholdsvis Højris, Blidstrup, Nandrup, Dueholm og en Madam Olsen i Nykøbing.

Disse ejere og de to selvejere blev påbudt at nå til enighed om en udskiftning af deres jorder. Det vil sige,

at man lavede helt nye skel, således, at gårde der havde over 30 stykker jord forskellige steder, nu kom ned på måske 3 stykker samlede, så man foruden jorden omkring gården, fik et stykke jord ude ved sydskellet af Elsø og et stykke nord i Elsø nede ved kærret. Udskiftningen blev foretaget således, at hver især fik det samme areal eller tdr. sæde som de før havde haft. Det har været et meget stort og omfattende arbejde landmålerne og landinspektørerne her har haft, ikke alene med opmå-

Fortegnelse over Elso Byes jordejere, Beboere, deres hartkorn og Nummer 1988

Beboers Nr.	Beboers Navn	Gårdens Navn	Td.	Sk.	Fjk.	Alb.	Jordejere	Matr. Nr.	Nuværende
1	Niels Overgård	Overgård	7	3	3	1	Dueholm	1	Overgård
2	Peder Heed		6	0	2	0	Dueholm	2	Svejgård
3	Kristen Kjærgård	Kjærgård	4	5	3	2 1/3	Dueholm	15	Kjærgård
4	Mikkel Hundrup		8	1	2	1 5/6	Dueholm	3	Poul Hunnerup
5	Poul Nielsens enke		1	5	1	0	Dueholm	3	Poul Hunnerup
6	Peder Hundrup		8	3	1	0	Dueholm	4	Nørgård
7	Jacob Mikkelsen		10	0	0	1	Blidstrup	7	Elsøholm
8	Peder Hald		7	2	0	2 1/3	Dueholm	13	P. Nielsen
9	Morten Højgård		6	4	0	1	Blidstrup	8	Sønden Kirk (nedlagt 1880)
10	Kristen Sørensen		10	0	1	1	Ullerup	11	Norden Kirk
11	Mads Kjærgård		1	3	0	2 1/3	Dueholm	17	Kjeldgård
12	Niels Mortensen		1	0	2	2 1/2	Madam Olsen	21	Dorres Hus
13	Kristen Jensen		1	0	2	2 1/2	Nykøbing Madam Olsen	22	Kjeldgård
14	Jens Skrædder	Tvilling Gårde	5	0	3	2	Nykøbing Nandrup	10	Brogårds Hus
15	Kristen Svenningsen		6	1	1	1/2	Nandrup	9	Nedl. 1880?
16	Mikkel Kjeld	Kjeldgård	8	0	1	1	Dueholm	5	Kjeldgård
17	Thomas Møller		6	0	0	0	Selvejer	14	Toftgård
18	En ødegård		6	0	0	0	Højris	6	Johs. Kjelde
19	Anders Christensen		8	2	0	0	Madam Olsen Nykøbing	12	Holmgård og Agerdal
Husmænd									
20	Søren Smed		0	2	1	1	Selvejer	25	Toftgård
21	Søren Støjbjerg		-	-	-	-	Madam Olsen Nykøbing	18	Kyed Andersen
22	Peder Bodsen		0	2	0	2		24	Agnes Skyum
23	Poul Kusk		-	-	-	-	Dueholm	19	Jens Lausen
24	Jens Pedersen		0	5	3	1	Højris	20	Agerdal
25	Anders Villadsen		0	3	0	1	Tilh. nr. 3	15	Kjærgård
	Og sidste del af								
	Peder Toft		0	5	2	2/3	Kjærgård		
	Kirkejord		0	7	2	2/3	Dueholm		
	Hele Elso bys Hartkorn		116						

Listen udarbejdet 1983.

lingen, men også med beregningen, således at ingen følte sig snydt, men det har nok heller ikke altid gået lige stille af. Det hele er underskrevet af Wandborg, Sørensen, Torm og Seip. Emanuel Torm var landinspektør.

Det var nok et held at udskiftningen skete medens herremændene ejede det meste af jorden, altså inden fæstebønderne havde frikøbt gårde, hvad der jo skete op igennem årene efter 1800.

Herefter var der så en stor udflytning idet selvejernes børn flyttede ud og byggede på de tildelte jorder i udmarken og der skete en vældig fremgang for landbruget, især efter krigen i 1864.

De gamle kort over Elso fra før 1788 og en gammel bog med alle beregninger for hver enkelt gård og hus, er bevaret og findes nu på Ar-

kivet i Nykøbing. Der foruden en masse gamle papirer på, hvad de enkelte beboere svarede i skat eller tiende.

Allerede i 1664 er der en liste over hvad der skulle betales i skat, det blev mest i naturalier, f.eks. skulle en gård på 6-7 tdr. hartkorn af med 6 tdr. byg, 1 svin, 1 gås, 2 høns, 1 læs lyng, 6 snese ål, 1 mark tærskpenge, 4 skilling spindepenge og 3 tdr. havre.

Igen i 1688, 1710 og 1750 findes der lister over hvad de forskellige gårde blev sat til da hartkornet også blev forandret. Man kan således følge nogle af gårdene helt op til vor tid. Således kan man se hvem der er fæstere og hvem der ejer gårdene. Det var ikke så sjældent at godsejerne solgte et par gårde når de manglede penge. Flere gange træffer man på

gårde der var øde en tid, ingen har vel haft råd til at holde dem beboelige.

I året 1787 blev der foretaget en folketælling over alle personer i huse og gårde. Det blev der igen i 1801, 1834, 1840, 1845, 1850 og fremover med 5 års mellemrum. Folketællingen i 1840 er dog gået tabt for Mors' vedkommende. Disse folketællinger, hvor alle i hver husstand er beskrevet med det fulde navn, alder, og stand, samt fra 1845 og fremefter også med fødested, hvad der er en meget god hjælp for hvem der studerer slægts-historie.

Hermed følger en oversættelse af de gamle navne på Elso-boere i 1788, tilføjet de nye matrikelnumre fra 1840, som nu er gældende, og som kan findes på det medfølgende matrikelkort over Elso.

Fra båndsamlingen

Personalet på Morsø lokalhistoriske Arkiv optog 1980 et bånd hvor Ane Østergård, Østerlund 9, fortalte om sit barn- og ungdomsliv i Skarums præstegård. Det gengives her i uddrag.

Mit navn er Ane Østergård, født i Alsted 1901, hvor min fader var forpagter af Præstegården fra 1900 til 1940.

Mine forældre var Søren Pedersen Larsen, født i Sdr. Dråby 1873, og Ane Margrethe, f. Nielsen, i Nr. Dråby 1873.

Vores lejlighed i forpagterboligen bestod af en lille stue, soveværelse, køkken og bryggers.

I stuen var der et pænt bord og stole, et tobaksbord og en puf, som var en kasse med låg, der var polstret, så man kunne sidde på den.

I kassen opbevarede vi tøj og forskellig ting.

Denne stue brugte vi ikke til daglig. Kun når vi havde gæster eller besøg af præsten. Vi opholdt os i soveværelset, hvor der stod to senge endevís op langs den ene væg, med halm i som underlag. Foruden et bord var der i soveværelset mors rok og en bilæggerovn med døre til at lukke op og ringe så der kunne stå en kedel vand og koge.

Jeg husker mange vinterdage, hvor mor sad og spandt og vi unger stegte æbler på ovnen. Vi havde det hyggeligt.

I køkkenet var der stengulv, og herfra var der nedgang til en jordkælder, hvor saltkarret stod.

I forbindelse med køkkenet var der et lille kammer, med mors kommode og et lille bord. Her havde hun sine fine ting, bl.a. tallerkener og kopper.

Ved køkkenet var der også pigekammeret, med seng, skab, kommode og en kanapé.

Om sommeren havde vi som regel ikke pighjælp. Mor og far brugte da værelset som soveværelse, og vi to unger sov i kanapéen, som kunne trækkes ud, så der var plads til to.

Bryggerset adskilte stuehuset og hestestalden. Herfra var der døre til

køkkenet og til hestestalden. Gulvet bestod af piksten, og der var en stor grubekedel og to standkister, hvori der blev opbevaret dagligtøj og tæpper m.m.

Der var også en stor kasse, hvori der var hakkelse til hestene. Der var en trappe op til loftet, hvor vi havde tørv og et skab, med vores pænere tøj.

Vores lejlighed var i gårdens vestlænge, sammen med heste- og kostalden.

I nordlængen var laden. Østlængen indeholdt fåresti, svinestald og hønsehus. Her var også et rum til præstens tørv samt et lokum med to kasser. En stor til voksne og en lille til børn.

Det var kun præstefamilien, der måtte bruge lokummet. Vi andre sad ude i stalden i renden bag kalvene.

I gårdens syd-længe lå præsteboligen, hvor der var studereværelse, dagligstue, spisestue, børneværelse, gæsteværelse og konfirmandstuen. Alle store værelser.

I køkkenet var der cementgulv og et stort komfur, et langt køkkenbord med skabe og nedgang til kælder, samt et spisekammer.

I bryggerset var der ligeså cementgulv og her var en stor grubekedel og et langt hvidskuret bord, samt et stort vandkar.

Det var een af min faders daglige pligter, at sørge for at der altid var vand i karret.

Han hejste vandet op af brønden i gården, hældte det ned i en trærende, der førte vandet ind til karret i bryggerset.

På loftet over præsteboligen var der gæsteværelse og to pigekamre.

For mig står der en særlig glans om søndagene i min barndom. Aftenen før var der i køkkenet blevet stillet et stort trækar, fyldt med varmt vand og heri blev vi to piger vasket grundigt af mor. Mor havde også om lørdagen gjort rent overalt. Vasket gulvene og gnedet møblerne af med en fugtig klud.

Om søndagen fik vi en ren søndagsvoksdug på bordet. Til daglig var sengene dækket af et blomstret damasktæppe. Om søndagen var det skiftet ud med et hvidt tæppe.

Vi piger fik søndagstøjet og et rent forklæde på.

Påskelørdag kogte mor mange æg, som blev farvet gule, grønne og blå. De blev lagt i et stort rødt lerfad, der kom på bordet påskemorgen. Alle der kom forbi bordet, måtte spise så mange æg de kunne.

Kort før jul kørte far en stor mælkejunge, fyldt med sødmælk hen til Dråby bager, sammen med en 50 punds sæk mel, der blev købt i købmandsgården.

Bageren bagte store runde sigtebrød, som far hentede lillejuledag. De blev lagt i standkisten, der stod i bryggerset. Det var en lækkerbid-sken for os børn, vel også for de voksne, til frokost at få grisesylte og køgt øl og store mellem-madder af det nybagte brød

Medens pastor Begtrup var i Alsted, fra 1903-1911, var det skik, at efter vi juleaften havde spist suppe og steg hos os selv, gik vi ind til præstens for at være med til at danse om juletræet der.

Der blev delt gaver ud til alle. Jeg kan særlig huske een juleaften. I min pakke, lå der en lille valnød, som jeg meget skuffet kiggede på.

Præstens søster der var på besøg sagde: »Nu skal du se her bette Åne, du skal ikke være ked af det«. Med en kniv skilte hun valnødden ad og tilsyne kom et lille sølvhjer-te. Jeg blev så glad, så jeg var lige ved at tude.

Efter at Begtrup var rejst i 1911, holdt vi juleaften hos os selv sammen med to af vores naboer.

Da jeg var 10 år, døde min mor. Derved skete der en stor forandring i vores hverdag. Søndagshøjtideligheden forsvandt. Vi kom til at hjælpe mere både inde og ude. I roerne og med pasning af kreaturerne.

Af husbestyrerinden blev vi sat til

Præstens fine vogn holder foran døren i Skarum Præstegård, 1915. På bukken ses forpagter Søren Larsen Pedersen og Gunner, søn af paster Faulenborg, der er ved at tage afsked med hustru og datter.

at hjælpe med det huslige. Særlig husker jeg en opgave, der for mig var en plage. Jeg blev sat til at stoppe min søsters hjemmestrikkede strømper.

Efter konfirmationen fik jeg plads som lillepige på en gård ved Rolstrup. Her var jet et år, hvorefter jeg kom hjem, som husbestyrerinde hos min fader. Det var ikke let. Jeg var 15 år og havde en søster på 12 år en på 8 år og en på 5 år. De havde selvfølgelig ikke meget respekt for mig som husbestyrerinde.

Jeg kunne klare rengøringen af lejligheden, men det kneb med at lave maden.

Jeg havde ikke kunnet klare det uden hjælp fra »Gammelmuer«. Det var vores nabo, vi kaldte sådan.

Hun hjalp mig med råd og vejledning i det daglige.

Vi slagtede altid gris den 16. december, dog ikke, hvis denne dag faldt på en søndag.

Før det blev lyst kom slagter

Munch, samtidig med »Gammelmuer«. Inden havde jeg sørget for at grubekedlen var fyldt med varmt vand. Det skulle være kogende, når slagteren ankom, og som det første han gjorde var at lette på låget for at mærke om vandet kogte. Hvis ikke, blev jeg skældt ud.

»Gammelmuer« og een af gårdens karle, hjalp slagteren med at slagte grisen, få den rensset og hængt op på en stige.

»Gammelmuer« hjalp slagteren med at rense tarmene med lunkent vand og en halmvisk.

Vi kogte sorte pølser af blodet fra grisen, som vi fik med sirup, sukker, rosiner og fedt.

Senere på dagen kom slagteren igen, tog grisen ned at stigen og parterede den. Han medbragte en kødmaskine, til at hakke alt det kød der skulle bruges til medisterpølse.

Vi lavede også noget som kaldtes grynølser. De var lavet af småkød, – som var lidt blodigt – lunger, hjerte

og nyrer. Alt blev æltet sammen med vand, hvorefter der kom byggryn i. Så blev pølserne saltet i 2 døgn og derefter blev de hængt op på skorstenen i køkkenet, så vi havde dem at skære af til kål og ærter. Vi kogte også sommetider pølser og spiste den til kartofler og løgsovs. »Gammelmuer« og jeg havde travlt med at salte kødet ned og lave rullepølse og sylte m.m.

Hvert år blev der slagtet 2 får. Herfra blev lårene røget og af ryggen blev der taget et par stege. Fåresiderne blev saltet eller røget. Det var herligt at have dem til at skære af til smørrebrød. Småbenene, hjertet, lever, nyrer og lunger, blev kogt sammen og senere anvendt til finker. Hertil blev der serveret eddike, sukker og forskellige krydderier. Finker var for os en stor delikatesse, kun overgået af fedtegrever. Det var smeltet flomme, eller rettere sagt, det der blev tilbage, når fedtet var smeltet af. Fedtegreverne blev varmet på en pan-

de så de blev brune. Hertil spiste vi sødgrød. Det var byggryn, kogt i mælk.

Fisker P. Egholm, havde sit bundgarn liggende på vores strand. Som leje herfor afleverede han hver efterår 20 pund blankål. Det var store tykke ål, og de var ikke nemme at gøre i stand. Vi kom grovsalt på dem og lod dem løbe slimen af sig i en stor sanddyngede ude i gården.

Når ålene var næsten døde tog vi dem op i hånden og sprættede dem op og skræbete dem rene. Skindet måtte ikke tages af. Ålene blev skåret op fra hovedet og ned til halespidsen, som blev skåret af, og vi tog den blodstreng væk, der var på langs i ålen. Det skulle gøres ved alle ålene, ellers blev de ikke gode at spise. Den første dag fik vi alle de stegte ål vi kunne spise. Resten blev saltet med skindet på. Det blev først taget af når vi skulle spise dem til kartofler og løgsovs, eller stuede kartofler.

Om foråret og efteråret kørte vi ned til stranden med en trillebør. Her kunne vi for næsten ingen penge få børen fyldt med sild, som vi saltede.

Efter 2 døgn tog vi dem op og gjorde dem rene. De blev hængt op til tørre på et par snore under to store træer ude i haven.

Jeg kan huske at Dråby bager var meget glad for disse tørrede sild. Han kørte rundt i sognet med brød og hver onsdag kom han til os, hvor han altid fik kaffe. Hvis vi havde tørrede sild, kunne vi børn altid bytte sild med wienerbrød. Begge parter nød det til kaffen.

Om efteråret, når der blev kørt rodfrugt hjem, skulle jeg altid til mindst et varmt måltid lave hvidkål som var kogt i et kvarter. Vandet blev derefter trykket af den og den blev hakket fint på et hakkebrædt. Der kom en stor klat smør i en gryde og tilsat fløde. Kålen blev hældt i gryden med lidt sukker og salt og kogt til en lind grød. Det blev serveret sammen med koldt stribet flæsk og medisterpølse.

Vi spiste meget grød. Smørgrød blev lavet ved at en stor klump smør, kom i en gryde og tilsat flormel. Det blev bagt om til en passende grød og serveret med saftvand.

Vi fik sødgrød og vandgrød og som noget helt specielt, fik vi flæskegrød. Det var et stykke stribet flæsk, der var kogt lidt inden det

blev lagt ned og kogt videre sammen med byggroden.

Når vi skulle spise det, blev flæsket taget op og grøden skrabet af. Først fik vi byggrode med mælk til og derefter flæsket med rugbrød og senep til.

Sortsuppe blev kogt på grisætær og forskelligt kød, samt et stykke stribet flæsk, der ikke måtte være for mager. Der blev tilsat en stor suppevisk, og timian samt mange løg.

Når det var kogt, blev kødet taget op og vi rørte blod ud i lidt mælk. Det blev sammen med eddike tilsat suppen der så fik et let opkog.

Om morgenen fik vi stuede kartofler og kogt mælk. Var der vandgrød til rest fra dagen før, fik vi det med kogt mælk.

Kl. ni fik vi spegesild med løg eller lignende. Havregrød og kaffe med franskbrød.

Vi spiste varm mad kl. tolv og derefter havde mandfolkene et hvil til kl. halvtio, hvor de fik en kop kaffe med et stykke julekage til.

Ved fem-tiden spiste vi aftensmad, og derefter blev der arbejdet til kl. ca. otte, hvor vi fik kaffe eller mælk med mellemadder til.

Jeg var hjemme til jeg var 19 år.

Tjente ude i 2 år, derefter igen hjemme til jeg var 28 år.

I 1929 blev jeg gift med Albert Østergård. 8 år efter flyttede vi om i bagbygningen ved Landmandshjemmet i Nygade. Her fik vi en cykelforretning og handlede en del med antikviteter.

Lokalhistoriske gaveideer

fra Morsø lokalhistoriske Forlag, Skovgade 17, 7900 Nykøbing M.

UDKOM

efteråret 1986.
Pris kr. 148,00.

Denne bog fortæller om boligindretning i vore forældres og bedsteforældres tid.

Det er ikke stilhistorie, heller ikke historien om møbelindustriens udvikling - men derimod historien om de ting, der blev brugt, og hvordan de blev brugt. Der er billeder fra store og små gårde, fra husmandshjem og arbejderhjem, handels- og håndværkerhjem samt alderdomsstuer.

Bogen er velegnet til undervisning i skolerne. Her kan elever og lærer sammen finde frem til mange detaljer, som fortæller den tids boligindretning.

De mange billeder er et lille udvalg af de mange interiørbilleder, som findes i Morsø lokalhistoriske Arkivs samlinger.

Tidligere er på Morsø lokalhistoriske Forlag udkommet:

Det gamle Nykøbing Mors
Udk. 1971. Pris kr. 60,00.

Hestekraft og Motorvogn
Udk. 1978. Udsolgt.

Limfjordens stolte svaner
Udk. 1980. Udsolgt.

Rofærge og Dampdrift
Udk. 1974. Udsolgt.

**Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.**
Udk. 1978. Pris kr. 68,00.

Gamle postkort fra Mors
Udk. 1981. Udsolgt.

**Nykøbing-borgerne
og deres kirke**
Udk. 1975. Pris kr. 98,00.

Kirkeskive i Thisted Amt
Udk. 1978. Pris kr. 78,00.

**Krigsværk
Thy og Mors 1940-45**
Udk. 1982. Udsolgt.

1864 og Morsingboerne
Udk. 1976. Pris kr. 98,00

Typer og tryk i en lille by
Udk. 1980. Pris kr. 98,00.

Kammerherrens Højris
Udk. 1983. Pris kr. 148,00

Bøgerne kan købes i boghandelen

og hos redaktøren af Morsingboen, Ådalsparkvej 61,1 2970 Hørsholm

Mors – et socialdemokratisk kraftcenter

Af Børge Jensen

Et fast punkt i enhver skildring af arbejderbevægelsens og socialismens historie i Danmark er slaget på Fælled i København den 5. maj 1872. Den 9. april var 1200 murere i hovedstaden gået i strejke for at få arbejdstiden nedsat med 1 time daglig. Louis Pio støttede aktionen den 2. maj med den berømte artikel i »Socialisten«: »Målet er fuldt«. Pios stærke ordvalg bragte ham i konflikt med politiet og inspirerede til folkemødet på Fælled med det voldsomme sammenstød mellem hær og politi og demonstranterne som følge. Mindre opmærksomhed var der om nøjagtig det samme krav i Nykøbing Mors! Allerede den 23. april meddelte Morsø Avis kort: »Samtlige tømmer- og murersvende her i byen har ved sammenslutning tvunget mestrene til at indrømme dem 1 times afkortning i den daglige arbejdstid«. Hvad var der mon sket? Hvad var en »sammenslutning«? Uden mindst form for organisation må disse håndværkere have taget chancen for at presse mestrene til en væsentlig indrømmelse. De har sikkert hørt om den begyndende strejke i København og truet med at nedlægge arbejdet på en tid, hvor byggeriet netop var kommet i gang efter vinteren, og hvor mestrene altså var interesserede i at få noget arbejde fra hånden.

Det første socialistiske møde på Mors blev afholdt i Vils kro den 23. marts 1873. Det var lokale folk, der stod som indbydere, slagter S. Petersen, Nykøbing, og smed Niels M. Christensen, Sindbjerg. Morsø Avis var ironisk i sit referat men nævnte, at 500 små- og storborgere havde givet møde. Det er vel egentlig ganske imponerende, at en jævn mand som slagter Petersen kunne holde en tale for så stor en forsamling. Han gav klart udtryk for socialistiske tanker,

selvom han ikke ønskede tilslutning til Internationale. Formentlig havde Petersen sin viden fra læsning af »Socialisten«. Senere indbød han til at danne en arbejderforening for Mors, og året efter talte han ved grundlovsrådet i Nykøbing for socialismen. En foreningsdannelse synes dog ikke at være sket.

De næste socialistiske møder på Mors foregik først i 1885. Den 30. marts hørte et par hundrede mennesker i Galtrup forsamlingshus de socialdemokratiske agitatorer Emil Marott og A. C. Meyer. Interessen for at høre og se disse meget kendte agitatorer var så stor, at flere unge smedesvende tog den lange tur til Galtrup. En af dem var Carsten Jensen, som senere blev en af de store mænd i det faglige og kooperative arbejde i Nykøbing ¹⁾.

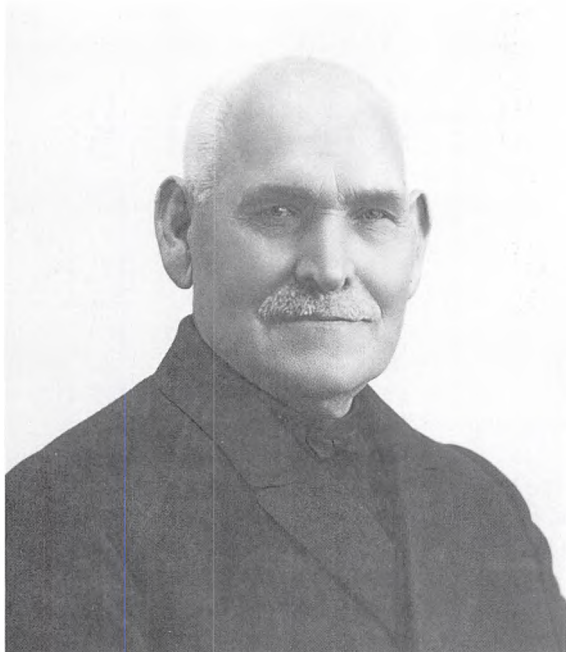
Ved et møde i Nykøbing dagen efter talte Meyer og Marott igen, og førstnævnte holdt ifølge Morsø Avis et »storsocialistisk foredrag på 1½ time«. Marott, der da var redaktør af Demokraten i Århus, skriver i sine erindringer »Tidsbilleder«: »I foråret 1885 befandt A. C. Meyer og jeg os på en agitationsrejse til jyske byer. Rejsen sluttedes i Nykøbing, og da vi kom tilbage til Århus, var det første finansprovisorium udstedt«.

I 1884 forsøgte man at skabe en socialdemokratisk forening i Nykøbing, men den sygnede hurtigt hen, tiden var endnu ikke inde. Det store gennembrud kom i 1889 og 1890 med oprettelse af flere fagforeninger og en partiforening, der stiftedes den 6. maj 1890 med 28 medlemmer. Nu var forudsætningerne skabt for en mere målrettet agitation. Mens man i de første år måtte leje lokaler, ofte under store vanskeligheder, fik parti og fagbevægelse ideelle forhold efter opførelsen af Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade i 1896 ²⁾.

Agitation

Den socialdemokratiske agitation blev i meget høj grad en landsomfattende agitation med støtte fra partiets ledende organer. En række agitationsdistrikter oprettedes. Mors hørte efter 1890 under 6. agitationsdistrikt med hjemsted i Randers, senere ændredes det til 4., 3. og 5. distrikt. Takket være forhandlingsprotokollen for dette område 1890-1915 er det muligt at skildre en væsentlig side af det socialdemokratiske partiarbejde i et område fra Djursland til Thy ³⁾. Det vigtigste møde i distriktet var det årlige delegeretmøde. I de første tre år deltog kun partiforeninger fra Randerseggen, men i 1893 sendte Nykøbing en delegeret, tobaksarbejder S. A. Kirkegaard, der blev valgt til revisor. Distriktet havde da 9 foreninger, hvoraf de 2 var på Mors: Nykøbing og Bjergby. Et agitationsudvalg på 5 (alle fra Randers) sørgede for kontakterne i årets løb. Allerede 12.2.1894 anmodede Nykøbing udvalget om at få en række møder på Mors med Jeppesen Borgbjerg som taler. Til grundlovsrådet 4.6.1894 bad man om at få redaktør M. Mortensen, Randers, som taler. Han var redaktør for Randers Arbejderblad, en drivende kraft i 6. agitationsdistrikt og medlem af partiets hovedbestyrelse. Mortensen fik også lov til at tale ved 6-7 møder på Mors i november.

Borgbjerg stod stadig på morsingboernes ønskeseddel, og en fornyet henvendelse gav endelig resultat i 1895: »Efter initiativ af afdelingerne på Mors kommer Cand. Jeppesen-Borgbjerg hertil og afholder foredrag ved møder i Randers, Hobro og Viborg samt ved 4 møder på Mors. Udvalget billiger arrangementet således, at morsingboerne deltager i udgifterne«. Fra 1894 deltog tobaksarbejder J. C. Pedersen, Nykøbing,

*Husmand
N. C. Christensen.
Født 1861 – død 1947.*

som en af partiforeningens delegerede. I maj 1896 forespurgte Nykøbing udvalget »om der var tænkt på op-agitaion af Skive? Det vedtoges at lade formanden skrive til Skive og søge forbindelse og eventuelt få afholdt møde«. Nykøbing var i løbet af 2-3 år blevet den mest aktive forening i distriktet, hvad der til fulde kom til udtryk ved det valg til partiets hovedbestyrelse, der afholdtes i september 1896. Distriktet havde siden oprettelsen været repræsenteret af ovennævnte redaktør M. Mortensen, men da udvalget den 27. september talte stemmetallene fra partiforeningerne op, blev det vidne til et stemmeskred, der kun kan tolkes som en følge af et meget aktivt og målbevidst arbejde ikke kun i Nykøbing men på Mors. Stemmerne fordeltes især på to kandidater (kolonne 1 og 2), mens tallene i kolonne 3 er sammentalt for 4 kandidater.

Tabellen er særdeles interessant. Mors har den absolutte førerplads med 4 foreninger, som gav J. C. Pedersen, der nu var vært for forsamlingsbygningen i Nykøbing, en massiv støtte med 148 stemmer ud af 150. Derimod kan man ikke påstå, at Pedersen havde thyboernes støtte! Mors var tillige det eneste område, der havde landforeninger, endda meget store, som det ses. Ved det påfølgende delegeretmøde 18. oktober deltog 10 foreninger. Fra Nykøbing mødte J. C. Pedersen, fra Karby træskomand Buchhave og fra Tæbring

møllersvend Anton Foldager. Redaktør M. Mortensen ønskede at drage den konklusion af valget, at agitationsudvalget burde have sæde i Nykøbing, men han blev modsagt af former P. H. Hansen fra Thisted! Mortensen stillede så et konkret forslag: »Da der ved sidste valg til hovedbestyrelsen valgtes i Nykøbing en dér bosiddende partifælle, og der altså er en livligere bevægelse end i Randers, hvor agitationsudvalget har haft sæde, foreslås det at forelægge agitationsudvalgets sæde til Nykøbing«. Men med 12 stemmer for Randers og 8 for Nykøbing fortsatte den hidtidige ordning. Ved valget til hovedbestyrelsen i september 1898 genvalgtes J. C. Pedersen med 209 stemmer mod redaktør Mortensens 153 stemmer. Ved delegeretmødet kort tid efter deltog 9 foreninger med 22 delegerede (antallet af delegerede var afhængig af medlemstallet). Mens f.eks. Skive havde 2 og

Thisted 1 deltager, havde Nykøbing ikke færre end 5, og også Tæbring og Bjergby var repræsenteret. Nu var det Mors, der stillede forslag om at flytte agitationsudvalget til Nykøbing, og denne gang blev det vedtaget. Udvalgets nu 6 medlemmer blev valgt på selve mødet, hvorefter de valgte konstituerede sig på et senere møde i Nykøbing. J. C. Pedersen blev – naturligvis – formand, bager N. K. Nielsen, der også var en af arbejderbevægelsens pionerer på Mors, blev næstformand, og to formere blev kasserer og sekretær.

Fra 1. juli 1901 blev Randers amt skilt fra, og Nykøbing fortsatte som hjemsted for agitationsudvalget indtil 1904. Fra 1904 til 1910 blev agitationsudvalget afløst af et forretningsudvalg (og et godt ord afløst af et kedeligt!) med hjemsted i Viborg, men fra 1910 til udgangen af 1915 blev Nykøbing igen sæde for forretningsudvalget. I den sidste periode udgjorde Viborg og Thisted amter 5. jyske agitationsdistrikt, som blev ophævet med udgangen af 1915. På partikongressen i dette år var nye love for partiet blevet vedtaget, hvorefter folketingskredsen, i dette tilfælde Mors, fik sin egen kredsorganisation.

At Nykøbing havde en stor partiforening er forståeligt, da den industrielle udvikling var stærk i Nykøbing by i det behandlede tidsrum. Det er meget mere overraskende, at øen desuden i perioder havde 3 partiforeninger på landet. Karby var som tidligere nævnt meget stor i 1896 men spiller ellers ingen videre rolle. Bjergby deltog i 5 delegeretmøder mellem 1893 og 1900, hvorimod Tæbring var repræsenteret ved de fleste møder mellem 1896 og 1914. Tæbring var i det hele taget den mest stabile landpartiforening i hele agita-

	J. C. Pedersen	M. Mortensen	4 kandidater
Soc.dem.vælgerforening, Randers . .	–	35	2
Soc.dem. forening, Kristrup	–	1	4
Karby forening, Mors	38	–	1
Viborg soc.dem. forening	1	6	6
Thisted soc.dem. forening	3	41	–
Hobro soc.dem. forening	7	2	15
Bjergby soc.dem. forening	17	–	–
Tæbring soc.dem. forening	35	–	–
Nykøbing soc.dem. forening	58	1	–
Soc.dem. forbund, Randers	–	10	4
Ialt	159	96	32

tionsdistriktet. Af afgørende betydning var nok to mænd fra området: møller Anton Foldager, Outrup, og bager N. Chr. Christensen, Tæbring. Tæbringens delegerede var N. Chr. Christensen og husmand Niels Balle hver 1 gang, skrædder Bundgaard, Rakkeby, 2 gange og Foldager 11 gange. I 1909 sendte Foldager på partiforeningens vegne en ansøgning til forretningsudvalget om tilskud til et møde med Peter Sabroe, der altid samlede mange mennesker. Der bevilgedes 25 kr. Foldager deltog også ofte i debatterne på delegeretmøderne.

Husmændene og partiet

Niels Christian Christensen (1861-1947) var aktiv på mange måder. Han var født i Tæbring i en husmandsfamilie og blev udlært som bager. Han var formand for den socialdemokratiske forening i Tæbring fra 1894, til han i 1899 flyttede til Lødderup, hvor han købte en ejendom på 13 tdr. land. Svigersønnen Marinus Sørensen (folketingsmand 1926-1950) udtalte i anledning af 100 året for N. Chr. Christensens fødsel: »Folk i Tæbring ville ikke købe hans brød, fordi han var socialdemokrat«⁴⁾.

Det blev som husmand N. Chr. Christensen gjorde sin indsats i socialdemokratiet, hvor han endda sad i hovedbestyrelsen fra 1910 til 1913. Han var dog vistnok kommet ind som suppleant. Ved valget i 1913 blev kampen imidlertid meget ulige, idet han måtte kæmpe mod 3 redaktører: N. Chr. Haurum, Nykøbing, vandt knebent med 188 stemmer, A. C. Mortensen fra Viborg og H. P. Hansen fra Skive havde 184 og 175 stemmer, medens Christensen kun fik 37. På grund af klage – Tæbring havde først fået stemmesedler *efter* det ordinære valg – blev der omvalg. Haurum øgede sit stemmetal til 339, husmand Johs. Chr. Johansen, Kvosted, fik 207, A. C. Mortensen 184 og Christensen kun 8. Morsingboerne samlede altså deres stemmer på redaktør Haurum. Ved det følgende delegeretmøde forklarede J. C. Pedersen Haurums store stemmetal: »Man måtte ikke tro, at Nykøbing havde skaffet sig en hel del nye medlemmer mellem de to valg. Nej, sagen var den, at de ikke indtil første valg havde betalt kontingent til for-

bundet (d.v.s. partiet) og distriktet for alle de medlemmer, de havde. De har nu ca. 450«. Et brev fra Th. Stauning til N. Chr. Christensen, medens denne var i hovedbestyrelsen, viser, hvordan omgangsformen var i arbejderbevægelsens top i 1910 (brevet er udateret!): »Hr. husmand N. C. Christensen. Jeg meddeler herved at forretningsudvalget har bevilget et tilskud på 50 kr. til agitation i 5. distrikt. De bedes meddele os hvem der er formand og hvem der er kasserer og pengene skal så blive sendt. Med soc. hilsen Th. Stauning.«

Som det er fremgået af det foregående, var der på Mors relativt mange partiforeninger på landet. Betimeligheden heraf drøftedes flere gange med N. Chr. Christensen som ivrig debattør. På det 20. delegeretmøde, der holdtes i Jebjerg i oktober 1909, drøftedes som så ofte før, hvordan pengene bedst kunne bruges. Det blev efterhånden nødvendigt i stigende grad at bruge lokale kræfter, da folketingsmændene var blevet for dyre. Taksten for et foredrag blev på nævnte møde fastsat til 3 kr., dog 5 kr. »når taleren skulle ligge ude om natten« samt fri befordring. Endvidere vedtoges følgende forslag fra Haurum: »Delegeretmødet udtaler, at der i større grad end hidtil må lægges vægt på, at vor agitation resulterer i, at der oprettes partiorganisationer«. 2 år senere deltog N. Chr. Christensen i delegeretmødet som medlem af partiets hovedbestyrelse. Efter at Haurum igen havde betonet nytten af partiforeninger, fik Christensen ordet: »Han var betænkelig ved dannelsen af små socialdemokratiske foreninger, da disse altid ville være vanskelige at holde i live. Taleren anså det for rettest, at Socialdemokratiet på landet brugte deres kræfter inden for husmandsorganisationerne og søgte at få deres klassefæller dér påvirkede i social henseende til fremme af forståelse af socialdemokratiske krav. Tilstedeværelse af en socialdemokratisk forening og en husmandsförening på samme egn førte ofte til, at der blev splittelse ved valg«. N. Chr. Christensen støttedes af redaktør H. P. Hansen, Skive, men blev imødegået af Haurum, J. C. Pedersen og C. W. Sørensen, alle fra Nykøbing. J. C. Pedersen, nu brødkusk, udtrykte sig således: »På Mors har der i sin tid

været dannet mange foreninger, der lidt efter lidt er gået i stykker, men ikke desto mindre har dette arbejde dog ført til, at der er flere socialdemokrater på Mors end forholds-mæssig i nabokredsene. Et organisationsarbejde vil altid virke, og en socialdemokratisk forening bør altid dannes, hvor der er mulighed for, at den kan trives«. N. Chr. Christensen talte i høj grad ud fra egne erfaringer. Siden han forlod Tæbring i 1899, havde han i Lødderup arbejdet i den lokale husmandsförening. Når han gang på gang blev valgt til Lødderup-Elsø sogneråd, skete det ikke på en socialdemokratisk liste men på en husmandsliste. Som husmændenes og landarbejdernes mand var han urørlig.

Folketingsvalg

Opstilling af kandidater til byråds- og folketingsvalg blev også drøftet i agitationsudvalget og på delegeretmøderne, men den endelige afgørelse lå hos partiledelsen i København. Allerede i december 1899 skrev foreningen i Nykøbing til agitationsudvalget, at den ønskede at opstille partikandidater til det forestående byrådsvalg. Det blev accepteret af udvalget.

Valgsystemet ved folketingsvalg indebar, at den, der fik de fleste stemmer i kredsen, blev valgt. Derfor samarbejdede Socialdemokratiet ofte med Venstre, efter 1905 med Det radikale Venstre. I 1903 modtog agitationsudvalget et brev fra partiets forretningsfører, d.v.s. formand, P. Knudsen om folketingsvalg: »Det vedtoges at stille J. C. Pedersen og bager Christensen, Lødderup, til disposition som kandidater«. Altså to emner fra hele agitationsdistriktet og begge fra Mors. Da partiets 10. kongres i maj 1903 besluttede at opstille i en del nye kredse, bl.a. Nykøbing M., blev Christensen opstillet her. I september 1905 vedtog man til næste valg at opstille i Nykøbing, Skive og Viborg kredsene, men »i Thykredsen er der intet at gøre«. På et partimøde i Nykøbing i marts 1906 om opstilling af en kandidat til det forestående valg vedtoges det igen at opstille N. Chr. Christensen, som i 1903 havde opnået 307 stemmer, samt at indhente hovedbestyrelsens sanktion. Til sammenligning kan nævnes, at Venstres Niels Mark-

Socialdemokratiske kommunalrepræsentanter 1915. Siddende fra venstre: Jens P. Thomsen (Byrådet), Brødkusk J. C. Pedersen (Byrådet), fru Christoffersen, g.m. cykelhandler Christoffersen (Den kommunale Hjælpekasse), fru Andersen, g.m. rebslager Andersen (Byrådet), forretningsfører Johannes Jensen (Byrådet). Stående fra venstre: Fisker Anders Poulsen Andersen (Ligningskommission), lærer Garby (Kommunale Revisorer), cigarmager Martin Poulsen (Ligningskommissionen), smed C. V. Sørensen (Byrådet), typograf Nutzhorn Hansen (Den kommunale Hjælpekasse), redaktør N. C. Haurum (Byrådet), Former Fritz Vingård (Ligningskommissionen), Carl Christensen (Ligningskommissionen) og smed Carsten Jensen (Ligningskommissionen).

vorsen var blevet valgt med 1652 stemmer. Men i 1906 kompliceredes forholdene, fordi Det radikale Venstre, stiftet i 1905, naturligvis også var interesseret i at vise flaget i så mange kredse som muligt. J. C. Pedersens holdning var klar: »Hvor der hidtil har været opstillet socialdemokrater, bør ingen af disse trækkes tilbage. Det må så overlades til de Radikale selv, om de vil stemme på vore kandidater« (24.9.1905). Det blev Socialdemokratiets 11. kongres i april 1906, der traf den endelige afgørelse.

Trods det pæne resultat i 1903 indstillede hovedbestyrelsen til kongressen, at Morsøkredsen ikke opstillede en socialdemokratisk kandidat. På kongressen anbefalede Johs. E. Pe-

tersen, der både var formand for partiforeningen i Nykøbing og redaktør for Morsø Social-Demokrat »at opstille husmand Christensen i Morsøkredsen«. Kongressen forkastede hovedbestyrelsens indstilling »med en aldeles knusende majoritet«, som Petersen skrev i sin kommentar til udfaldet. Og han besluttede: »Vi håber, at denne meddelelse vil blive modtaget med begejstring af vore partifæller øen rundt«. Kongressens tillid viste sig at være berettiget, thi ved valget fik N. Chr. Christensen 584 stemmer, skønt de Radikale også opstillede på Mors.

Pressen til debat

Medens den mundtlige agitation havde været drøftet siden agitations-

distriktets oprettelse i 1890, rejstes spørgsmålet om den skriftlige agitation første gang i oktober 1896. Dette var meget tidligt og var måske inspireret af, at Fyn just havde fået sin egen presse med Fyens Social-Demokrat under Marotts ledelse. Delegeretmødet henstillede til hovedbestyrelsen at få oprettet et partiorgan i Nordvestjylland. Et halvt år senere fulgte agitationsudvalget sagen op, men den 28. maj 1897 forelå et afslag fra forretningsfører P. Knudsen: »En partipresse i det vestlige Jylland formentes ikke på nuværende tidspunkt at kunne startes og holdes af partiet«.

Da presseforholdene igen drøftedes 19. oktober 1902, var der opnået en vis pressedækning, idet Vestjyl-

lands Social-Demokrat i Esbjerg under redaktør J. P. Sundbo skulle dække området med to aflæggere, der hed Thisted Amts Social-Demokrat og Viborg Amts Social-Demokrat. Bladenes indhold var det samme, og en redaktør i Skive var sat på den umulige opgave at skaffe lokalt stof fra begge amter. Fra alle 4 kontrolkomiteer i de berørte købstæder havde man klaget til kontrolkomiteen i København. Denne havde derfor sørget for, at redaktør Sundbo deltog i mødet for at imødegå kritikken, der især gik på, »at stoffet og annoncerne kun bliver forsinket en del mere ved at gå til Esbjerg i stedet for til Århus«. Sundbo imødegik den fremførte kritik men kunne ikke vende den kritiske stemning hos de delegerede, som vedtog følgende resolution: »Delegeretmødet i Nykøbing udtaler som sin mening angående utilfredsheden med bladets trykning i Esbjerg, at det er et bestemt ønske at få bladet trykket i Århus, da stoffet kan komme tidligere, og telefonforbindelsen er bedre«. Kritikken førte virkelig til, at Demokraten fra februar 1903 fik overdraget trykningen.

Et stort skridt blev taget i 1905, da Viborg, Skive og Morsø Social-Demokrater blev udsendt med egne lokalredaktører. Alligevel fremførtes flere gange ønske om at få bladene trykt i selve området, f.eks. i 1905 da både Viborg og Skive blev foreslået. Man enedes dog til slut om Viborg, men visionerne var store og – må man nøgternt fastslå – urealistiske. Et trykkeri i Viborg skulle forsyne Viborg, Skive, Nykøbing, Struer, Holstebro, Lemvig, Ringkøbing og Herning med aviser! Svaret fra parti-ledelsen i København i februar 1906 var vel ikke overraskende: «Besvarende ærede skrivelse ang. etablering af eget trykkeri i Viborg for partiblade i en del byer, skal vi efter at sagen også har været drøftet med redaktionen og kontrolkomiteen i Århus meddele, at vi ikke af hensyn til vor finansielle status for tiden ser os i stand til at beskæftige os med omhandlede plan«. Den socialdemokratiske presse var og blev en partipresse, der både blev oprettet og drevet gennem store tilskud fra Demokraten og især Social-Demokraten⁵). Det nærmeste man kom en decentral struktur på Mors var op-

rettelsen af Georg Niensens hjælpe-trykkeri, hvor side 3 med det lokale stof fremstilledes i Nykøbing fra 1907⁶).

Internationales kongres

Som et eksempel på beslutningsprocessen i agitationsdistriktet skal nævnes spørgsmålet om deltagelse i Internationales kongres i København i 1910. Den 26. juni behandlede forretningsudvalget en skrivelse fra Stauning gående ud på, at foreningerne skulle stemme om eventuel deltagelse. Den 12. august forelå resultatet af en udsendt rundskrivelse: 9 foreninger sagde ja, 3 sagde nej til at deltage. Derefter udbad man sig kandidater, hvorefter der blev trykt og udsendt stemmesedler til bestyrelserne. Lærer Madsen, Vorgod, sejrede stort over redaktør H. P. Hansen, Skive. Det var en demokratisk men besværlig og dyr fremgangsmåde, der varede godt 2 måneder. På delegeret mødet 25.9.1910 blev det stærkt kritiseret, at forretningsudvalget havde udsendt en rundskrivelse i stedet for breve direkte til foreningerne. Nykøbing var en af de foreninger, der havde stemt mod deltagelse, og på delegeretmødet hævdede red. Haurum, at de 82 kr., som kongressen havde kostet distriktet, kunne have været brugt bedre. Derimod kan det ikke undre, at lærer Madsen, der jo havde været delegeret, »hævdede betimeligheden af, at 3. distrikt havde ladet sig repræsentere på kongressen«. Beretningen blev i dette år kun vedtaget med 11 stemmer mod 5, og kassen var også blevet drænet. Mens det foregående år var sluttet med en kassebeholdning på 81.45 kr., var den nu nede på 10.59 kr. Det gav jo ikke mulighed for mange agitationsmøder!

Blandt købstæderne i agitationsdistriktet stod Thisted altid svagest. I perioder ophørte partiarbejdet helt, og mon det ikke havde været fornuftigt at søge nærmere samarbejde med Mors i de første vanskelige år? Det er påfaldende, at Thisted i 1896 kastede stemmerne massivt – næsten demonstrativt – på redaktør M. Mortensen fra Randers og også talte mod at flytte hovedsædet fra Randers til Nykøbing. Thisted var også den by, der senest fik en socialdemokratisk avis. Da den første redaktør A. C. Mortensen (senere Viborg)

kom til Thisted i 1909, var situationen således: »Der var en socialdemokratisk forening i Thisted. Det var den eneste partiforening i Thy på det tidspunkt. Det var også meget få socialdemokrater, der var ude på landet, kun en enkelt hist og her«⁷).

Også i Skive og Viborg lå partiarbejdet stille en vis tid, hvorimod Nykøbing og Tæbring foreningerne arbejdede stabilt og energisk i den omhandlede periode 1890-1915. Da de øvrige landforeninger på Mors ikke var livskraftige i det lange løb, oprettedes en forening for medlemmer uden for de to nævnte foreninger. Den 5. juni 1905 blev vedtaget love og valgt bestyrelse for den ny-stiftede Socialdemokratisk Vælgerforening for Mors. Selvfølgelig blev N. Chr. Christensen, Lødderup, valgt til formand.

Morsingboernes styrke viste sig tydeligt ved valgene. I de 25 år agitationsdistriktet eksisterede, var Nykøbing hjemsted for agitationsudvalget i de 11 år. Af de 5 hovedbestyrelsesmedlemmer i perioden kom de 3 fra Mors: J. C. Pedersen 1896-1906 (den længste periode i det hele taget), N. Chr. Christensen 1910-1913 og N. Chr. Haurum 1913-1915. De to øvrige var som tidligere nævnt red. M. Mortensen, Randers, samt red. Fr. Lauritzen, Viborg, 1906-1910. Det var et særkende, at redaktører spillede en ledende rolle i Socialdemokratiet, så det var flot af tobaksarbejder, vært og brødkusk Pedersen og bager og husmand Christensen at komme så højt til tops, som de gjorde. Mon ikke det skyldtes, at de havde evner, energi og deres vælgeres og partikammeraters tillid samt koner derhjemme, der sørgede for mand, børn og hjem? Men de vidste også, for nu at bruge J. C. Pedersens ord (25.9.1910: »at det var socialismens ABC, man skulle oplyse folk om«.

Noter:

1. Morsø Social-Demokrat 6.5.1915.
2. Se herom: Jul på Mors 1984.
3. Jeg takker fhv. folketingsmand Thomas Have for at have gjort mig opmærksom på denne hidtil upågtede protokol.
4. Aften Posten 21.4.1961.
5. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870-1970, I s. 198-202.
6. Om Morsø Social-Demokrat efter 1905, se Jul på Mors 1986: »Den fattiges værner«.
7. A. C. Mortensen: »Så meget hændte« (1951), s. 78.

En svunden tid

Af Poul Voetmann

Da jeg var ved at gennemgå nogle gamle papirer fandt jeg dette gamle fotografi, som hører til en svunden tid indenfor landbruget. Billedet er fra mit barndomshjem »Ørndrup«, som min far ejede fra 1900 til 1932, hvor det efter en stor brand i 1931 blev solgt til udstykning.

Min far opfedede en 50-60 stude hvert år til salg. Når de var store nok, blev de i de første år drevet til Nykøbing i små flokke på en 5-10 stykker af gangen. På gården havde vi en husmand, som hed Peter Lynggård. Han var altid »fortrækker«, når studene skulle drives afsted.

Peter Lynggård var forresten en meget pålidelig mand, som min far værdsatte meget højt. Han var da også på »Ørndrup« i alle de 32 år, min far ejede den. Som han tit sagde: »nær æ mand ræser, så ræser a osse«, og det holdt stik.

Det tog 5-6 timer at drive studene til Nykøbing. De skulle gå meget langsomt for ikke at tabe for mange kilo på turen og for ikke at blive for trætte. Hvis en træt stud først fik lagt sig, var det næsten plat umuligt at få den til at rejse sig igen.

Da jeg var omkring 12 år, sendte min far mig med en af de sidste studedrifter til Nykøbing. Jeg har tit tænkt på, at han nok syntes, at jeg skulle opleve en tid, som var ved at være forbi.

Engang i begyndelse af 1920'erne fik min far lavet en kreaturvogn, som kunne tage 4-5 stude. Alt efter hvor tungt læsset var, skulle der 3 eller 4 heste til at trække den.

De tre børn, som ses på billedet, er min ældste bror Anders, der står forrest, min søster Sofie og jeg selv, der blev født i 1912.

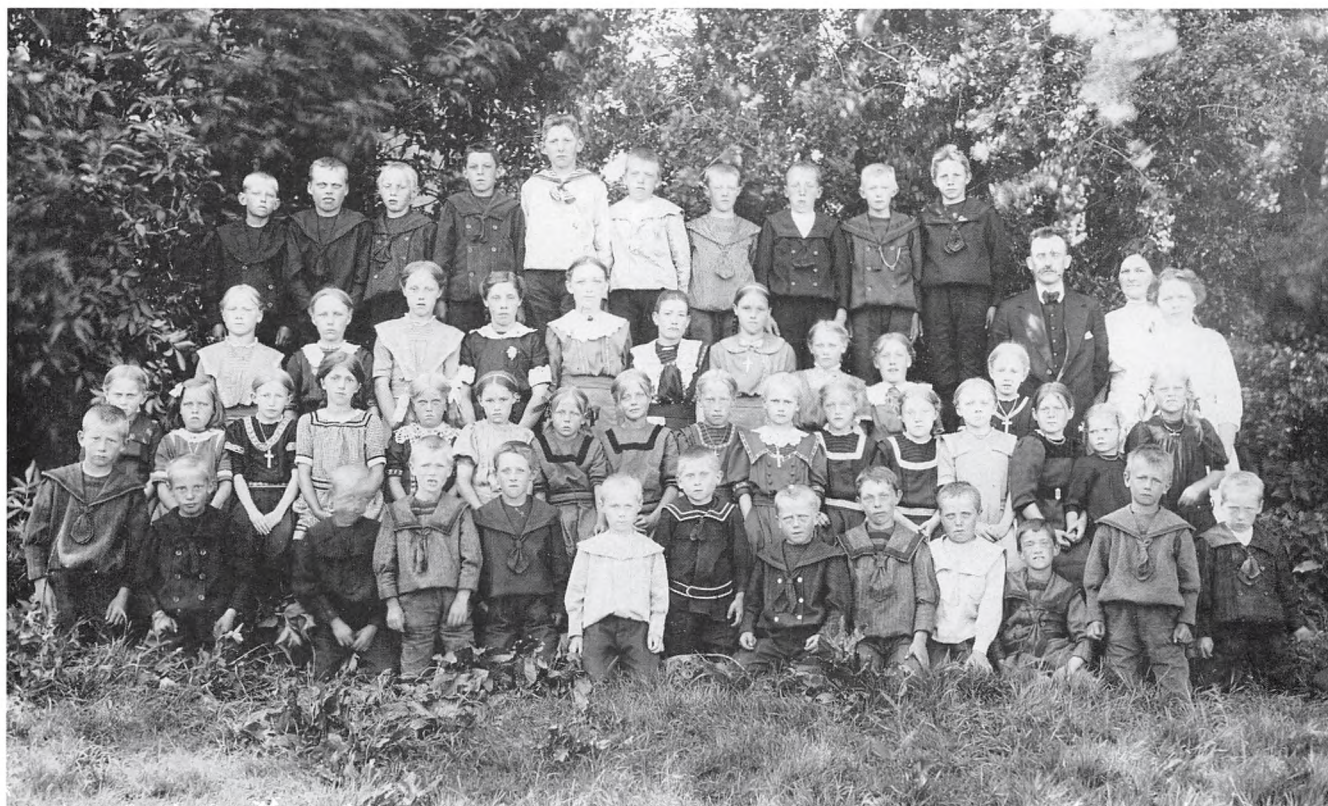
Kusken var vores avlskarl Jens

Bak. Han var en flot mand med et fint stort overskæg. I flere år arbejdede han på »Ørndrup«, hvor han forresten blev gift med vores kokkepige Katrine. Hun stammede fra gården »Borgbjerg«, som lå lige syd for »Græsborg« i Tæbring. De fik siden en mindre ejendom i Ørding, men nu må de forlængst være borte.

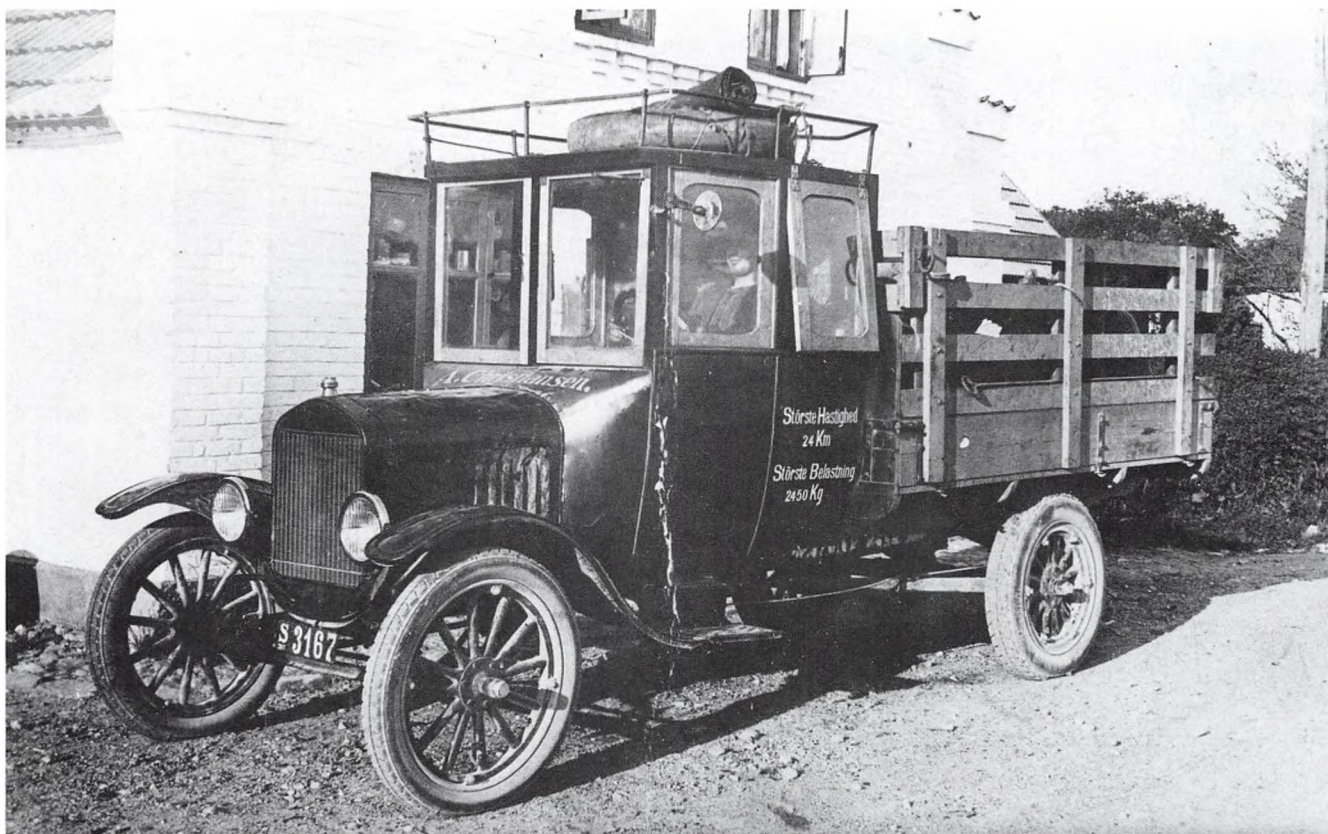
Turen med kreaturvognen til Nykøbing tog hele dagen. 4-5 timer hver vej med 2 timers hvil hos min morfar købmand Soelberg. Hestene gik i skridtgang både frem og tilbage med den tunge vogn, som på udturen var fyldt med stude og på hjemturen læsset til med foderstoffer og andre varer.

Jeg tænker tit på den rolige rytme, arbejdet gik med på en stor gård dengang og så nu, hvor alt er mere fortravlet, og hvor bonden som oftest går alene om arbejdet på gården.

Hesselbjerg skole ca. 1918. I anledning af fotograferingen er alle i søndagstøjet. En af drengene har fået lommeur, og flere af pigerne har et stort sølvkors på. Har det mon været dåbsgaver?

Denne lastbil tilhørte i 1930 vognmand og senere rutebilejer Alfred Christensen i Hvidbjerg. Som der står på døren, var hastigheden ikke overvældende: 24 km i timer, men den måtte køre med næsten 2½ tons.

Morsø landkøbmænds faneindvielse den 14. juli 1918.

Dilettant i Galtrup forsamlingshus 1912-13. Alle er med: Narren, jægeren, det unge par, skolelæreren o.s.v., så det har sikkert været en festlig forestilling. Hvad hed stykket, og hvem var aktørerne?

Husholdnings elever i V. Assels ca. 1925. Lærerinden forrest til venstre er Margrethe Touborg. Kan læserne give flere oplysninger?

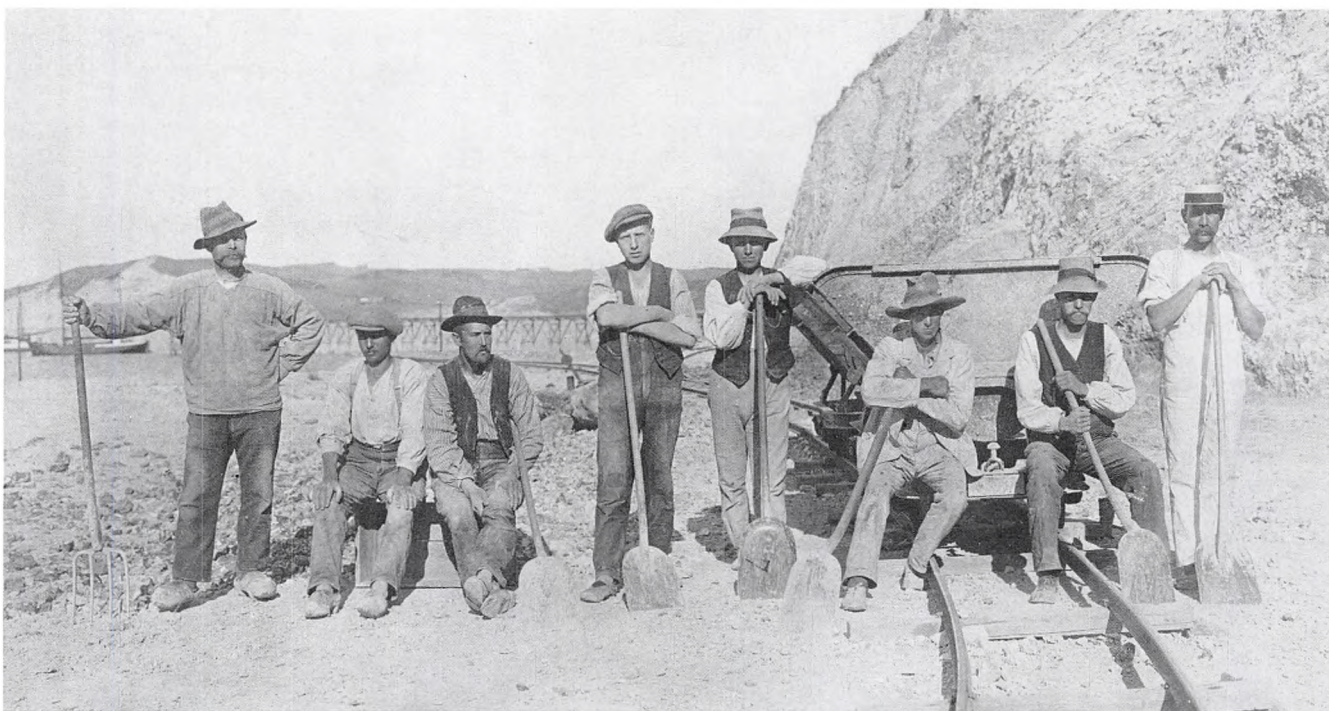
Morsø's bagermestre med fruer. Under billedet står: Til Erindring om Forevisningen af »Alfa's« Bagerfilm i Nykøbing M. den 26. Februar 1934. Margarinefabrikken »Alfa A/S«

Hvem er disse to personer? De er fotograferet hos Ancher Ring, der var fotograf i Nykøbing fra 1891 til 1898.

To »Jens'ere« fra omkring århundredskiftet. Det er Magnus Soelberg, »Dalgaard« i Faarup til højre på billedet.

Molararbejdere ved Gullerup først i århundredet. Påklædningen er mangeartet: næsetræsko og snøresko, kasket og stråhat, murerskjorte og vest med urkæde. Det var hårdt arbejde, og der er selvtillid over deres holdning.

»Fra Harboøre til Refshammer Hede«

Af Karl Poulsen

År 1825 var et hårdt år for de fattige husmænd og fiskere i Langerhuse ved Harboøre. Først den voldsomme stormflod natten mellem den 3. og 4. februar, der næsten overskyllede hele tangen fra Agger til Vejlbj. Det der før havde været eng og agerjord, var mange steder dækket af meterdykt sand og grus. Husene var i en elendig forfatning. Værst var det dog, hvor havet havde skyllet de skærmende klitter væk, så der nu kun var fladt land mellem husene og havet.

Især 2 familier i Langerhuse gik det slemt ud over, nemlig Anders Nielsen Berg, der havde kone og 5 ukonfirmerede børn, og Peder Pedersen Toft, der også havde kone og 5 ukonfirmerede børn. Anders Bergs kone Else Christensdatter, var halv-søster til Peder Tofts kone, Sidsel Pedersdatter. De havde endnu en søster der boede i Langerhuse, nemlig Mette Pedersdatter, der var gift med Niels Madsen. Her var det dog gået knapt så galt, for deres hus lå noget højere og længere væk fra havet.

I månederne efter stormfloden sled familierne bravt for at udbedre stormens og havets skader, og allerede først i maj begyndte mændene, at gøre klar til at tage ind i Limfjorden med pulsvoddene, hvilket ganske vist ikke, ifølge love og anordninger, var tilladt før Skt. Hans, men det var rart, at være i god tid, og såvel føde som klæder, skulle der jo tjenes til.

De ville igen i år til Mors, hvor de af kaptajn Tøttrup på Dueholm kunne få lov til at fiske i såvel Dueholm Vig (Klosterbugten) og Fårup Vig, og der var også gode fangstpladserovre under Salling og i Fur Snævring.

De skulle godt nok aflevere 20 snese ål til Dueholm for tilladelsen, men det kunne nok gå an, og så var der jo også mulighed for noget arbejde på Dueholm eller i Nykøbing, når det

ikke var fiskevejr. Endvidere kunne de for billig betaling logere hos afbyggerne på Refshammer Hede, indtil pulsvodde fiskeriet skulle holde Bartholomæusdag (den 4. august). Afbyggerhuset som de boede i, eksisterede allerede 1787, og var da beboet af 2 familier, nemlig: 1. familie, Peder Jensen og hustru Voldborg Knudsdatter. 2. familie, Joseph Nielsen og hustru Maren Ovesdatter.

Hvem der boede der 1826, da Anders og Peder logerede der, vides ikke med bestemthed. Sommeren gav en ret god fortjeneste, men Peder Toft var ikke så glad, da de nåede hjem. Han så sig nødsaget til at sælge sine 2 køer, de havde kunnet klare sig i sommerens løb, men til vinterfoder fandtes der intet på de sanddækkede marker.

Konerne og børnene havde ellers ikke ligget på den lade side medens mændene var væk. Tagene var repareret, der var lagt nye mønningstørv på, murene var blevet rappet ud og kalket, såvel ude som inde, og træværket var tjæret. De havde da også søgt at rydde noget af den jord, der var mindst hærget af stormfloden. Ja, det så ikke værst ud, de kunne nok have et par geder og nogle enkelte får, så havde de da mælk og uld til fornøden brug. Men hen på efteråret, da efterårsstormene begyndte at tage fat, faldt optimismen hos de stræbsomme fiskere og deres familier.

Natten mellem den 27. og 28. november brast det sidste håb hos Anders Bergs og Peder Tofts. En ny stormflods rasen, gjorde at de måtte flygte fra hus og hjem og søge ophold hos familie og venner.

Da vinden var løjet lidt af, og havet havde trukket sig så meget tilbage, at de var i stand til at komme ud til deres huse, drog Anders og Peder afsted. Det var et sørgeligt syn der

mødte dem – alt var smadret, både huse, indbo og redskaber.

De vendte tilbage til Niels Madsen, hvor deres familier opholdt sig, og efter en længere drøftelse af situationen, enedes de om, at forsøge at sætte et af husene i brugbar stand, så begge familier kunne bo der. Og så ville de snarest sætte sig i forbindelse med kaptajn Tøttrup på Dueholm, om han evt. havde et fæste ledigt.

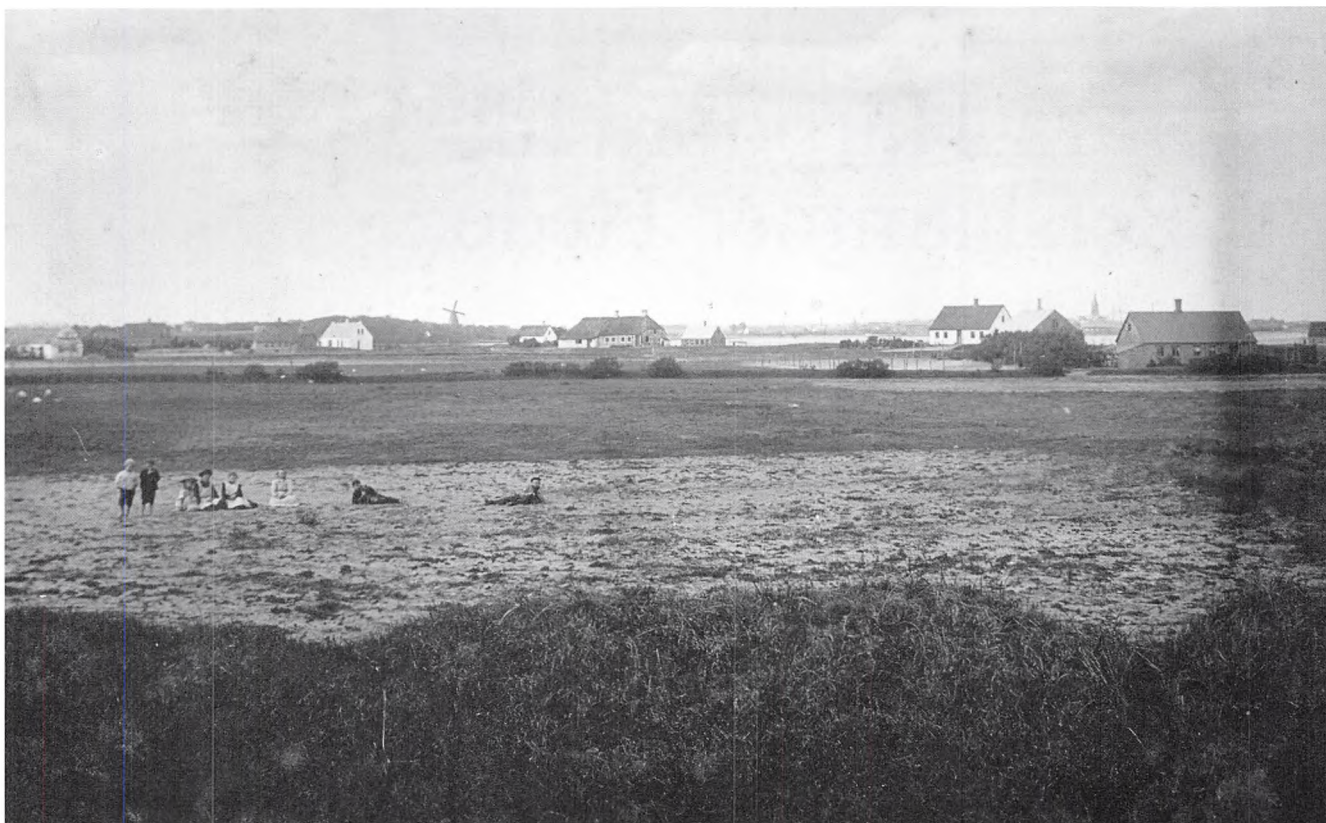
De ville gerne have Niels og Mette med til Mors, men Niels var ikke så meget for det, de var ikke så hårdt ramt og skulle nok klare sig, endvidere var et barn, født den 4. oktober endnu ikke døbt.

Det viste sig, at kaptajn Tøttrup kunne tilbyde dem en ret stor hede-lod på Refshammer, der sagtens kunne deles i 2 stykker. I stedet for indfæstning kunne de selv opføre et par huse, som så skulle tilhøre Dueholm. For huse og jord skulle de hver betale 4 rigsdaler i fæste (landgilde) årligt. Yderligere kunne de hver få ¼ part af Tøttrups båd og pulsvåd mod at bruge og vedligeholde både våd og båd, uden udgift for Tøttrup. Når et våd blev opslidt skulle de hver betale ¼ del af prisen for en ny, og Tøttrup ½ delen.

Tøttrup skulle have ½ delen af fangsten og derudover 20 snese ål, for hver synede pulsvåd som fandtes på pletten. (Ved sæsonens slutning blev hvert pulsvåd synet og plomberet af fiskerikontrollen).

Peder og Anders begyndte straks at skaffe sig drivtømmer til de 2 huse, de skulle have bygget, og i vinterens løb fik de tømmeret hugget til, så det var klar til husene, og fik det fragtet til Refshammer.

Straks da foråret brød frem, drog de to mænd afsted, Peder Toft tog sin ældste søn Peder på 13 år med, og Anders tog sin ældste søn Thøger på 10 år med, de to knægte kunne gå til

Udviklingen på Refshammer fra 1919 til 1980. Huset til venstre på billedet fra 1919 er det samme som det, med hvid gavl,

hånde, og hjælpe ved såvel fiskeri som byggeri. Det blev en hård sommer for de to mænd og deres knægte. Fiskeri om natten og byggeri om dagen. Den smule af jorden, der havde været dyrket, skulle også ordnes, så de kunne få lidt afgrøde i jorden, kartofler og lidt korn skulle de jo gerne have til vinterens brug.

Det var ikke megen søvn de fire havboer fik den sommer, og selv om kaptajn Tøttrup lånte dem plov og et par stude til opdyrkning af en del af jorden, og et par karle fra Dueholm gav et nap med i deres sparsomme fritid, så var det stort set slid og slæb i døgnets 24 timer.

Det var en træet, men glad og stolt Peder Toft, der den 30. november år 1826, gik til Dueholm og præsten og meddelte, at nu var han med kone og fem børn flyttet ind i huset på Refshammer.

Hans kone Sidsel havde medbragt navnebrædtet fra et strandet skib, som det i Langerhuse var skik og brug, at have slået op over køkkendøren. Og det var det første hun gjorde da hun kom ind i det nye hus, så virkede det ligesom mere hjemligt.

Den 12. december var det Anders Bergs tur til at gå til Dueholm og

præsten og meddele, at nu var hans familie flyttet ind på Refshammer.

Den 28. december kunne de to mænd følges ad til Dueholm for at underskrive fæstebrevet, og ifølge fæstebrevet blev de udnævnt til en slagt politibetjente på Refshammer, idet de skulle anholde alle, som ville stjæle lyng på Refshammer Hede, og bringe dem til Dueholm. De to familier blev hurtigt agtede som dygtige, stræbsomme og hjælpsomme folk.

Livet gik, dengang som nu, med glæder og sorger. Den 4. november 1832 døde Mettes mand, Niels Madsen, i Langerhuse. Hun blev dog gift igen den 27. november året efter, med den 26-årige Ole Peter Marcusen.

Mette var faktisk tvunget til at gifte sig igen, hun var 47 år og havde seks børn, så hun var lykkelig, da Ole Peter friede til hende.

Den 24. april 1843 flyttede også de til Mors, i et lille hus på Skjærbæk Mark i Sejerslev. Mette ville gerne noget nærmere til sine søstre, og det lykkedes da også for dem, at fæste et lille husmandsbrug på Refshammer, så den 22. marts 1852 flyttede de derom.

Det var vel nok noget af Refsham-

mers bedste jord, Ole Peter og Mette fik, nemlig det midterste stykke, som lå i læ under Refshammer bakke, der lå såvel hus som afgrøde i læ for vestenvindens sandstorme.

Den 14. juni 1854, købte Ole Peter såvel hus som jorden af godsejer Pers for 140 rigsdaler. To år senere, nemlig den 13. januar 1856, købte han yderligere det stykke jord som lå i forlængelse af hans egen mark helt ud til Klosterfjorden, dette stykke gav han 300 rigsdaler for.

Ole Peter var en flittig mand, og fiskeriet og jorden gav da også til de daglige fornødenheder, men penge til jord havde han ikke.

Kun det, at Pers ved begge handler var villig til at modtage en panteforskrivning for hele beløbet, gav Ole Peter mulighed for at købe. Forrentningen af pengene var 4 % årligt.

De tre søstre var nu atter naboer, og flere af deres børn og børnebørn bosatte sig på Refshammer.

Blandt andet blev de to søskendebørn (fætter og kusine), nemlig Mettes søn og Else og Anders Bergs datter Ane Catrine gift den 7. januar 1849, og de havde af godsejer Pers på Dueholm, fået lov til at flytte ind i det gamle afbyggerhus. Jorden der

der ses bag nogle træer i venstre side af billedet fra 1980.

hørte til var afgrænset af et jorddige på de tre sider, og af Refshammer bakke ved den vestre ende. Huset, der temmelig gammelt og forsømt, skulle Christen gøre i stand, så kunne de senere tale om fæstemål.

Huset, der var 17 ½ alen langt og 10 ½ alen bredt, med udskud for vestre ende (ca. 72 m²), havde loft over 5 fag, resten var indrettet som stald til en ko.

Godsejer Pers må åbenbart have ment, at de var for længe om at få det gjort i stand, for den 4. april 1851 måtte Christen underskrive et fæstebrev, og heri stod at han forsvarligt skulle istandsætte og vedligeholde huset, og jorden var han pligtig til at dyrke og gjøde forsvarligt, og intet deraf til upligt bruge. Landgilden var 10 rigsdaler årligt, halvdelen 1. maj, resten til Mortensdag.

Det skulle ikke blive et lykkeligt ægteskab, penge var det småt med. Han fik dog købt huset og jorden, samt en lille englod syd for Refshammer Bakke. Der ud over fik han et stykke jord, som grænsede ud til Dueholm Vig. Han gav 500 rigsdaler for hele herligheden. Penge havde han ingen af, så der blev udstedt et pantebrev på hele beløbet.

De fik en del børn. Ud af kirkebogen for Nykøbing kan man læse følgende:

Mette Johanne Christensdatter, født 2. maj 1849 på Refshammer, død 28. juli 1849.

Mette Johanne Christensdatter, født 12. juli 1850 på Refshammer, død 13. juli 1850.

Niels Christensen, død 1. juli 1851, 9 dage gammel.

Mette Johanne Christensdatter, født 2. maj 1852 på Refshammer.

Dødfødt pige, født 22. april 1854.

Niels Christensen, født 2. juni 1855 på Refshammer, død 27. november 1855.

Dødfødt pige, født 22. august 1856.

Den skæbne: fattigdom, armod og børnedødelighed, var mere end Ane Catrine kunne klare. Hun blev mere og mere indesluttet, og den 2. august 1874, kort efter at hendes mand var taget på fjorden, tog hun sig selv af dage. Præsten skrev i kirkebogen, at hun havde hængt sig, i et anfald af tungsind. Den 24. maj 1875, solgte Christen huset til karetmager Peder Madsen på købekontrakt. Han betingede sig dog, at måtte beholde den nordøstlige lejlighed med loft over, til fri brug, og at køberen god-

tog at den sydøstlige stue var udlejet indtil 1. maj 1876. Først den 1. juli afgav Christen Nielsen tinglyst skøde til Peder Madsen.

Hvor længe Christen beboede lejligheden i huset vides ikke, men den 18. oktober døde han på »Nykøbing Fattiggård«.

Så ilde skulle det dog ikke gå for alle Anders Bergs børn. Den næstældste søn Niels overtog den 17. februar 1849 faderens fæste. Han var den 9. november året før, blevet gift i Ljørslev, med pigen Johanne Christensdatter, og da Anders og Else jo ikke var helt unge mere og gigten var begyndt at plage dem, blev de enige om, at de unge mennesker hellere måtte flytte hjem til dem, og overtage stedet.

Niels skulle til godsejer Pers svare 10 rigsdaler årligt i landgilde. Anders og Else skulle have fri bopæl i huset, og der foruden skulle de have 1 td. rug og 1 td. byg, samt 2 læs fladtørv årligt, og så skulle Niels hver vinter føde et får for dem. Han skulle bekoste deres begravelse, mod at få hvad de til den tid måtte efterlade sig. Når begge forældre var døde, skulle landgilden forhøjes til 12 rigsdaler.

Niels var en rigtig slider, såvel på

Huset som Anders Berg byggede i 1826. Foran huset ses fra venstre Bergs sønnesøn Anders Nielsen (kaldet Refshammer) og dennes svigersøn Christen Larsen Christensen (kaldet Kræn Vasker) og Nielsens datter Mette Kristine.

fjorden som på landjorden, og det varede da heller ikke længe inden den jord der var værd at dyrke af hans fæste, var blevet for lidt for ham. Det der med skel tog Niels ikke så nøje, og da Dueholm havde et ret stort stykke jord, der grænsede op til det sydvestlige hjørne af hans fæste, som mod nord grænsede op til hans svoger Christens jord, og mod syd gik helt ned til fjorden (nuværende campingplads), mente han nok, at han kunne have nogle får til at gå og græsse der, ja, og så avle lidt kartofler der, Dueholm brugte det jo alligevel ikke til noget.

Men godsejer Pers var ikke helt af samme mening, så den 4. april 1851, måtte Niels underskrive et fæstebrev på jorden, men får dog en lille englod nedenfor Refshammer Bakke med i købet. Ialt 5 rigsdaler årligt i landgilde. Svogeren Chr. Nielsen skriver under som vitterlighedsvidne. De skriver begge under med ført pen, så de har tilsyneladende ikke kunnet skrive deres eget navn.

Der skulle kun gå 5 år, inden Niels og Johanne blev selvejere. Den 23. januar 1856 købte de huset og alt dets jordtilliggende, af Pers for 600 rigsdaler, og mod at overholde af-tægts forpligtelserne til Niels' forældre, Else og Anders Berg. De 600 rigsdaler var der ikke de store problemer med at anskaffe. Pers fik en

4 % panteobligation på hele beløbet.

Det blev til 6 børn i ægteskabet. En dreng døde som spæd inden han blev døbt, og en dreng døbt Elenius, døde 4 ½ år gammel. Da Niels døde den 14. juli 1882, efterlod han sig hustru og fire voksne børn. Niels Andersens døde ikke som velhaver, men efter datidens målestok, var han heller ikke nogen fattig mand. Hans enke Johanne Christensdatter blev boende i huset efter hans død. Børnene blev alle gift, og bosat på Refshammer som fiskere.

Datteren Kirstine, blev gift med Mikkell Christian Andersen, kaldet »Mikkell Stoffer«. De byggede hus på det nordvestligste stykke af faderens jord, som lå ud til Klosterfjorden. Sønnen, Christen Jensen Nielsen, kaldet »Kræn Refshammer«, gift med Mette Cathrine Eriksen, byggede ligeledes på det gamle fæstejord fra Anders Bergs tid. Han købte grunden, der omfattede hele den østlige side af den nuværende Sommervej, fra nuværende I. C. Hindingsvej, til fortsættelsen af Hedegårdsvej, vejen til Peder Tofts hus. Senere flyttede han til nuværende Plantagevej, hvor han boede til den 30. oktober 1923.

Den anden søn, Peter Jensen Nielsen, kaldet »Peter Refshammer«, nåede at blive gift 2 gange. Der fortælles at hans første kone Maren Peder-

sen, døde meget pludselig. En dag Peter var på vej hjem fra fjorden, så han hende stå uden for huset, for at tage imod ham, men inden han nåede hen til hende var hun gået ind. Da Peter kom ind i køkkenet, lå hun på gulvet og var død. Det var et hårdt slag for Peter, men livet skulle jo leves videre, så efter nogen tids forløb tog han en tur til Legind, hvor Anne Marie boede. Hun var hans gamle ungdomskæreste, hun havde aldrig glemmt Peter, og var derfor aldrig blevet gift.

Nu fik hun sin Peter, og det var ikke nogen hel almindelig mand hun fik. Peter var nemlig ud over at være fisker, »Klog mand«. Et ret givtigt erhverv ved siden af fiskeriet. Der var ikke den ting Peter ikke kunne klare, forstuede fødder, dårlig ryg, arme og ben der var gået af led. Spurgte man Peter, hvad han skulle have for hjælpen, fik man altid det svar, at det ikke kostede noget, men han kunne jo ikke forbyde nogen at lægge en skilling, når man gik. Peter var meget kendt som klog mand, og folk kom langvejs fra, for at blive hjulpet af ham.

Den ældste søn Anders Nielsen, kaldet »Ajs Refshammer«, der var gift med Marlene Marie Sørensen, boede hjemme hos moderen, og efter hendes død den 19. maj 1896, overtog han barndomshjemmet. Anders klarede sig godt økonomisk, og det skete så også jævnlige, at han måtte hjælpe børnene, såvel som kautionist, som med rede penge.

Anders Nielsen blev boende i huset til sin død. Han solgte dog huset til sin datter Mette Kirstine og svigersønnen Christen Larsen Christensen, kaldet »Kræn Vasker«, men sikrede sig bopæls ret i huset for sig selv og sin hustru Malene, så længe de levede.

Ja, det var de tre søstre fra Harboøre, deres mænd og efterkommere, der skabte Refshammer. Men de er desværre gået i glemmebogen, end ikke en vej eller sti er opkaldt efter dem.

Der findes en lille ubemærket vej der går fra Fasanvej til Klosterfjorden, (den eneste vej til Klosterfjorden) den går i forlængelse af Skrænten. Den bliver stort set kun brugt af fiskere der har bådplads ved enden af vejen. (Den kunne hedde »Peder Tofts Vej«).

Privat godgørenhed mod fattige børn

Af Holch Andersen

De gode gamle dage – hermed mener vi tiden fra ca. 1850 til ca. 1914. Der skrives mange bøger og fremstilles mange film og fjernsynsudsendelser, hvor denne periode skrildres som fattig, men fredelig og lykkelig. Alle havde mad og husly.

Der var enkelte, som faldt udenfor rammerne, men så var de selv skyld deri.

De gode gamle dage var kun for en meget lille del af Danmarks befolkning, godsejere og storkøbmænd samt den største del af embedsstanden. De gode gamle dage var tålelige for en stor del af de selvstændige håndværksmestre, og de handlende der havde en god forretning, og de større gårde der var selvforsynende med mad og andre ting.

Men de gode gamle dage var ikke gode for den største del af Danmarks befolkning, byarbejderne, landarbejderne og husmændene.

De var alle afhængige af andre, om der var arbejde at få. Om lønnen var stor nok til at mætte de mange munde.

Var der ingen behov for deres arbejdskraft, måtte de enten sulte eller tigge om mad hos de mere velstillede.

At få hjælp fra det offentlige var meget svært. Og dertil kom at denne hjælp blev betragtet som vanærende.

Den, der modtog hjælp fra det offentlige, tabte også de få borgelige rettigheder de havde.

De måtte ikke stemme til valg af rigsdagen eller de kommunale råd. De måtte ikke gifte sig uden tilladelse fra kommunen eller sognet. De kunne heller ikke frit flytte til en anden kommune. Ingen ville modtage og dermed påtage sig forpligtelserne overfor fattiglemmer.

De dårligst stillede i de gode gamle dag var de syge, de handicappede og de gamle.

Mennesker der af den ene eller den

anden grund ikke kunne arbejde. Disse mennesker ville samfundet helst overse og glemme.

Som de voksne havde det, således havde børnene det, alt efter hvilken del af befolkningen de tilhørte.

De børn, der kom fra den privilligerede klasse, havde en barndom, hvor der var tryghed og lærdom.

De børn, der tilhørte håndværker-, forretnings- eller gårdejerhjem, havde en nogenlunde tryk opvækst, der gav dem en god begyndelse på tilværelsen.

Børnene fra arbejder- og husmandshjem havde det svært.

De skulle så hurtigt som muligt hjælpe til med at tjene penge til familiens underhold. Eller ud at tjene så var kosten da sparet.

Børnene fra de hjem, hvor sygdom hærgede, var værst stillede.

Denne artikel handler om børn fra håndværker- og arbejderhjem i Nykøbing i tiden fra 1850'erne og til engang i 1960'erne.

I arbejdsløshedsperioder, især om vinteren, blev børn fra disse hjem sendt ud for at tigge. De lærte fra små af denne sætning: »Min far har ingen arbejde, – vi sulter derhjemme, – vil den søde frue være så rar at lægge lidt mad i posen«.

De lærte også i hvilke hjem fruene ikke kunne stå for de bedende barneøjne, og derfor var villig til at give mad og i enkelte tilfælde penge, i den ærbødigt fremrakte pose.

Det blev i 1850'erne flere gange forsøgt at bekæmpe dette tiggeri, som ifølge loven var forbudt.

Men myndigheder stod magtesløse overfor tiggeriet. Blev loven brugt, ville mange komme ind under det offentlige fattigvæsen. Og det kostede kommunen og dermed borgerne penge.

Man kunne heller ikke følge den af mange, udtalte mening, at den der

ikke vil arbejde, bør heller ikke have føden.

For de fleste ville gerne arbejde, men der var intet arbejde at få. Andre borgere mente, at den frivillige fattighjælp var den bedste hjælp. Så kunne man frasortere dem, som man sagde, var dovne og hellere ville sende deres børn ud at tigge, end selv bestille noget.

En Nykøbingborger skrev den 5. december 1859 denne opfordring i Morsø Avis: »Byens Indvånere have i længere Tid været forulempet af et mere og mere om sig gribende Tiggeri ikke alene af rejsende Håndværksvende, men især af fattige børn. Vel skal det ikke nægtes at Arbejdsløshed begynder at indfinde sig, og at dette kan være grunden til at fattige Forældre lader deres Børn tigge, men denne Udvej kan let give Anledning til at føde Dovenskab hos Forældrene, der er slet tænkende nok til hellere at lade deres Børn sammentigge Føden til dem end selv at arbejde, og det ville derfor være rigtigt, om de af Byens Indvånere, som dertil havde Hjerte og Villie, istedet for at forsyne disse tiggende Børns Poser med Fødevarer, forene sig om at give dem Kosten, hvorved de ikke alene kunne afholdes fra dette fordærlige Dagdriveri, men istedet derfor holdes til stadig Skolegang. Indsenderen tillader sig desårsag at anbefale denne Sag til næremere Overvejelse i »Foreningen af 17. Februar««.

Det vil her føre for vidt at komme ind på »17. Februar Foreningens« historie.

Det skal kun nævnes at medlemmerne, der alle tilhørte den bedre stillede del af Nykøbings borgere, behandlede og støttede mange forslag til ophjælpning af byens vækst.

Opfordringen om at begrænse børns tiggeri blev behandlet på et møde den 7. december 1859.

Der blev nedsat et udvalg til at fremkomme med forslag om hvad der kunne gøres. Udvalget, der bestod af restauratør Jacob Møller, købmand Valdemar Nyholm, gartner Erik Lassen og gæstgiver Jens Peter Trap, udarbejdede forslag til indsamling af mad og penge. Gaver der frivilligt skulle stilles til udvalgets rådighed og som de frit kunne uddele til de familier, som fandtes værdige til at modtage hjælp.

Efter »17'ende Februar Foreningens« opløsning 1870, fortsatte arbejdet under navnet »Velgørenhedskomiteen«.

Den blev i 1886 omdannet til »Hjælpeforeningen«, men blev videreført efter de samme retningslinier som hidtil.

December 1887 offentliggjorde udvalget komiteens regnskab for vinteren 1886/87.

Der var indsamlet 1366,76 kr. – 9 tdr. kartofler – 220 pund ris – 50 sne-se tørv og 140 tdr. kul som var uddelt til de fattige. Disse havde kunnet købe billigt rugbrød. Et pundbrød kostede hos bageren 36 øre. Udvalget solgte ialt 1415 rugbrød for 15 øre stk.

Efter 1910 er der ingen oplysninger om »Hjælpeforeningen«.

Selv om Velgørenhedskomiteen udførte et stort arbejde og hjalp mange, var det ikke nok til at afhjælpe nøden blandt byens arbejdere.

Marts 1865 er der en borger, der skriver i Morsø Avis om børnenes tiggeri, særligt ved højtiderne.

Han fortæller om de mange børn, der ved juletid tiggede lys. Om tiggeriet i anledning af konfirmationen står der: »Nu i disse dage begynder tiggeriet påny, denne gang i Anledning af Confirmation.

Der er vist kun få iblandt os, som jo ikke med Glæde vilde give en ringe Skjærv til de Fattige, hvis Børn skulle Confirmeres, men den Måde hvorpå Indsamlingen finder sted, kan ikke være os nogen Borgen for, at de indsamlede Penge anvendes i det opgivne Øiemed.

Jeg finder, at de små Ansøgere bør være forsynet med en Attest fra Skolen for Trang, samt en Anmodning til hver Giver om udtrykkelig at anføre det skjænkende Beløb på Andragendet«.

Indsenderen foreslår, at i stedet for at give pengene til børnene, at

give dem til deres lærer, der så kan gå med børnene hen at købe det nødvendige tøj til konfirmationen. »Så kan vi være sikre på at Pengene ikke bliver brugt til Slik«. slutter indsenderen.

Om det lykkedes at få læreren til at påtage sig denne opgave, er der ingen oplysninger om.

8. april 1865 blev der dannet en forening af 8 mænd, med det formål »at søge Tiggeriet, navnlig for Børns vedkommende afskaffet«. I avisomtalen står der bl.a.: »at der blandt den store Mængde af tiggende Børn findes Mange, der virkelig er trængende til Hjælp, er sikkert. At der er Mange, der ikke er trængende til Hjælp, er, ved de af os indhentede Oplysninger, lige så sikkert, og det vil derfor blive vor Opgave såfremt Sagen kommer til at nyde den Påskønnelse, som vi tør tro den fortjener, at understøtte den Trængende, men nægte den ikke Trængende Hjælp.

Den Understøttelse vi anmoder om og som vi beder vore Medborgere at yde os, består i, at erholde Føden til de fattige Børn«.

Efter omtale af den byrde, som de tiggende børn er for mange af de velstillede borgere, hvoraf nogle giver meget, andre lidt, står der i artiklen: »Bortset fra den Byrde, der på denne Måde hviler på mange Familier, er der noget Andet, der er af meget større Betydning og det, der formentlig er Anledning til vor Sammentræden, nemlig den demoraliserende Virkning, Tiggeriet udøver på Børn.

Den naturlige Æresfølelse bliver udslettet, Skolen forsømmes, og vi kender et Tilfælde, hvor Tiggeri og Tyveri for nogen tid siden fulgtes ad. Dersom det lykkes os at vinde den Understøttelse, som er nødvendig for sagens Fremme, da vil vor Anmodning til Enhver der vil give et Barn Føden, helt eller enkelte Dage, være den, at de holder Barnet til at søge Skolen, hvortil vi villig skal yde Medhjælp.

Og dernæst en Anmodning til Alle, der hidtil har understøttet Tiggeriet, at nægte ethvert tiggende Barn, nogen som helst. Thi der vil da allerede være sørget for dets Bespising, dersom Trang befindes at være tilstede«.

De 8 mænd var købmand Niels

Bådsgård, malermester Anders Broge, sparekassebestyrer Niels Dyhr, købmand Jepmond, købmand Julius Kåstrup, restauratør Jacob Møller, købmand Valdemar Nyholm og købmand Chr. Schmidt.

18. april 1865 meddeler komiteen, at den har tildelt 17 børn fuld kost, og 14 børn middagsmad dagligt.

Efter en kraftig opfordring til byens borgere om at afvise alle tiggende børn, fordi der efter komiteens opfattelse ikke er flere børn der har behov for hjælp, skrives der i Morsø Avis: »Det er gjort samtlige understøttede børns forældre til pligt, at lade børnene søge Skolen, og tillade vi os at bede de understøttede Husmødre, at minde Børnene herom. Af og til vil vi ved at besøge Skolen, forvisse os om Børnenes regelmæssige Skolegang.

Vi håber, at Sagen, der lettere blev Virkelighed, end vi havde tænkt os, vil vedblive at nyde den Understøttelse, som er nødvendig. Et Gode af uberegnelig Størrelse vel derved været opnået for Samfundet«.

Få dage efter er der en annonce i Morsø Avis, hvori politimester Seydewitz fortæller om straffen for tiggeri, også for dem der sender deres børn ud at tigge.

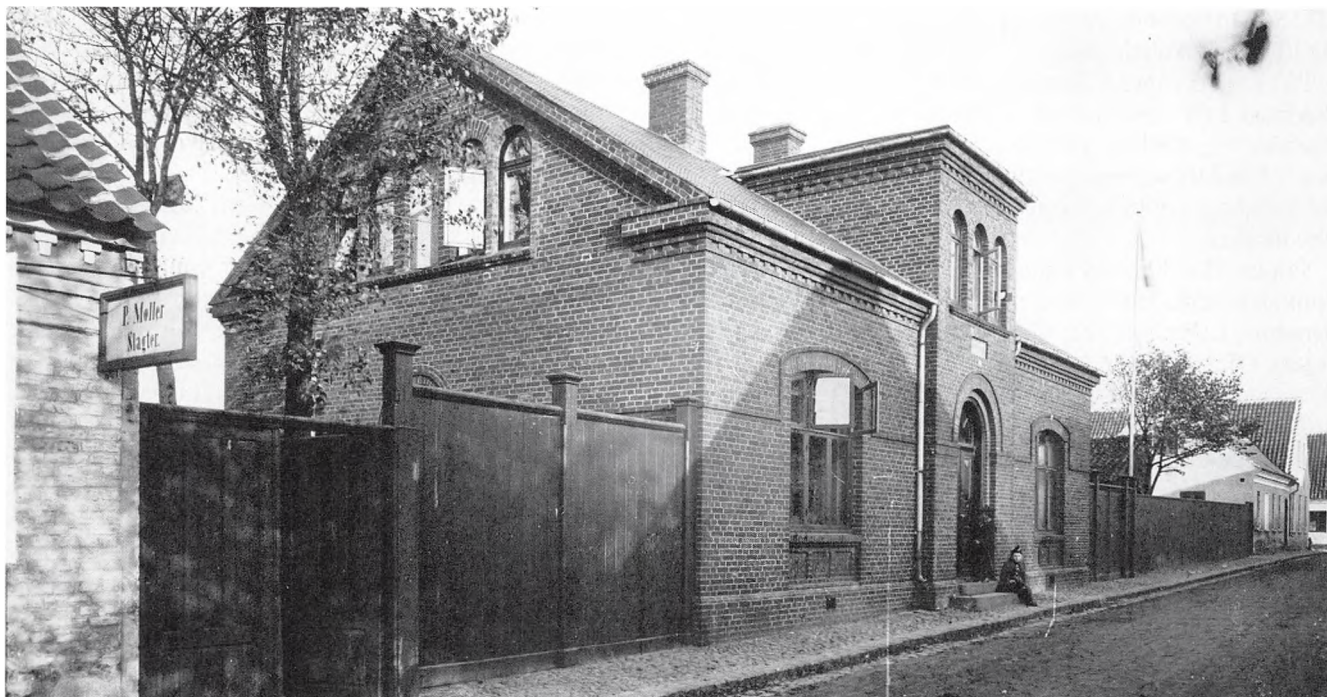
Simpelt fængsel indtil 8 uger – fængsel på vand og brød indtil 15 dage eller arbejde i tvangsarbejdshus – således at 6 dages tvangsarbejde er lig med 1 dags fængsel på vand og brød.

Juni 1865 beder komiteen igen om avisen atter byens borgere om at undlade at hjælpe tiggende børn. Alle der er trængende får, efter komiteens opfattelse, hjælp.

Det oplyses at Ole Falchs 2 børn er bortvist fra Dueholm, hvor de gennem længere tid har modtaget fuld kost af proprietær Peers. Børnene er bortvis på grung af »Ulydighed og Utaknemmelighed mod deres Velgører«.

Komiteen beder om at de to børn overalt i byen bliver nægtet hjælp.

14. november 1865 omtaler Morsø Avis komiteens arbejde fra starten. 25 børn havde fået mad i private hjem. Bl.a. står der: »Børnenes Forhold har desværre flere steder givet grundet Anledning til Misnøie, men det er dog hovedsagelig ikke disse, men Forældrene der må bære Skylden herfor.

Børneasylet ca. 1890. Ved døren ses to af asyllets brugere. Asylmoderen havde lejlighed i tagetagen. Ejendommen bagest i billedet er Nørregade 10.

Vi have erhvervet den Erfaring, at flere af Forældrene kun dårlig har skønnet på den store Velgerning, der ydes deres Børn. Tværtimod have flere af dem været uartige, ja, endog uforskammede mod den, der gav deres Børn Føden.

Vi have gjort, hvad vi efter bedste Evne kunne gjøre, for at råde Bod herimod, at ikke de stakkels Børn skulle komme til at lide for Forældrenes utaknemmelighed.

At Modsætning hertil, flinke og stadig skolesøgende Børn og taknemmelige Forældre, har været at finde, er det os en glæde, at kunne meddele.

Til slut i omtalen står der, at komiteen har bortvist Svenning Murers datter, Marie, fordi hun ikke har opført sig artigt. »Vi anmoder Alle, uden Undtagelse, om, dersom hun indfinder sig som Tigger, vil blive bortvist«.

Det lykkedes ikke for foreningen at afskaffe tiggeriet. Mon ikke årsagen skal findes i komiteens arbejdsform. Der blev ikke taget hensyn til forældrene og der var store krav til børnenes underdanighed over for velgørerne.

Der blev af komiteen holdt øje med om børnene passede deres skole, og hvis ikke blev forældrene truet med, at deres børn ikke fortsat ville

blive hjulpet. Efter august 1866 er der ingen oplysninger om komiteen for tiggeriets afskaffelse.

Set med nutidens øjne er komiteens arbejdsform hård, men den skal ses på baggrund af den offentlige holdning til de fattige.

Her skal nævnes to eksempler på hvorledes det offentlige anbragte fattige i pleje, efter det princip, at den familie, der krævede den mindste betaling, fik de fattige børn i pleje.

Announce i Morsø Avis, 19. januar 1869:

»Onsdag den 27. Januar d.Å. agter Sognerådet for Sejerslev Pastorat at akkordere om Kost og Pleie i et eller flere År for følgende børn: Jens Amtoft Jespersen, 12 år. Jens Håning, 9 år. Inger Marie, 5 år. Johannes, 3 år. Johanne, 2 år. Ane Marie, 5 uger. De, som ønsker at indgå Akkord, om samme, behage at møde hos Indsidderske Kirstine Sørensen, nævnte Dags Formiddag kl. 11.

Eierslev, den 12'te Januar 1869
P.S.V.

Søren Overgård
Formand

22. april 1869:

Undertegnede Udvalg ønsker nogle Børn i Alderen 9-11-14 År, og en ældre Mand udsatte i Kost og Pleie fra 1'ste Maj d.Å. hos brave og skikkelige Folk, helst fra Landet.

Akkorden kan afsluttes med Udvalget, som holder Møde hos Gæstgiver Trap, Mandagen den 26'de April om Formiddagen.

Nykøbing den 19'de April 1869.

Det stående Udvalg for Fattigvæsenet.

Fra 1866 til 1879 er der ingen oplysninger om organiseret privat indsats mod tiggeriet.

Det er kun i enkelte tilfælde der fortælles om privat indsamling. Ved prins Frederik og prinsesse Louises bryllup, den 28. juli 1869, blev der overalt på Mors afholdt fester i den anledning. I Nykøbing blev der indsamlet så mange penge, at der på dagen kunne udleveres middagsmad og kaffe til 116 fattige familier. Fattigvæsenet gav 40 fattiglemmer et ekstra godt middagsmåltid.

Byrådet arrangerede i samme anledning en middag hos gæstgiver Trap, hvor byens honoratiorens samledes om at hylde det kongelige bryllup.

I Ø. Jølby afholdt fattigvæsenet en børnefest i friskolen. 160 børn deltog. De fik kl. 16 kaffe med hvedebrød og kl. 18 fisk og risengrød.

I Karby afholdt provst Boethe en glædesfest for 14 fattige familier, der fik middagsmad og kaffe. I avisomtalen står: »Det er en Lyst at se, hvor

glade og tilfredse de Fattige glædede sig i Dagens Anledning.«

På Højrís havde Kammerherre Steensen Leth inviteret de fattige i Ljorslev og Ørding til »Bryllupsfest«. Der blev serveret middagsmad og kaffe og der blev danset til den lyse morgen.

Januar 1879 blev der dannet en ny komite, bestående af godsejer E. Hedemann, købmand Just C. Møller, Agent Oluf Muhrmann, Farver A. Sørensen, købmand H. V. Cortsen og vinhandler Oluf Serrislev. De havde opnået tilsagn om støtte fra Byrådet, Håndværkerforeningen, Sparekassen og Våbenbrødrene, der ville give penge til bespisning af fattige børn.

Også en del private havde lovet at støtte med penge eller varer. Den eneste betingelse, komiteen stillede, var at den i hvert enkelt tilfælde vurderede om barnet kom fra et hjem, hvor der var behov for hjælp. Og man opfordrede byens borgere til efter bedste skøn, at forhindre børns tiggeri.

17. april 1879 giver komiteen i Morsø Avis en redegørelse for vintrens arbejde. Der var hos restauratør Lyng, Fjordgade, blevet, til 60 børn, uddelt 3287 portioner varm middagsmad fra 23. januar til 25. marts.

I redegørelsen står der: »Da Komiteen begyndte sin Virksomhed, satte den sig som Opgave, dels at skaffe nødlidende Børn Hjælp og dels at afskaffe Tiggen af Børn. Det Mål er fuldkommen nået.

Børn og deres Forældre have med Glæde modtaget den tilbudte Hjælp, og Tiggeri have for Børnenes Vedkommende ikke fundet sted. Komiteen har som Betingelse for fremdeles at virke i denne Sag forlangt, at Børnene også i Sommertiden afholdes fra Tiggeri. Vi håber at ærede Borgere støtter den deri«.

I de følgende vintre blev arbejdet med at bispise de fattige børn fortsat. Det sidste der høres til komiteen er marts 1883, hvor det oplyses, at der fra 10. januar til 15. marts er blevet serveret 3520 portioner varm middagsmad til 56 fattige børn, og at der til at dække udgifterne var givet fra private 691 kr. sparekassen 100 kr. og Byrådet 100 kr.

Privat godgørelse er helt afhængig af om der er personer, der for sagens skyld, vil ofre tid og penge.

Som oftest bliver de efter kortere eller længere tid trætte af arbejdet, og der kommer ikke nye til.

Arbejdet går i stå og bliver tilfældigt.

Morsø Folkeblad opfordrede den 10. juli 1903 til at hjælpe nogle forældreløse børn.

Murer Kyster døde ret pludselig og efterlod 6 børn. De tre ældste var piger og ude at tjene, og kunne klare sig selv.

Der var en dreng på 13 år og en på 10 år, samt en pige på 7 år. Da der ikke var nogle slægtninge til at tage sig af børnene, ville de af fattigvæsenet blive sat i pleje hos de familier, der forlangte mindst for at tage dem.

Bladet skrev: »Det er ikke af Kærlighed, men for at drage Fordel og Nytte af Børnene, at disse Hjem tager Børnene«. For at undgå dette beder bladet om hjælp. »Heldigst for Børnene ville det være at komme på Landet til gode Folk, som har god vilje og nogenlunde Evne til at tage et Barn som deres eget, opføde det og lære det at arbejde. Den store Dreng, kan snart gøre Nytte for Føde og Klæder. Den mindre Dreng, kan jo godt hjælpe lidt til, når han kan komme et Sted som passer ham.

De har gavn af at lære at arbejde, men skal ikke gerne behandles som Slaver eller Trælle. De trænger til at mødes med Kærlighed, så de ikke for meget skal føle Savnet af Fader og Moder. Den lille Pige, derimod, kan jo ikke gøre Nytte. Vil nogen tage hende, må det ske af Kærlighed.

De, der vil tage sig af disse Børn, bedes skriftlig meddele det til Morsø Folkeblads Redaktion. Om der kom nogen henvendelser, er ikke oplyst.

Vi skal frem til 1905 før der igen meddeles om en komite der tager sig af bespisning af fattige børn.

Det skulle foregå i private hjem. Komiteens medlemmer kendes ikke, heller ikke hvor længe den arbejdede.

10. januar 1910 opfordrede fru malermester Emilie Jensen, lærer og kordegn K. P. A. Pedersen, sparekasdirektør Frd. Bang, Elfrida Mortensen, K. Jensen, C. L. Steenberg, C. Jepsen, købmand I. C. Pedersen, lærer P. M. Toustrup og skoleinspektør Kofoed, private til at give ca. 200 børn fra Kommuneskolen mad 3 gange ugentlig i februar og marts.

En kreds af borgerskabets kvinder

begyndte i august 1878 at arbejde på oprettelse af et Børneasyl i Nykøbing. Formålet var at hjælpe fattige, hvor både mand og kone gik på arbejde, og derfor havde svært ved at få de små passet.

Damekomiteens medlemmer var Marie Andersen, fru købmand Thora Bådsgård, fru købmand Amalie Bang, fru købmand Elise Brinkmann, fru pastor Nany Cederfeldt Simonsen, fru købmand Catrine Hinding, fru landinspektør Lund, fru jernstøber Marie Christensen, Elisabeth Dyhr, Emilie Dyhr, fru godsejer Elna Hedemann, Doris Møller, skolebestyrer Dorthea Nyholm, fru sagfører Fanny Skibsbj, Ida Sørensen og fru købmand Trap.

Damekomiteen indrykkede 12. august en annonce i de lokale blade, med en opfordring til byens borgere, om at støtte en påtænkt basar med gaver.

Overskuddet skulle bruges til at oprette et børneasyl, hvor børn fra 2-7 år kunne blive passet om dagen, når deres forældre var på arbejde.

Skoleinspektør Gandrup opfordrede meget indtrængende i en artikel i de lokale aviser, til at støtte arbejdet.

Efter at have omtalt børneasyl, andre steder i landet, skriver han: »Asylnes Hovedmål er ikke Undervisning. Den tilsigte de kun indrekte. Opgaven er at beskæftige Børnene ved Fortællinger, Sange og Lege. At påse Børnenes legemlige og sjælelige Udvikling går Hånd i Hånd.

Børnene kan optages i et sådant Asyl fra det andet År og til det sjette - syvende, således at Skolen begynder sin Gerning, hvor Asylet ophører med sin.

Børnene optages uden Betaling. Det vil nu være klart af hvor stor Betydning det er for Forældre, som ved Arbejde udenfor Hjemmet eller på anden Måde er Hindrede i at tage sig så meget af deres Børns Opdragelse, som de bør og gerne ville, at kunne sætte dem hen et sådant Sted, hvor de vide, at der føres et kærligt og fornyftigt Tilsyn med dem.

I Byer, hvor der er en stor Fattigbefolkning, vil det derfor være en særlig velsignelsesrig Gerning. Og da dette tør siges om vor By, bør enhver støtte dette Foretagende med en redelig Iver.

Et praktisk Resultat vil jeg ikke

Asylgade ca. 1890, set fra Nørregade. Til venstre en del af købmand Just Chr. Møllers ejendom. Han førte for Damekomiteen tilsynet med asyllets opførelse i 1881.

undlade at fremdrage, da jeg i min Skolevirksomhed daglig må føle Betydningen deraf. Det er af Skolefor-sømmelserne i betydelig Grad derved ville indskrænkes, da Årsagen til så-danne hyppigst er den, at de ældre Børn må passe de yngre, medens Forældrene er på Arbejde«.

Basaren blev afholdt 1. og 2. oktober 1878 på Traps Gæstgivergård. Der var skænket mange og fine gaver. Alt blev udsolgt. Overskuddet blev på ca. 1700 kr. Grosserer Holm gav 400 kr. til formålet. Det var penge nok til at komiteen i februar 1879 kunne opkøbe et hus i Østergade af snedker P. Vaskjær for 1900 kr.

Marts 1879 søgte komiteen gennem de lokale blade en asylmor, hvis arbejdet ville være »Med Kjærlighed og Omhyggelighed at tage sig af Børn i alderen fra 2-3 år, så de både bliver beskæftigede, og modtage den første Skoleundervisning«.

Den årlige løn var 250 kr. fri bolig og brændsel.

Mellem flere ansøgere, blev skipper Jacobsens enke ansat som Asylmor.

Børneasylet blev indviet den 1. ja-

nuar 1879. Provst Cederfeld holdt indvielsestalen over teksten: »Lader de små børn komme til mig«.

Han takkede damekomiteen, og især fru Hedemann, Dueholm, for det store arbejde der var udført.

Forretningsfører for Asylet, konsul og købmand Scade oplyste, at der siden starten var indsamlet 2300 kr. Og at der var indmeldt 16 børn i alderen 2-6 år.

Der var ikke meget plads i huset, og det viste sig at være meget dårligt vedligeholdt. Komiteen var de første år flere gange ved at miste modet. Det var vanskeligt at skaffe penge til driften og den nødvendige reparation.

April 1881 fik komiteen en tiltrængt hjælp.

M. C. Holm tilbød at bekoste opførelsen af en ny Asylbygning, der kunne rumme ca. 60 børn. det blev udtrykkelig sagt at gaven skulle ses som en påskønnelse af Damekomiteens arbejde.

Byrådet tilbød at give en grund til den nye bygning. Det blev en del af Borgerskolens have. Skolen lå i Nørregade og havde have langs den nye

vej mellem Nørregade og Nørrebro.

Børneasylet blev indviet om eftermiddagen den 4. november 1881. Et kor indledte festen med at synge en af skoleinspektør Charles Gandrup, forfattet kantate. Provst Cederfeld de Simonsen holdt indvielsestalen. Efter at have omtalt de foregående års arbejde for børnesagen, sagde han: »Lad os da mindes, at et Asyl er det samme som et Tilflugtssted.

Og hvad der har givet anledning til Børneasylets Oprettelse, det er jo netop en Kjærlighedstrang hos de mere Velhavende, som have fået Øjet op for, hvor vanskeligt det er for de fattige iblandt Befolkningen, at få deres Småbørn passede, medens de selv er på Arbejde.

Man har ønsket, at kunne berede de små Tilflugtssted, der kunne tjene som Ly for dem og være dem et Hjem på de Tider, hvor de ellers måtte skjytte sig selv. Og man har villet give Mødrene en Håndsrækning, som de i mange Tilfælde hårdt kunne trænge til. Et Asyl er således en virkelig Velgerning for den By, hvori det findes. Forudsat at det da ledes med Forstand, eller med andre Ord,

den, der har Opsigt med Børnene, er sin Opgave Voksen. Men så kan det også være til stor Velsignelse.

En Asylmor må fremfor alt have Kjærlighed til de små. Ellers bliver Asylet ikke noget Hjem for dem.

Men tillige må hun have en bestemt Karakter og være en huslig Kvinde, for at hun kan vænne de Børn, der er hende betroende til Lydighed og Orden. Dermed kan ikke begyndes for tidligt.

Provsten takkede Damekomiteen, og især fru Hedemann, for dennes store arbejde for at hjælpe de fattige Børn og deres Forældre. Han takkede Byrådet for gaven ved gratis at stille grunden til Rådighed for Asyletsagen. Og oplyste at byrådet havde bestemt at vejen skulle have navnet Asylgade.

Cederfeld henvendte sig til M. C.

Holm, der var tilstede ved indvielsen og sagde: »Men ganske særlig bringer vi dog vor Tak til den Mand, hvis Gavnildhed og varme Interesse for Sagen det skyldes at denne Bygning er rejst, hvorved han påny har givet os et Vidnesbyrd om, at han ikke har glempt den By, hvor hans Vugge har stået. Han har derved givet et følgeværdigt Eksempel, som det måtte ønskes at man ville lægge sig på Hjerte, og ikke blot fordi at Gaven har været så stor, men også fordi den kun står som et enkelt Led i de mange forskellige Beviser på hans Interesse for sin Fødeby, som vi Tid efter anden har modtaget fra hans Hånd.

Hr. Grosserer Holm, der har vist os, at gammel Kjærlighed ruster ikke. De har derved erhvervet Dem et varigt Krav på vor Erkjendtlighed og Taknemlighed. Vær forvisset om, at

vi af hjertet påskønner Deres Gavnildhed.

Om aftenen samledes, under borgmester Vestergårds ledelse, ca. 60 af byens borgere på Traps Gæstgivergård, for at deltage i en Æresmiddag for grosserer M. C. Holm. Avisreferatet slutter: »Skålerne vedblev Slag i Slag og afbrødes kun et Øjeblik ved Afsyngelsen af en humoristisk sang, der gjorde stormende Lykke.

Asylbygningen kostede 6500 kr. at opføre. Den var tegnet af arkitekt Weber. Murermester Thorsted, tømrermester Petersen og malermester Maximilian Petersen havde udført arbejdet.

Huset var 22½ alen langt og 14 alen bredt. Der var to store asylstuer, et lille sovekammer og et vaskerum. I kvistlejligheden havde asylmoderen bolig.

Det første år blev 60 børn bespist og passet. Udgifterne hertil var på 1400 kr. der var indsamlet blandt byens borgere.

1885 oprettede premierløjnant Søren W. Dyhr, Odense, et legat på 7000 kr. hvoraf renterne skulle tilfalde Asylet. Legatet var oprettet til minde om hans forældre i Nykøbing, boghandler Jens Peter Dyhr og Ane Dorthea Dyhr.

1891 skænkede M. C. Holm Asylet et legat på 25.000 kr. Renterne heraf skulle tilfalde hans hustru så længe hun levede, mod årligt at give Asylet 400 kr.

1896 blev der oprettet en Fundats for Nykøbing Børneasyl, hvori der står, at af bestyrelsens 5 medlemmer vælger byrådet de to, og byens præster de to. Disse vælger så selv det femte medlem. Bestyrelsen, der var ulønnet, varetager Asylets anliggender og træffer bestemmelse om børnenes optagelse i Asylet.

Den første bestyrelse bestod af Marie Andersen, Thora Bådsgård, Dorthea Nyholm, fru pastor Dagmar Winther, købmand A. H. Schade, der var regnskabsfører de efterfølgende år, indtil 1925, er der ingen oplysninger om Asylet.

I første del af 1920'erne var der kun få børn i Asylet. Om det var den økonomiske udvikling, eller det var vanskeligt for bestyrelsen, at skaffe penge til den daglige drift, er der ingen oplysninger om.

November 1925 besluttede bestyrelsen og byrådet at nedlægge Børne-

Konen. Der kan Du se, Fatter, Borherre er dog en god Mand; der kommer lille Mine med to dejlige Brød, som Foranden har tillovet os, to hver Uge; nu behøver vi da ikke at sulte saa meget.

Randen. Kone! Du ved ikke, hvad Ulykke vi har gjort; de Fattigvæsenbrød er en Judasgave, hvormed de nedbrødtlige Love plundrer mig for mine borgerlige Rettigheder. Nu faar jeg blandt mine Kammerater som en Ulsing, der ikke en Gang kan gaa med til Valg paa en Bolgdag. Død og Helvede! Jeg kober mig en Snaap! Jeg drifter mig fuld! Uh! Mutter! Det var det værste Sis!

En tegning fra det samfundskritiske blad »Ravnen« 1881. Den fortæller mere end mange ord om arbejdernes frygt for at komme ind under det offentlige fattigvæsen.

asylet, og istedet for omdanne Asylet til et sted, hvor børn af fattige forældre, om vinteren kunne få gratis mad en gang om dagen. Arbejdet hermed skulle fortsat være under Asylbestyrelsens ansvar og ledelse. Økonomien vedblev at hvile på privat godgørenhed. Byrådet lovede, at der ville blive givet hjælp til eventuelle underskud.

12. april 1930 bragte Asylbestyrelsen disse oplysninger, i de lokale blade: »Børnebespisningen påbegyndtes 9. januar og har således været godt tre Måneder. Ialt har 94 Børn deltaget i Bepisningen, så det har været nødvendigt at dele Børnene i to Hold. Der har dagligt spist 47 Børn, og ialt er der uddelt 3760 portioner god, nærende og veltillavet Mad. Hver Portion består af to retter Mad og har kostet Asylet 40 ører. De samlede Udgifter, Lønninger og Administration iberegnet, har udgjort 1500 kr. Disse Penge er taget fra M. C. Holms Legat, der tidligere har været brugt til at administrere Asylet, da det blev drevet som Børneasyl«.

19. marts 1940 oplyses det, at Asylet har afsluttet bespisningen på grund af pengemangel. Siden nytår havde 112 børn fået varm middagsmad hveranden dag. I januar og februar måned 1941 blev 140 børn bispist, hveranden dag. Hjælpen til bestyrelsen blev givet af private som pengegaver, eller varer der blev brugt til maden.

Oktober 1942 blev der afholdt en kor- og orkesterkoncert i Nykøbing til fordel for Asylet. De medvirkende var Byorkestret, Ungdomsforeningens Sangkor, Håndværkerforeningens Sangkor, St. Clemens Koret og Arbejdersangkoret.

Koncerten gav et stort overskud, der var en god hjælp til bespisningen af de 150 børn der fik mad i de strenge vintermåneder i 1943.

9. januar 1946 bragte Morsø Folkeblad en artikel om Asylets arbejde. Formanden Valdemar Olsen, fortalte om det daglige arbejde. På spørgsmålet om pengene fra M. C. Holms legat kunne slå til, til bespisningen af de 150 børn, svarede kassereren Gert Thomsen: »Nej, langt fra. Vi har søgt om kommunalt tilskud, men har fået det svar, at denne virksomhed har at hvile i sig selv. Vi må slå vor lid til borgernes forståelse og ofervillie«.

Ved Asylets 75 års jubilæum 1956 bestod bestyrelsen af: opkræver Valdemar Olsen, der havde været formand siden 1937, manufakturhandler Tage Jensen, kasserer, Dagmar Jensen, Anna Munch og Elisabeth Christensen (kaldet Olsen).

Formanden var tilstede ved alle måltider for at holde ro. Damerne hjalp Hilda Hansen i køkkenet og ved at servere maden for børnene.

13. januar 1959 omtalte Morsø Folkeblad bespisningen og skrev bl.a.: »I denne tid strømmer hver Middag ca. 75 Børn til Asylet, hvor de bispises med to Retter god Mad.

Der er Liv og glade Dage, mens Invasionen står på, og det er tydeligt at se, at mange af Drengene og Pigerne trænger hårdt til den Mad de får. De er blege og tynde og hugger i sig. Op til seks portioner af Forretten er ikke noget Særsyn. Kvarter i tolv kommer børnene myldrende. De går alle i Skole og klarer Måltidet på en halv times tid.

Når Sødsuppen er fortæret kommer store dampende Fade ind med Kartofler og Frikadeller. To gode Frikadeller pr. næse og godt med kartofler til, hvis Forretten er spist. Den skal alle have. Børnene får ikke mere end to Frikadeller, men mange spiser Kartofler svarende til 6-7 gange Kød.

Et problem for en Del, er at få Damerne, der serverer, til at hælde Sovsen det rigtige sted. Nogle vil have det over Kartoflerne andre ved siden af mens atter andre, vil have det over Kødet. Det er ikke let og Appetitten formindskes kendeligt, hvis det ikke går efter ønske«.

Om »Køkkenschefen« Hilda Hansens arbejde står der: »Der bruges 50 pund Kartofler om Dagen og til Frikadellerne 13 pund Kød af det bedste. En dag Bajerske Pølser kræver 100 stk. og til Mælkemad bruges 45 liter Sødsmælk. Der serveres Suppe og Fisk en gang om Ugen«.

I tiden der kom, blev det meget vanskeligt for bestyrelsen at skaffe penge og gaver til arbejdet. Mange mente, at der ikke var behov for at hjælpe, og at det var nedværdigende for børnene at modtage gratis bespisning.

Der var nogle der mente at denne ordning var i modstrid med Børneasylets Fundats af 1896, der var beregnet på pasning af små børn. Man

Fattige drenge bispises. Udsnit af et fotografi i Illustreret Tidende 29. november 1896.

mente at resten af M. C. Holms legat og salg af Asylbygningen skulle bruges til oprettelse af en tidssvarende børnehave.

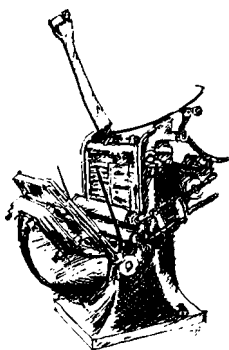
Det var vanskelige tider for Asylbestyrelsen, men de gennemførte bespisningen til og med vintermånederne 1964.

11. november 1964 gav bestyrelsen op og meddelte, at der ikke mere var økonomisk grundlag for at føre arbejdet videre. Det var heller ikke mere praktisk muligt, fordi byens skoler havde afskaffet den lange middagspause.

Dermed ophørte en ca. 100-årig kamp, for ved hjælp af privat godgørenhed, at hjælpe børn af fattige forældre. Det oprindelige formål, at afskaffe tiggeriet var opfyldt, allerede sidst i 1800-tallet. Men behovet for hjælp var tilstede til midten af »de glade tredser«.

Denne artikel er skrevet på grundlag af omtale i Morsø Avis og Morsø Folkeblad.

Hvis der findes protokoller, regnskaber og billeder med tilknytning til de forskellige komiteer og bestyrelser, der er omtalt, vil Morsø lokalhistoriske Arkiv gerne have oplysninger herom.

GRUNDLAGT 1855

morsø
bogtrykkeri
offset

JAKOB NYBORG

Havnegade 11 . 7900 Nykøbing Mors

Telefon 07 72 10 44

copco
DENMARK

uhm!!!

Ædel stegekunst
og støbegods hører
sammen

Se copco-programmet
hos forhandleren

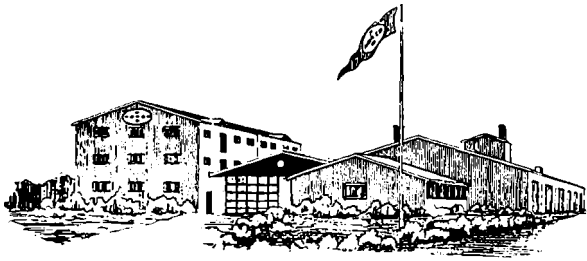
*Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!*

ØSTER
JØLBY
TOMMERHANDEL a/s

MIDTVEJS
MELLEM
2 BROER

7950 ERSLEV
TELEFON 07 74 16 11*

A/S Morsø Frøkontor

Byens PROFA Farvehandel

Ellingsøe & søn

NØRREGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Tlf. 07 72 05 31 . 07 72 07 33

Vi ønsker alle

*læsere af »Jul på Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,*

der blev vist os i det år, der er gået.

Som i 1988 vil vi fortsætte

*i 1989 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.m.*

NYKØBING FLISEFABRIK

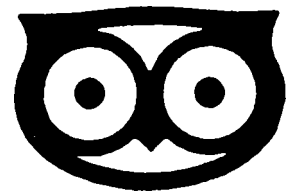
Bakkegårdsvej 9 . Telefon 07 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 07 72 05 11

***Kig på årets nye bøger!
Kig på vore mange fagbøger!
Kig på bøger til børnene!
Kig ind i...***

H. HANSENs BOGHANDEL

7900 Nykøbing Mors. Telefon 07 72 17 77

– din bogpa handler ... lige ved Kirketorget

Hama
-perlen blandt legetøj

– et kvalitetsprodukt fra

malte haaning
PLASTIC

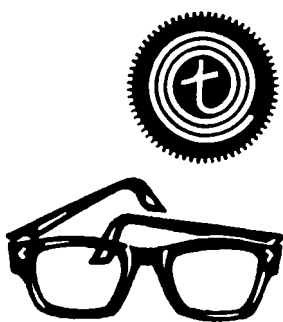
Nykøbing Mors

FYRINGSOLIEN!

tænk økonomisk
tank billigt
tanken er
nærliggende

Brændselsforeningen

Telefon 07 72 02 18 – 07 72 08 33

GULD
SØLV
URE
OPTIK
KONTAKT-
LINSER

... hos

TLF. 07 72 11 33 . 7900 NYKØBING MORS

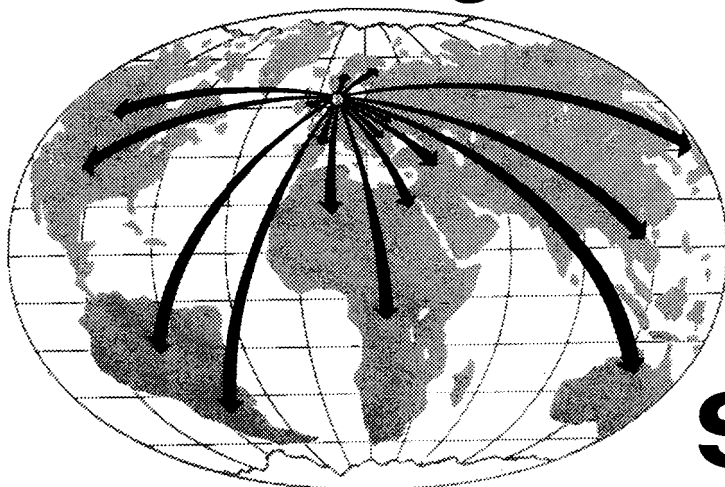

**BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER
KONTORMØBLER**

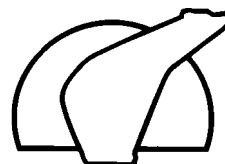
Indenrigsagentur for SAS
Ring til ... 07 72 07 00

Morsø Boghandel

Fra Mors og Fur til hele verden

Skamol isolering
sparer energi

skamol

SKARREHAGE MOLERVÆRK ^{1/5}

Kvickly er kvikkere!

Her skal hverken sælges isenkram, tekstil, madvarer
– eller hveres medlemmer. Vi har såmænd bare købt pladsen her
for at støtte en god sag og sende dig en venlig julehilsen fra

Nykøbing Mors . Tlf. 07 72 13 33

Nørgaard's
LÆDERVARER

Lillelund
URE OG OPTIK

Hvad er tid uden penge?

Få
Pensions Service
nu!

Kapitalpension og ratepension trykker skatten i bund. Og holder humøret oppe, når du får mere tid til at nyde livet.

På kapitalpension kan du indsætte op til 26.000 kr. i 1988 og 27.100 i 1989. På en ratepension ubegrænset.

Skattelettelsen hentes i den dyre ende af trækket, den der for alvor gi'r »ondt i skatten«.

Udbetaling af opsparing er også forskellig. Med kapitalpension får du pengene på én gang. Med ratepension udbetales de i rater over mindst 10 år.

Kapitalpension, ratepension eller en kombination af begge dele?

Benyt dig af vores Pensions Service nu og få en løsning, der passer til dig og din økonomi.

1 MORSØ SPAREKASSE

Få dine ønsker
opfyldt
med en
142-konto!

MORSØ BANK
(MORSLANDS FOLKEBANK)